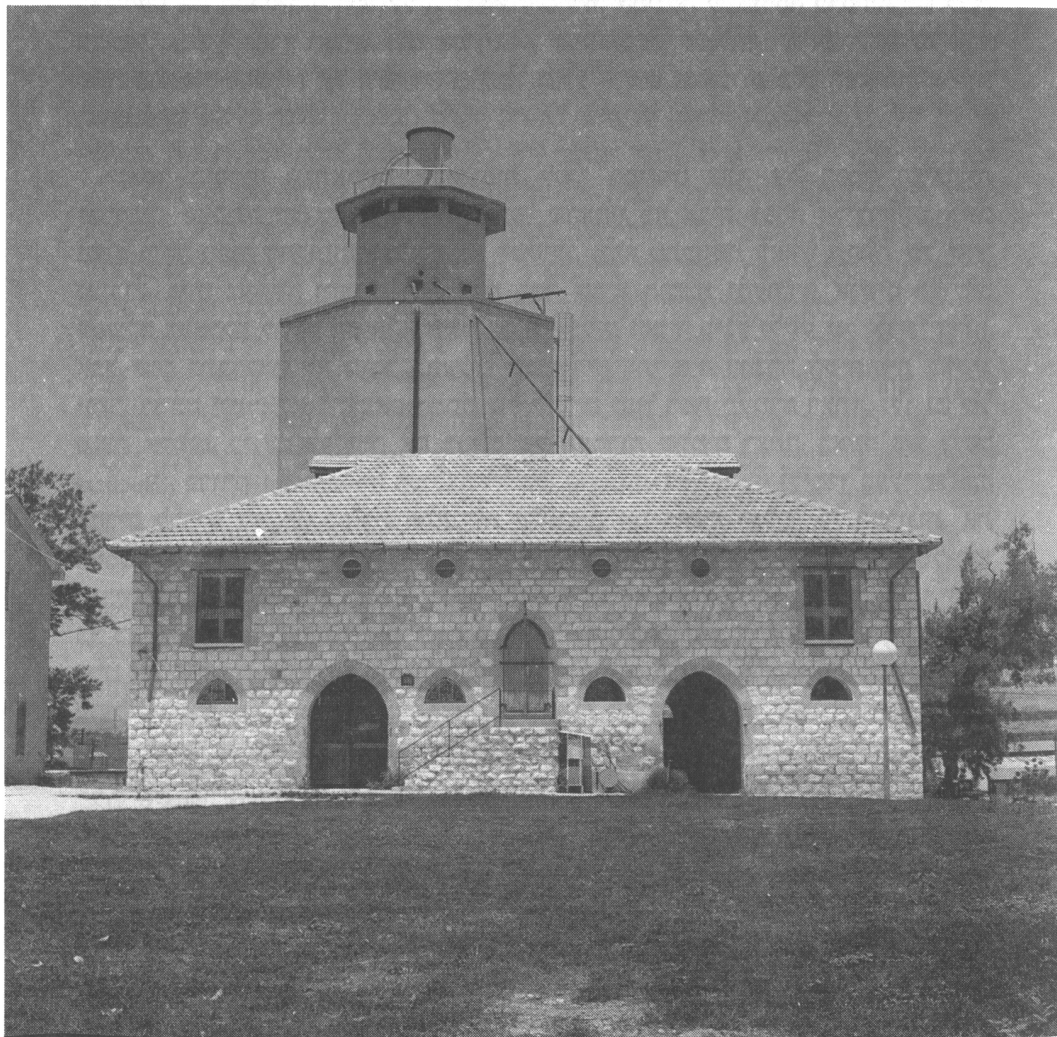

חלק שלישי
אוטופיה ומדע

שולצה משבח על זה. כי בעיני לא כן הדבר. אני משוכנע שהשותפות נועדה לפתור את השאלה החברתית.

אלא שצריכים להשתמש במלים כפשוטן ולא לדרוש אותן ולהגניב בהן משמעות ורה. בדברי על "פתרון לשאלה הסוציאלית" אינני מתכוון לכך שצריכים לבטל את הסדר הכלכלי שלנו ולהמירו בסדר חדש לגמרי, אולי בסדר קומוניסטי. כל כוונתי היא שצריך לשנות את עיצוב הכלכלה שלנו בעזרת ההתאגדות השיתופית, וכך ירד ירידה עצומה חלקה של הליכת-הבטל בעלת-הזכויות במלאי הנכסים הלאומיים ואילו חלקה של העבודה היוצרת יעלה עלייה עצומה. ולזאת התכוון גם שולצה-דיליטש! מי שמכחיש זאת כדי לחסוך ממנו את ההאשמה ב"אוטופיזם" מחלל את זכרו. כל הברל בין תפישתי לבין תפישתו הוא בעצם כמותי בלבד. שכן אני סבור שחלקה של הליכת-הבטל בעלת-הזכויות ירד לאפס, ואילו חלקה של העבודה היוצרת יקף את כל תשואת-הנכסים של העם. עד כדי כך לא המריאו תקוותיו.

אולם לא על שיעור תקוותי הכריזו יריבי, ממשיכי שולצה של היום, שהיא אוטופית, כי אם על עצם התקווה הזאת. לדעתם לא רק הסדר הכלכלי שלנו כי אם גם עיצוב הכלכלה שלנו "נצחי": אולי מפני שנוצר רק לפני חמישים שנה; וכל תקווה לשינוי יסודי היא, לדעתם, "אוטופית". אבל, אם כך הדבר, היה גם שולצה "אוטופיסט".

כדי לשבר את אוזנם של הברלינאים נשווה את השאלה החברתית לנחל הפאנקה, שבזמנו היה מבאיש את ריחו של רחוביקרל וסביבותיו. השמרנים והליברלים-כביכול אומרים: תמיד הסריח וכך יהיה לעולמים, זה "חוקהטבע של הפאנקה". הקומוניסטים אומרים: הוא חייב ומוכרח להפסיק להסריח, ולכך יש למצוא אמצעי שיורים את הנחל במעלה ההר. ואילו החברה השיתופית היא המומחה לתיעול, שאינו אומר כלום, אבל מונע את ההזרמה ממקורות הסרחון ומנקז אותה לצינורות. ומאז הפסיק הפאנקה להסריח, אף כי המים ממשיכים לזרום במדרון כמימים ימימה, ושום אל לא התערב כדי להפר את "חוק הטבע הנצחי".

אני מקווה שהסברתי את כוונתי ויכול אני לעבור כעת ולדון במתודה, שבה אני מבקש לדבוק במשימה, לאחר שהעזתי לכנותה משימה שיש לה פתרון.

הכול יודעים שבררך שהלכו בה שולצה וממשיכיו לא הושג כלום ולא יכולים להשיג דבר החורג משיפור מעמדם של מעטים. את ההשגות, שהשיג ב־1863 החרף והגאוני בהוגי המאה, פרדיננד לסאל, אבי השותפות בגרמניה, לא סתרו ואי-אפשר לסתור. לנבואותיו נמצא אישור. את החברות השיתופיות של בעלי-המלאכה למיניהן – של חומרי-גלם, של סדנאות ושל מחסנים – יש לציין ככישלון חרוץ; הן לא עשו שום דבר שיש להתחשב בו. שותפויות-האשראי, גאוות גרמניה, אותו ארגון אדיר שהפיק בכל שנה הלוואות על-סך מיליארד וחצי, בוודאי היו לעזר ולסמך לחיי רבים, שפרנסתם היתה על סף מעידה, ובוודאי הקלו על בעלי-המלאכה אינטליגנטים רבים את העלייה לזימות ואף אפשרו זאת מעיקרא; אבל הן לא יכלו אף להשהות את נסיגתה של המלאכה באותם ענפים שהמכונה גרמה בהם מהפך. אם יכולות שותפויות-האשראי הגרמניות לציין בגאוה את האחוה הגדול של בעלי-המלאכה בין חבריה, הרי כמעט כל אלה הם קבלנים של בעלי-המלאכה או משתייכים למלאכות, שהמכונה עדיין לא מאיימת עליהן.

משמעותה החברתית של ההתאגדות השיתופית*

הפקעת הרכוש הקרקעי, שלפי שיפוטי היתה הכרחית, מתרחשת לנגד עינינו מאליה. כמו קיסם שנתקע ברקמת האצבע הוא רוחק עצמו החוצה בגלל עצם השפעתו על סביבתו. היציאה מהכפר לעיר הולכת ומעבירה בלי-הרף את המשקל המכריע של הכוח הפוליטי לידי מעמד הפועלים העירוני; וההגירה אל מעבר לים חונקת את בעל הרכוש הקרקעי הגדול מבחינה כלכלית עליידי היצע מוזל בשוק מצרכי המזון. כבריטניה הגדולה כמעט הושלם תהליך זה של דחיקה, או התרפאות, בגרמניה הוא בעיצומו ושולט על כל מדינות הפנים שלנו. מעמד הפועלים העירוני יכול להמתין להשלמת התהליך בשלווה גמורה, בלי לנקוף אצבע. ואולם יכול הוא גם להתערב באופן פעיל כדי לזרז את התהליך ולהקל עליו, בבחינת שחרור המוגלה שבמורסה בדקירה. יש לכך, כביכול, אמצעי נמרץ ואלים, המהפכה, אלא שזוהו אמצעי ממלאי בית-המרקחת של עבר מטופש, שאין להמליץ על השימוש בו כלל וכלל – ויש אמצעי כלכלי, והוא ההתאגדות השיתופית.

כאשר הופיעה ההתאגדות השיתופית לפני חמישים שנה על הבמה הציבורית בגרמניה, האמינה בעצמה ובשליחותה, כפי שהאמין בה אביה עצמו, הליברלים. כיום נפלה רוחה מפני שחלומות-לבבונה לא הבשילו, והיא מתכחשת לאותן תקוות של שחר נעוריה. כיום נעשתה ותרגנית ומסתפקת בכך שהיא תומכת ומעודדת אנשים העושים למשקם במאבקם לקיום חברתי, ואמנם גם זו תכלית ראויה ליגע וליזע של אצילי-הרוח. אבל שום התכחשות לא תוכל להעלים שבנעוריה התיימרה החברה השיתופית להשיג יותר, הרבה יותר! לא בהעלאת רמתם של יחידים מעל רמת מעמדם רצתה, ולו גם של מאות אלפים, כי אם להעלות את רמתם של מעמדות שלמים רצתה, כאשר באו בישה (Buche), פרוודון (Proudhon) ושולצה-דיליטש (Schulze-Delitzsch) ולימדו בעלי-המלאכה אחדים לרכוש לעצמם בעזרת ההתאגדות שיתופית את חומרי הגלם, את המכונות, את האמצעים הכספיים ואת המחסנים באותם התנאים שעמדו לרשות המפעל הקפיטליסטי הגדול, הם רצו לתת בזה רוגמה, שבעלי-המלאכה בולם ויכלו לנהוג על-יפה, ואכן ינהגו כך כדי לשפר את מצב מעמדם. שעה ששולצה במערכתו, שמיסודה היתה ועיר-בורגנית, קלט את האגודה הצרכנית ואת ההתאגדות השיתופית בבניין, אלה שותפויות-הפועלים, פועלים בלבד, היחידות, הרי בזה רצה להגביר את כוחה-קנייה של ציבור-הפועלים בלוח; ושעה שייסד לבסוף את "שיא המערכת", את ההתאגדות השיתופית-היצרנית, הרי בזה לא ביקש להפוך עשרים או מאתיים פועלים ליזמים אמידים, כי אם רצה להעמיד מופת, שעשרות רבבות ילכו לאורו וישאפו אליו, לא רק כדי לשפר את מצבם הם כי אם את מצבו של המעמד כולו.

חסידיו וממשיכיו מכחישים זאת כיום בחמת-זעם ממש. כנראה שבעיניהם הרי זה מעיד על אוטופיזם, על התלהבות שוטה ושגייה בחלומות. ואילו אני, אדרבה, אני את

שותפותי-הפועלים היחידה שהגיעה להישגים אדירים, האגודה הצרכנית, גם כן השיגה רבות לאי-נסוף, אבל לא שיפרה את אופן החלוקה בין ההון לבין העבודה לטובת העבודה. היא אמנם רוממה מאוד את השכבה העליונה של הפועלים, אך לא את מעמד הפועלים כולו, שכן היא נכשלת בקרב המעמדות הנתונים במצוקה הרבה ביותר, מחוסרי-העבודה והחרושת הביתית, וכמעט דרך קבע היא נכשלת באתרים שבהם המצוקה החברתית הגדולה ביותר, בכרכים. היא אינה מקלה מהמעמסה המוטלת על הפועלים בגין שכר-הדירה העירוני, ואינה משנה כלל את היחס שבין המעביד לבין העובד. במקרה הטוב היא מבטלת מתווכים מיותרים.

אני ידיד אמת לאגודה הצרכנית וממליץ עליה כתמיכה לבעלי פרנסות מצומצמות ובייחוד בתור כיתות-יסוד ללמוד בהן את השותפות למעשה ולהלכה; אבל לכל היותר היא בבחינת תעלת-קשר, אין היא יכולה לפרוץ פרץ בחומה. תקוותיהם של הרוגלים אך ורק באגודה הצרכנית, המצפים לפתרון המצוקה החברתית אך ורק באמצעות "ארגון הלקוחות", הן הבל וריק. האגודה הצרכנית ראויה להתחשבות רק כהכנה לשותפות היצרנית. אכן היא האמצעי האידיאלי לשחרור העבודה.

אבל בוודאי לא כך הוא הדבר ביחס להתאגדות היצרנית התעשייתית! אין ניסיון של שותפות שנכשל כישלון כה חרוץ כצורה זו, אשר שולצה-דיליטש תלה בה את תקוותו, שתכתיר את הבניין השלם. מבין אלפי ניסיונות, שנעשו בכל מקום תוך שימוש באמצעים כספיים רבים ותוך בזבוז נכסי-מוסר עשירים הרבה יותר, שרדו רק מעטים מאוד בחיים, ואף אלה לא נשארו שותפויות כי אם הפכו כולם, בלי יוצא מן הכלל, להתאחדויות קפיטליסטיות, הנושאות לשווא את שם השותפות ואת המסווה שלה. במחקר גדול, המקיף את כל הארצות, יכולתי להוכיח שאין זה מקרה. חוק ברזל משנה את השותפות היצרנית. היא בלתי-אפשרית.

סבורני שהמקרה שלפנינו הוא כמקרה העלם מסאים [על-פי שיר של שילר]: הסרנו את הלוט מהתמונה, ומאחוריו בוחה פנו האין במבט מזוויע. סקירה קצרה זו מראה לנו שהשותפות כפי שעוצבה עד כה לא יכלה ולא תוכל לפעול ולא כלום למען מה שציינתי כעצם משימתה, כלומר למען שינוי-דמותה של כלכלתנו עד כדי-כך שחלקה של העבודה [ברווחים] יגדל, וחלקו של הקפיטל יקטן, לעומת מה שהיה עד כה.

אין חולק על מסקנה זו. ממשיכיו ותלמידיו של שולצה-דיליטש אינם מערערים על זה, אבל הם נחלצים מהסתירה כשהם שוללים מן השותפות ייעוד חברתי זה מכול וכול. הם טוענים שדי להם בהישגיהם. לא נפר את ענוותנותם, אך בל נתפתה להסתפק במועט כמותם.

גם הסוציאלי-דמוקרטיה דוגלת באותה הדעה. מאז ימיו של לפאל לא נשתנתה אלא בזאת שהמפלגה נטשה את תכניתה הגרנדיוזית והגרוטסקית כאחד להקים בסיוע המדינה המון רב של שותפויות יצרניות, וכן שלאחרונה נעשה יחסה אל האגודות הצרכניות פחות בלתי-ידידותי, לאחר שבייחוד האגודות שבסאכסוניה התגלו כמקור-הזרמה נכבד לקופות המפלגה. אבל כאז כן עתה הם שוללים מן השותפות באופן עקרוני כל אפשרות להשפיע באופן ניכר על העניינים החברתיים. רק בחודשים האחרונים התעלו כמה איגודים (המבורג) לתקוות ולתכניות מתקדמות.

בדעתי להוכיח שהשקפה זו מוטעית. אפילו אסכים עם הסוציאלי-דמוקרטיה באשר

לצורות השותפות שנוספו עד כה, אני מכחיש שבזה הוכח משהו לגבי צורות של שותפות שטרם נוסו. משל למה הדבר דומה, למי שיצר עשרה דגמים של מנוע שאין בהם חפץ. אין ללמוד מזה גזרה שווה שאין לצפות כלל למנוע בעל ערך. יכול שהמנוע האחר-עשר או השנים-עשר יענה לכל הציפיות.

נשוב לאותו משל! בימי קדם פתרו כל עניין מעשי על-ידי ניסוי. היו מנסים וחוזרים ומנסים עד שהגיעו אל המטרה. היום נהוגה טכניקה שונה. מתווים עניינים טכניים על-גבי הנייר בעזרת חישוב מדעי. וגם אם בסופו של דבר חייב הניסוי לעמוד במבחן המעשי, הרי מכל מקום דווקא התעשייה הגרמנית חייבת תודה לעמדתה הריכוזית בשוק העולמי בעיקר לשיתוף-הפעולה עם המדע המופשט. די להזכיר את תעשייתנו הכימית. בניסויים מעשיים בלבד לא השיגה השותפות מאומה, וכאמור, בדבר זה שוררת הסכמה בין אוהדים לבין עוינים. עכשיו ניסיתי לגשת אל השאלה על בסיס רחב ביותר, באופן מדעי, בחישוב מתימטי, וסבורני שבדרך זו גיליתי את פתרון הבעיה. מובן שבעיני "אנשי-המעשה" אני נחשב ל"סתם תיאורטיקן" ואני זוכה לחיוכים לעגניים. אבל אני עקשן דיי לקבל זאת דווקא כהוכחה לנכונות תפיסתי.

כדי לגשת אל השאלה כיצד תיפתר בתנאים מסוימים על-ידי שותפות מסוג זה או אחר בעיית החלוקה המשופרת בין עבודה והון, צריך הייתי קודם כול לשאול את עצמי איפה להתחיל בהפעלת המנוף. ביזמים, בבעלי-המלאכה או בפועלים? ובמקרה זה, באיזה מעמד של הפועלים? איפה היה הסדרק בחומה כדי לתחוב בו את מנוף-הניפוץ? והנה נתחווה לי משוואה פשוטה עד להדהים. היא אינה כתובה בשום ספר לימוד לכלכלה לאומית, גם לא בקפיטל של מארכס. ואף-על-פי-כן היא כלי-כך משכנעת, שכל אדם יכול להבינה מייד, ולאחר שאביאה בזה איש לא יטיל עוד ספק בנכונותה אף לא לרגע. וזה נוסח ביצת-קולומבוס זו: כל הבנסותיו של עם, שיש בו מידה של רחב-לב, גובהן נקבע על-ידי ההכנסה של השכבה בעלת השכר הנמוך ביותר. משמעות הדבר אינה אלא האמת הבאה המובנת מאליה: מקום שם מקבל הפועל הנחות ביותר, נניח, אלפיים מרקים, אי-אפשר להשיג פועל מיומן, פקיד זוט, או לבלר בפחות מאלפיים מרק, רק ביותר מזה. יש לשער שברדת הכנסתה של השכבה הנחותה ביותר ירדו גם כל ההכנסות הגבוהות יותר בהתאם; אבל בעלותה יעלו עמה בהכרח כל ההכנסות הגבוהות ממנה. אם, למשל, יקרה נס כלשהו ויגדל שכר הפועל הבלתי-מיומן ב-2000 מרקים נוספים, יצטרכו בעלי בתי-החרושת לשלם לפועליהם המיומנים יותר מכן, וכיוצא בזה הסוחרים לפקידיהם, הממשלה לפקידיה הזוטרים, שאם לא כן הרי יברחו מהם מועסקיהם.

עוד יותר תתקבל אמת זו על הדעת אם ישווה אדם לנגד עיניו שיצליחו לנקוט אמצעי כלשהו שיעלה את רמת אחת השכבות הגבוהות במידה ניכרת. ניקח למשל את מעמד בעלי-המלאכה העצמאיים. האם לא ברור לחלוטין, שמאותו הרגע יידחקו לתוך מעמד בעלי-המלאכה בני מעמדות נמוכים מהם, הינו פועלים מיומנים, עד שתחזיר התחרות את הכול לשיעור ההכנסה הקודם, בקירוב. מי שרוצה לבורד את אחד המעמדות הגבוהים לעצמו צריך ברוב-זמן לחסום אותו נגד הזרימה מלמטה; ולפיכך צודקים חסידי האיגוד המקצועי הסגור (Zunft) בדרישתם להחזיר על כנם את שנות החניכות הממושכות, את תעודת הכושר, את תעודת ההתנהגות הטובה ואת כל שאר

אמצעי החסימה הישנים. בלי זה אכן אין כל תכלית לכל העסקנות הכיתתית של בעלי משלחיד.

הוא הדין ביחס לפועלים המיומנים. כשיעלו אותם במעמדם, מייד יזרמו צבאות שלמים של שוליות מקרב הפועלים הבלתי-מיומנים וירבו את התחרות. האיגודים המקצועיים הגדולים באנגליה יודעים זאת היטב ולכן ממש הקיפו עצמם בסייג של תקנות חסימה. והרי סוף-סוף כך המצב גם בנוגע לציבור-הפועלים העירוני. ככל שמצבם משתפר, ולו כמעט, זורמת גם לקרבם שכבה חברתית ירודה עוד יותר, והיא החוזרת ומגמיכה בלחצה את המשכורות. מייד ידובר על כך. בעלי-כורחנו נאמר איפוא: החפץ לעשות שידודי-מערכות, עליו להעלות את מעמד השכבה הנמוכה ביותר. הכלכלה דומה לסוס, שרגלו האחת נלכדה בפח טמון. במקרה כזה אין טעם לכרוך לולאה סביב צווארו ולמשוך, שהרי קרוב לוודאי שהסוס יתפגר. אלא מה? קודם יש לשחרר את הרגל ואחר-כך להרחיב את המחפורת, כדי שיוכל הסוס להיחלץ ולעלות משם בניחותא. בעלות הרגליים יעלו עמן גם הראש והגוף כולו.

כיוצא בזה בכלכלה הלאומית. לבישעלו את בסיסה, את ציבור הפועלים בעלי השכר הנמוך ביותר, לדרגת שכר גבוהה יותר – ומייד יעלה עמו גם ציבור הפועלים בעלי השכר הגבוה משלו, מעמד בעלי-המלאכה, הפקידים והמקצועות החושיים! זהו כלל גדול, גדול בפשטותו ואי-אפשר להכחישו. אבל תחילה יש לשאול: ציבור הפועלים בעל השכר הנמוך ביותר – מיהו?

ציבור הפועלים מתחלק לשתי קבוצות גדולות, הכפרי והעירוני. מצבו של מי מהם גרוע יותר?

החקלאים השמרנים טוענים שמצבו של ציבור הפועלים העירוני רע מזה של שכירי-היום שלה, אלא שאלה מטומטמים מדי וקשי-עורף מכדי להעריך אלי-נכון את הברכות הצפונות במעריך הפטריארכלי. בעובדה אחת מוכנים אנו להודות, והיא שהפועל החקלאי נהנה מאוויר טוב יותר משיש לפועל החרושת, ויכול הוא לנשום אותו ככל שיחפוץ. כאשר לשאר הברכות, מוטב שבמקום שנשאל את הארונים נשאל את הפועלים עצמם. והתשובה שבפיהם אינה מותירה מקום לשום ספק. גלוי וידוע שבדרך כלל יעזבו הבריות את מקום מצוקתם וילכו למקום המיטיב להם מן הקודם! ייתכן שמדי פעם יימצא מי שיטעה, אבל לעולם לא יתמיד ההמון לטעות בכך. ובכן, האם הפועלים העירוניים נודדים אל הכפר, או הפועלים החקלאיים נודדים העירה?

והרי גלוי לכול שהפועלים החקלאיים נודדים העירה, ולעולם אין הפועלים העירוניים נודדים אל הכפר. המעבר מן הכפר אל העיר אינו נמדר באלפים כי אם במיליונים. עשרים וחמשת מיליוני התושבים שנוספו לגרמניה – כמעט כולם נעשו עירוניים. זוהי התשובה על שאלתנו: השכבה הנחותה, הנמוכה ביותר באוכלוסייה היא ציבור הפועלים החקלאי. החפץ להעלות את רמתם של הפועלים בעיר, של בעלי-המלאכה ושל הפקידים, חייב לשפר את רמתם של הפועלים החקלאיים. רק מן הכפר תחילה ניתן לפתור את השאלה הסוציאלית! בהמשך אפרוש עוד ביתר דיוק את המהלך, שמן הראוי שיתנהלו בו התנאים החברתיים המתפתחים אחרי העלאת רמתם של הפועלים החקלאיים. קודם כול נתבונן מקרוב בשאלה המעשית, האמנם יש להעלות את רמת ציבור הפועלים החקלאיים, ואם כן – באיזו דרך?

ואלו הדרכים שרגילים לנסות לפתור בהן שאלות כאלו: השכלה, קופות-חיסכון, איגוד מקצועי, שותפות. מה טובה ההשכלה? אבל כיצד מבקשים להשכיל את הפועל החקלאי? מה שמלמדים בבתי-הספר של בריהל (Brühl) נראה מוגזם בעיני בעלי השררה החקלאיים; והרי כמעט אין זה חורג מאלף-ביתי. שכיר-היום אינו יכול להיות מנוי על עיתונים, ואין לו רשות להיות מנוי על עיתון שאינו לרוחו של בעלי-הבית. לא נוכל איפוא לשפר את מצבו של שכיר-היום על-ידי השכלה, כי אם נוכל להשכילו רק כאשר נשפר את מצבו בדרך אחרת. רק אז הכרחי שהשכלה עממית יסודית ומעמיקה להמון זה, שהשאירו אותו בטמטומו באופן מלאכותי, תהיה בראש מעיינינו. קופות-חיסכון – ריבונן של עולם! וכי מה אפשר לחסוך מאותו שכר פטריארכלי! אמנם גם חסכונות קטנים כבודם במקומם מונח, אם אפשר לו לאדם להשקיע אותם בצורה נושאת-רווח. ואולם דווקא זאת הפועל החקלאי אינו יכול לעשות כל עוד הוא תקוע במקומו; שכן לצורך זה נחוץ שיוכל לקנות אדמה, ואת זאת לא יתן לו בעל הקרקע.

איגודים מקצועיים אסורים על הפועל החקלאי באין לו זכות ההתאגדות (Koalitionsrecht). רק בכוח המדינה לתת לו זאת, והרי זו תישמר מכך בכל משמר! ובכן שותפות! ליתר דיוק – שותפות-פועלים, כי מאגודות בעלי-המלאכה לחומרי-גלם, למכונות, לאשראי ולמחסנים יוכל הפועל החקלאי, כמוכח, להפיק תועלת עוד הרבה פחות משיכול הפועל החרושת. האגודה הצרכנית אמנם יכולה להביא לו תועלת רבה כי דווקא שכיר-היום משלם לבעלי-המכולת הכפרי את המחירים הגבוהים ביותר בעבור הסחורה הגרועה ביותר, אבל תועלת זו בכלי-זאת אינה משפיעה מבחינה חברתית. שכן, לפי טבע הדברים הכרח הוא שאגודה צרכנית באחווה לעולם תישאר קטנה מאוד, לכן לא תוכל לגייס אמצעים רבים ליזמות נוספות.

לא נותר איפוא אלא שותפות יצרנית של פועלים חקלאיים. ולזאת התכוון לסאל בטענתו שהפועל סובל כיצרן ולא בצרכן, ומכאן שאפשר לעזור לו רק על-ידי התאגדויות יצרניות שיתופיות.

יש לשים לב לכך שרק תוך כדי השמטת כל מה שאינו אפשרי הגענו לשותפויות אלו כאפשרות היחידה. נמצאנו למדים שאם אפשר בכלל לפתור את השאלה החברתית יכול הדבר להיעשות רק על-ידי העלאת השכבה הסוציאלית הנמוכה ביותר, זו של הפועלים החקלאיים. ואם אפשר בכלל להעלות את רמת ציבור הפועלים החקלאי יכול הדבר להיעשות רק על-ידי השותפות היצרנית. אם טיעוננו והיסקינו נכונים הרי אין מפלט אחר בתנאי הסדר החברתי הקיים.

ועתה, האם יש אפשרות לקיים התאגדויות שיתופיות יצרניות-חקלאיות של פועלים או אין? שלוש דרכים בידינו כדי להשיב על שאלה זו: הניסיון, החשבון והניסוי. כבר עברתי שתיים מהן, ואני מקווה שבקרוב אוכל לצעוד גם בשלישית. תחילה הניסיון!

חקרתי את תולדות שותפות-הפועלים היצרנית החקלאית והעליתי אותן על הכתב. התוצאה היתה מדהימה, ומן המחברים הקודמים בתחום האיגודים השיתופיים אין גם אחד ששיער זאת. בניגוד לשותפות היצרנית בתעשייה הרי בחקלאות היא הצליחה תמיד. במקום שדמה בסיסו של מפעל, ולו במקצת, לשותפות זו, שם מעולם לא נכשלו. מבין יותר מאלף אגודות שיתופיות יצרניות של בעלי-מלאכה, אף אחת לא נשארה

בחיים, ואילו מבין יותר מ-70 ניסויים הידועים לי, שרמו לצורה החקלאית של השותפות, ולו במקצת, לא נבשל אף אחד! ככל מקום היה שגשוג חומרי בולט, בכל מקום הזהיר המצב המוסרי, בכל מקום שרר בין החברים יחס לבני שלא הועם.

אחת היא אם נטה הארגון לצד הקולקטיוויסטי או לצד כלכלה ממונית, אם היתה ההנהלה דמוקרטית או אריסטוקרטית או מונרכית, אם היו שם אירים או אנגלים, סקוטים או שוודים, קווייקרים או אתיאיסטים, אם היתה במת ההתרחשות אירלנד, אנגליה, אמריקה או אלג'יריה אין זה מעלה ואין זה מוריד: תמיד אותו הישג מזהיר: יש בהיסטוריה רק ניסוי אחד שכמעט אין בו שום ליקוי טכני. את תולדותיו המוזרות אני עומד לתאר בקצת יותר פירוט.

מאז שיש תרבות לא היה בעולם מי ששקע מבחינה נפשית וגשמית כה עמוק כמו האיכר החוכר האירי בעשורים הראשונים של מאה זו. שררה שם הצורה ההרסנית ביותר של החזקת נכסי אחוזה גדולה: האחווה נתחלקה לקרעים קטנטנים שהוכרו לתקופות קצרות, בתנאים שאפשר היה לבטל בכל עת, במחירים עצומים, עד כדי 300 מרק לאקר (=2.5 ד' בקירוב) העם, שמצצו אותו עד מח עצמותיו בשיטת חוכריי-ביניים מבישה, כפי שקיימת בסיציליה, עם מורעב כדי שלושה רבעים, ואת הרבע האחרון מרעיל ירדם הכוזב של הרעבים, היי"ש - עם זה היה נגוע בכל המידות הרעות, ומידות טובות לא היו לו. עצלנים היו, גנבנים, תאביררצח ושוחרי הצרות - ממש התפרנסו מן המרי נגד החוק. בזמן שאני בא לספר עליו, ב-1829, היה האי הירוק דומה לדורמכשפות רותת. יכול לקוי של תפוחי-אדמה, ובעקבותיו טיפוסיהכפן וכולירה, השתוללו, ודרשותיו הרועמות של גדול ה"שליחים" של האירים, או'קונל (O'Connell) ליבו את האש עד כדי כך שהממשלה ניצבה חסרת-אונים לחלוטין. אין גרוד של שוטרים, ואף לא צבא סדיר, שיוכל לשכך מרד הפורץ בריבזמן בכל המקומות במרחב של חבל גדול. וכך היה גם כאן. הצרות, התנפלויות-לילה, רצח, גזל והרג, התקוממות נגד השלטון ומחתרות רווחו יותר מן הכולירה.

הרעה בכל דוכסיות אירלנד היתה דוכסות קליר (Clare), ובכל האחוזות של חבל זה לא היתה אוכלוסייה חסרת-תקנה יותר מבראהלין (Rahaline), היא אחוזתו של אנגלור-סאכסי אירי ושמו ג'ון סקוט ונדליר (Vandeleur). אוכלוסיית-החוכרים המרודה והמרוסה, העלובה והזנוחה, כבר מזה שנים כמעט לא תרמה תשלום כלשהו; המנהל הייסטינגס נורה לנגד עיני רעייתו הצעירה עליידי כדור נובלים והרוצח לא התגלה.

כנופיית-שטנים זו היתה הנושא לניסויו הנועז של ונדליר. הוא איגר אותם בשותפות, נתן בידיהם את ראהלין לחכירה, על בתיה ועל המלאי שבה, והבטיח להם להעביר להם את האחווה לקניין ברגע שיחטכו דיים כדי לשלם בעבורה בתשלומים. קרוביו הכריזו עליו כמי שיצא מדעתו ורצו להכפיף אותו לאפוסטרופסות. אבל ההישג הצדיק את תעוזתו. התוצאות היו מופלאות מכל הבחינות.

מייד שינו האנשים את טעמם. במקום עצלות הופיעה חריצות קנאית, כמעט מופרזת, פיקחות במקום שכרות, אדישות פוליטית מוחלטת במקום סערת-דגשות. איש לא שב עוד להשתתף באספות.

לא היה מי ששפר גורלו יותר מוונדליר. הכעס התחלף בשמחה, הסכנה לחייו חלפה והיה מוקף תמיד משמר נלהב, ובמקום שהיו הוצאות באו הכנסות. דמי-החכירה

המוסכמים של 900 לירות שטרלינג נכנסו בלי טענות ומענות, יותר משהשיא המשק אייפעים: והרי אלו דמי-חכירה נכבדים בעבור שטח לאיטוב במיוחד בגבול 8000 דונם בלבד! אבל גם שגשוגם הכלכלי של העובדים עצמם לא קופח. ולבלינג (Wöbling) כתב שחריצותם של הבעלים מפיקה מן השדה מקורות ייצור חדשים, וכיצא בזה אמר ארתור יאנג (Young) שאהבתו של בעל-הקרקע הועיר לאדמתו היא מטה-הקסמים ההופך אדמה לזהב. השותפות בראהלין הפיקה יותר מדמי-החכירה, לעצמה, שמונה מאות ליש"ט בשנה הראשונה, ואלף בשנייה. נעלמו בלויי-הסחכות והזוהמה, הבתים הקטנים טויחו וקוימו בלובנם, האנשים השקיעו למען עצמם ולמען מגוריהם מבלי לסור מאורח-חייהם הצנוע; אלא שעתה היו צורכים חלב ותפוחי-אדמה בשפע והתנזרו כליל מן הוויסקי. את ילדיהם הקפידו לשלוח לבית-הספר ובנוסף לכך לימדו אותם מלאכה כלשהי. הם נזקקו למכונות חוסכות-עבודה בכל מקום שהרבר היה אפשרי, ובזמן-העבודה ובכוח-העבודה שנתפנו השתמשו כדי להגדיל את שטחם כשנטלו שדה של שלוש-מאות דונמים, המכוסה אבן-חול, עיזקוהו והכשירוהו והפכוהו לשרה-חיטה מן הפוריים ביותר. בא הקץ על העבריינות ועל הסטיות מן המוסר, והרו"חות הבליטו במיוחד את היחס הנפלא הנלבב והמוסרי בין בעלים ונשותיהם, שתנאי לו היתה העצמאות הכלכלית המלאה של האשה. שכן היו לילדים חדרי בית-ספר וחדרי שינה, ולרווקים של כל מין אולמי שינה משותפים. אילו היה אחד מבנייהווג מתעלל באחר, היה הנפגע יכול לעזוב את הבית המשותף ולקיים לבדו אותה רמת-נוחיות, שכן היו הנשים חברות שוות-זכויות לגברים. שלא כמו אצלנו, היה הבז החברתי נחת על צד האשם. הסדרים אלה גרמו מאליהם שהקשר בין בני הזוג הנשוי יתנהל, מתוך כיבוד דעת-הקהל, כקשר בין sweethearts, הינו כזוג נאהבים, כפי שכותב האיש המהימן עלינו, ושעתה, לאחר שהוסר המכשול הכלכלי שהפריע לעריכת נישואים, שוב לא אירעו כלל יחסים שמחוץ לנישואים.

הניסוי הזה הסתיים בסוף עגום. ונדליר הפסיד את הוננו, כיוון שהימר עליו בבורסה של דבלין. הוא ברח, הוכרז כפושט-רגל והוננו נפל בידי נושיו. מכיוון שכאותם הימים טרם היה חוק בריטי לאגודות השיתופיות לא הכיר איש בחוזה של בעל-האחוזה עם חוכריו. ראהלין נמכרה במכירה כללית לכל המרבה במחיר, האנשים הקטנים גורשו גזולי הישגיהם ותקוותיהם. הם חזרו ושקעו בעליבותם, בניוונם המוסרי, ועמם החבל כולו, שמוסריותו עלתה עלייה ניכרת בימים שהכול ייחלו להצלחת ה"שיטה".

לא ממחלה איפוא מתה ראהלין, לא מליקוי פנימי בעיצובה, כי אם מבחוק, מאסון שבא עליה באשמת זרים!

מקרה מוזר זה סותר את הטענה הטיפשית, האנטי-ליברלית - שהבריות הידועות לנו אינם "בשלים" לצורת מדינה חוששית; שכן, מה שיכלו לעשות אותם הוטננטוטים לבנים, שנתבהמו כדי שלושה רבעים, קל וחומר שבני ארצנו בצפון גרמניה יכולים לעשותו. יתר על כן, ובייחוד בהקשר לניסויים נוספים, יש במקרה זה כדי להוכיח הוכחה ניצחת שאפשר שתהיה שותפות יצרנית חקלאית.

עד כאן הניסיון. ומה ברבר החשבון?

גם החשבון עונה "הן" כפה מלא על השאלה האם אפשר לקיים צורה זו של שותפות כאגודה.

הבה נשווה לנגד עינינו אגודה שיתופית כזו, בתחילה איגוד של כעשרים משפחות

המעבדות אחוזה של 5000 ד' בהנהלתו של ארמיניסטרטור מוכשר, ונשווה זאת עם אחוזה שווה בגודלה, ובה אותו מספר של שכיריים העובדים למען אדונם. אדם צריך להיות יורש של בית-אדונים כדי שלא ידע, גם בלי אישורו של כל ניסיון, שהחברים העובדים למען כיסם שלהם ולמען משפחתם שלהם ייטיבו לעבוד, יקפידו שלא להשחית, הרבה יותר משכיריים, אשר, אם בכלל יש להם אינטרס כלשהו הריהו לגרום נזק למכונות ולעבוד לאט ככל האפשר כדי שישלמו להם יותר שכר תמורת מספר ימי-עבודה רבים ככל האפשר. מתוך תלונותיהם של בעלי-הבית החקלאים שלנו ידוע שיש מחסור בפועלים חקלאיים. אין להם עתודות בארץ. לכן גם לא בנקל יכול בעל אחוזה לפטר את שכיריהם שלו; לפיכך, באין לשכיר לא חשש מפני פיטורין ולא אינטרס תהיה עבודתו עלובה מאוד.

ואילו חבר באגודה השיתופית עבד בכל מקום שם נערך הניסוי כמו איכר על אדמתו שלו. פירושו של דבר שהוא עובד יותר והורס פחות לעומת שכיריהם. והרי דוגמא מאלפת. עלייד שפנדאו מסר אדם בשם יאנקה את משק החלב שלו לקבוצה השיתופית של פועליו. מאותו יום נשכרו רק קדירות-חומר בודדות, החלק השנים-עשר בדיוק לעומת מספר השבורות קודם לכן. כיוצא בזה אירע בסדנה ליתוגראפית בפריס, שמיום שהנהיג המנהל שיתוף הפועלים ברווח לא נשכר עוד גם לוח-צפחה אחד¹. צאו וחשבו שהחברים באחוזה שאנו מדמים לעצמנו יפיקו רק 3000 מרקים יותר הודות לשיפור עבודתם ויחסכו רק 3000 מרקים הודות ליתר תשומת-לב וזהירות, הרי זה יסתכם בשלושי-מאות מרקים לשנה לכל אחת מ-20 המשפחות, כלומר שאם עד כה הרוויחו 400-500 מרקים במוזמנים, הרי נוספת דיוידנרד-עבודה אדירה!

טענו נגדי שמטרת הצעתי היא להקים שותפויות שתהיינה מסוככות בחובות גבוהים משאת, ותכרענה תחת עול-הריבית שלהן. די בחשבון קטן כדי להוכיח שטענה זו אין לה על מה להסתמך. שהרי התוספת השנתית של הרווח הנקי - 6000 מרקים - תתהוון לפי 3% ב-200,000 מרקים, לשון אחר, רק בגלל העובדה שהשותפות מקבלת על עצמה את האחוזה יעלה ערכה ב-200,000 מרקים. אם נניח שקנו אותה ב-250,000 מרקים, הרי רובץ עליה חוב של 60% בלבד, הרבה פחות מזה הרובץ על רוב אחוזות-האכירים המשוועבות ב-70% ומעלה. אין אלה להטוטים בעלמא כי אם חשבון שיש לו רגליים. שלושה דברים קובעים את ערכו של עסק: ההון, התבונה והעבודה.

אחוזה העוברת לידי שותפות יצרנית חקלאית כשהיא עמוסת חובות עליפי הערך שהיה לה תחת שלטון הפריץ, כשהעבודה נעשתה בידי שכיריים ממורמרים, חסרי-עניין וחורשי-רע, הנה כבר בעצם העברת ניהולה לידיהם של חברים מלאי-תוחלת, חדורי-עניין וחרוצים, יעלה ערכה במאות אלפים, כלומר היא תהיה שקועה בחובות במידה נסבלת. מעתה יוכלו לערוב לחברי-השותפות לא רק להכנסה כספית גבוהה יותר מזו שהיתה להם כשכיריים, אף יוכלו לטרוח על כך שיעלה בוד-הקנייה של שכרם, היינו שתמורת כל מרק במוזמן יקבלו יותר סחורות משקיבלו עד כה. יתקינו למענם אגודה צרכנית קטנה, אשר שם, לפי ניסיון רב שהצטבר, יוכלו לקנות תמורת 50 פפניג, או, לכל היותר, 65 פפניגים אותה כמות שהם מקבלים היום במכולת-הכפר במרק שלם. אולי יוכלו לתת לכל אחד מהם משק קטן של כ-20 ד' בחכירה העוברת-ביירושה, ועל שטח זה בית קטן ונקי, כזה שיש לפועלי האחוזה בווסטפליה כבר מוזמן, מבלי שתסבול

מזה האחוזה הראשית. כאן יוכלו להחזיק פרות, חזירים, תרנגולות ואווזים, לגדל שיפון וירקות משלהם. ואם במקרה זה השותפות תעמיד לרשותם בהמות כבסיס לטיפוח, תיתן להם להשתתף כאגודת-מלאכה במכונת-הדיש ובמחלבה, תשכיר להם כשותפות לחומרי-גלם במחיר העלות את הדשן ואת הזרעים, וכשותפות לאשראי תנפק להם בשעת-הרחק אשראי לבנייה ולבדק-בית, תקים למענם את הבית ואת דירי הבהמות בתפקידה כשותפות לבנייה, וכשותפות מחסנים תקל עליהם את שיווק חמאתם וביציהם, עופותיהם וחזיריהם, ובדרך זו תשחרר אותם מידיהם של סרסורים נצלניים שכיום הם שבויים בידיהם - או אז יהיו אותם 300 מרקים של הכנסה שווים לפחות 600 מבחינת כוח-הקנייה שלהם, ואז יתגשם האידיאל של שולצה-דליטש: שיטת האגודות-השיתופיות המשולבות אהרדי, והשותפות היצרנית תהיה גולת הכותרת של הבניין כולו.

וזה רק ההתחלה! אם אנשים אלה, העובדים למען עצמם ובחדווה, יוכלו להשתמש בזמנם ובכוחם ויעשו זאת כדי להעלות בהתמדה את ערכה ותשואתה של אחוזתם; הרי די ברמז כדי שימהרו לייבש ביצות, ישכילו להשקות אדמות בעל, לעזק ולסקל, יטעו עצי-פרי, ויפרו את עבודתם עליידי צירוף בעלי-מלאכה. שדותיה של גרמניה הדרומית ושל שפלת הריין, הדומים לגנים, גם במקומות גרועים, מקום שם האיכר חורש למען עצמו ובני-ביתו, מרהיבי עין הם לעומת השדות הנרחבים, השוממים, של האחוזה במזרח. ועתה נתאר לעצמנו מה יוכל להתפתח במזרח, לו עשו במלאכה גם כאן בעלים חרוצים ונבונים, שאינם נזקקים לכלים פרימיטיביים ולשיטות מיושנות, וייהנו מכל היתרונות שהם מנת-חלקו של המפעל הגדול, הון, מכונות וחכמתם של מומחים שלמדו את מקצועם על בוריו; הרי השדות יניבו פיי-שלושה! עוד שתי שאלות טעונות תשובה: ראשית, כיצד אפשר לחזות עתיד כה מוצלח לשותפות היצרנית החקלאית, בה בשעה שאין כל סיכוי לשותפות היצרנית התעשייתית?

שנית, השאלה הבוערת: השותפות החקלאית מה תועיל לבעלי-המלאכה העירוניים, לפועלים העירוניים?

אשתדל לענות על שאלות אלו.

ראשית, השותפות היצרנית החקלאית מנוגדת בהחלט לזו התעשייתית מבחינת התנאים וההתנהגות. התיאורטיקנים לא הכירו בכך עד כה.

שלושה מכשולים עומדים לה לשטן לשותפות היצרנית התעשייתית: המאבק על האשראי, על השיווק ועל המשמעת. אותם שלושה מכשולים אינם מסכנים את השותפות היצרנית החקלאית. שכן השותפות התעשייתית דורשת אשראי אישי חסרי סיכוי, שהיא, כמוכון, מקבלת אותו, אם בכלל, רק תמורת תשלום פרמיית-הסתכנות גבוהה. עניין זה כוחו יפה רק לגבי הייסוד. שכן, כשותפות כזו גדלה עליידי הצטרפות חברים חדשים, שוב היא נזקקת לאשראי-הרחבה במוזמנים, כדי להגדיל את בתי-המלאכה ולרכוש מכונות וחומרי-גלם חדשים.

ואילו השותפות החקלאית - שאני! היא אינה זקוקה כלל לריבית אישית כי אם אך ורק לאשראי ריאלי המכוסה עליידי משכנתא, לשם הייסוד. לכל היותר יצטרכו לתת לה מקדמה של שכר מחצית השנה, אלא שזו מכוסה דייה עליידי ציודם הביתי ובהמותיהם של חברי-השותפות. ואילו גם בהצטרף חברים חדשים היא לא תיזקק

על שאלה זו אפשר להשיב רק אחרי התשובה לאחרת, והיא: האפשר להניח שמכוחה של שותפות זו תעלה רמתו של מעמד הפועלים החקלאיים כולו? שאם אמנם כך הוא, ממילא תעלה רמתן של שכבות הפועלים הגבוהות. לעומת זאת, אם אפשר לצפות רק לכך שמכוח ההתאגדות פועלים יחידים יועלו ברמתם מתוך מעמדם, הרי אז לא תהיה צורה זו של שותפות מסוגלת לפעולה מכרעת למען המשימה הרחבה בשאלה הסוציאלית.

אכן אני דוגל בדעה שהאגודה השיתופית שלנו תוכיח שהיא מסוגלת להתמודד עם משימה זו להעלות את המעמד כולו, מעמד הפועלים החקלאיים, ועמו את המעמדות האחרים. ואני עומד לפרוש את נימוקי.

אקדים ואומר שאינני סבור שהמדינה תקום, בכל צורת משטר שתיתכן, ותפקיע בתנופה את נכסי-האחוזות של בעלי הקרקעות ותהפכם למפעלים שיתופיים. מאז שקיימת ההיסטוריה לא היתה המדינה אלא ועדת ביצוע של המעמד השליט, ורק מי שסוגה בדמיונות נלהבים יכול לקוות שהיא תגרע כמו ידיה את הענף שעליו היא יושבת. אני גם לא הייתי מייחל כלל לעזרת המדינה. צריך אדם להישען על עצמו! ככל אשר ניצחה השותפות עד כה במאבקה, לחמה תחת נס העזרה לעצמה. אגודות מוצצניות, נתמכות, מרפות את עיקר כשרון-המעשה הכלכלי.

מי שזוכר מה אמרתי לעיל בדבר עליית ערכה של אחוזה בגלל העברת הנכס לידיה של האגודה השיתופית יסכים עמי שאחרי הניסויים הראשונים יתברר כי ייסודה בידי אנשי כספים היה עסקה מצוינת, שכמעט לא כרוך בה סיכון, אבל היא מבטיחה רווחים הגונים וריבית נאה. הרי אין צורך להרבות בדברייפיתוי כשלפנינו עסקה מצוינת. מה רבות האחוזות שכבר שקועות בחובות כמעט כמלוא ערכן ואפילו מעבר לערכן המלא! הרי גלוי וידוע, שבנקים רבים למשכנתאות כבר מזמן אינם מקבלים את הריבית שלהן כנדרש ורק דבר אחד מונע אותם מלנקוט בצעד המכירה הכללית והוא שהנהלה העצמית כאמצעות פקידים עוד תעלה הרבה יותר ביוקר, וגם מפני שהם נרתעים מ'למחוק חובות'. אותם בריות, אם רק יראו לפנייהם דרך הציל את פיקדונם לא יהסו מללכת בה, הינו לערוך מכירה כללית ולהחכיר או למכור לשותפות שתהיה נתונה למרותה של הנהלה מוכשרת. כמו כן ישנם אלפי בעלי-אחוזות השקועים בחובות עד צוואר ועודם מחזיקים מעמד בדוחק, אבל ברצון היו משתמשים באיזה אמצעי כדי לחלץ בכבוד את הון ההשקעה הראשונית. אלה, אם עודם מתאווים לנהל את משקם והם מוכשרים לכך, יעבירו את אחוזתם לשותפות וכנגד משכורת ושיתוף ברווחים יוכלו לייצג את השותפות בעצמם כמנהלים למשך כל חייהם, עם דירה בנתי-האדונים ועם זכות-ציד ביער.

אין ספק שאם יצליח הניסוי הראשון עתיד מספר רב של אחוזות להיהפך עד מהרה לשותפויות. מי שסבור שזוהי אוטופיה מוטב שידע ש־16 אורגניזצור הקימו ב־1846 ברוצ'דייל את האגודה הצרכנית הראשונה שצמחה והיתה ב־1896 לכדי מיליון וחצי חברים צרכניים בכריטניה, ואם לכלול את בני המשפחות הרי 4 מיליונים נפש, ולהם הון עצמי של 360 מיליון, ומתוך מחזור של מיליארד וחצי מרק עלה כוחם לשלם 155 מיליון כדיוידנדה לקניות. ויוזכר עוד שהחברים המעטים בבנקים העממיים, שהקים שולצה־דליטש ב־1897, התרכו כדי 500,000 איש בקירוב, ולהם היה הון עצמי של 150

למזומנים חרשים, חוץ מלצורכי הקמת בתים, ולא להיה כיסוי בשפע על-ידי ערך הקרקע שעלה עם הצטופפות האוכלוסייה. ואילו לשם הרחבת המשק אין היא זקוקה כלל לאמצעים חרשים, די להנהיג יותר אינטנסיפיקציה לשם העסקתם המלאה של כל החרשים, למשל על-ידי מעבר הדרגתי מן הפלחה האקסטנסיביות ביותר לגידולי-עידור ולאחר מכן לגידול עצי-פרי, ירקות, פרחים וכו'.

מכשול שני בדרכה של השותפות התעשייתית שהזכרתי לעיל הוא המאבק על השיווק. לעתים קרובות היא נכשלת כשמתחרים פרטיים העולים עליה כהונם הגדול משתקים אותה על-ידי היצע מוזל. דבר זה אינו צפוי לעולם לשותפות החקלאית. אמנם מחירי התבואה והבשר עלולים לרדת מאוד, אבל לעולם לא יגיעו למצב שלא ימכרו, מה שאין כן פסנתרים או מקטרות. ויש עוד הכדל עצום: ככל שיצטרפו יותר חברים לשותפות יצרנית תעשייתית כן ייהפך מפעלם למפעל של תעשייה גדולה לייצור המוני, הווה אומר שהוא הולך וחודר לתוך התחרות של השוק הגדול. ואילו השותפות החקלאית הולכת וחורגת מתוכה. כי ככל שירכו הפועלים המעבדים חלקת-ארמה אחת כן יעלה טיב תוצרתם וכן תעלה נדירותה: זרעים מושבחים למורע, בהמות לטיפות, בשר מרבק מעודן, ירקות לאינדיטסעם ופרחים: לרברים אלה אין מחיר של השוק העולמי כי אם מחיר של תחביב ומחירם עולה עם נדירותם. ברור איפוא שדווקא שלא כאחותה בתעשייה האגודה השיתופית החקלאית, ככל שגדל מספר חבריה כן תפחת פגיעתה מצד הקוניוקטורות החובקות עולם ומלואו.

המכשול השלישי לשותפות התעשייתית הוא, כפי שצינתי, המאבק על המשמעת. אף כאן קיים אותו הניגוד בין תנאי-החיים. שהרי ככל שיגדל מספר החברים השותפים לתעשייה כן יקשה סידור-העבודה שלהם. לפי שבמפעל התעשייתי גדלה כפיפות הפועלים ככל שגדל מספרם. דבר זה גורם בשותפות לקשיים שאי-אפשר להתגבר עליהם. ואילו בחקלאות בהכרח תתמעט הכפיפות כל שירכו הפועלים: הם ילכו ויסדרו זה ליד זה. בשדות גדולים שבאחוזות הגדולות צועדים הקוצרים בסך כמעט כמו חיילים. ואילו במטע, בעידור, בגיזום ובהרכבה כל אדם כמעט עצמאי. בקיצור: החקלאות הולכת ונעשית בתהליך האינטנסיפיקציה למלאכת-אומנות; וכבר מזמן אין עוררין על כך שאין ענף הפותח סיכויים כה רבים לניהול יצרני-שיתופי כמו מלאכת-האומנות. דבר זה כבר היה ידוע היטב לשולצה־דליטש.

יותר מכול: השותפות היצרנית התעשייתית נמנית עם השותפויות הדיס-הרמוניות, הנדונות למוות בגלל ליקוי פנימי בעיצובן, ואילו השותפות החקלאית נמנית עם השותפויות ההרמוניות ממש כמו האגודה הצרכנית וכמו שותפות האשראי, המאורגנות באופן שכל האינטרסים של החברים הם הרמוניים, ולכן חזקה עליהם שיעלו יפה. לא אוכל כאן לספק את ההנמקה המסובכת למדי לטענה זו. אני מפנה את הקורא לכתבי שכבר ראו אור². האגודה השיתופית החקלאית היא שותפות הרמונית כמוה כאגודה הצרכנית וכשותפות לאשראי, וסיכוייה לשגשג הוא כסיכון, ואילו האגודה השיתופית היצרנית התעשייתית נמנית על השותפויות הדיס-הרמוניות, ולפיכך לעולם לא תוכל לשגשג. אני מקווה שבזה עניתי על השאלה הראשונה.

השאלה השנייה, החשובה בכלל, שאני עובר אליה כעת היא מה תועלת תצמח מן השותפות החקלאית לפועלים שלנו, לבעלי-המלאכה שלנו.

ימים עוד היו שכירי-היום צמיתים והיה אפשר להחזירם בכוח, אם היו מוצאים אותם; ואילו כיום נהנים פועלינו במזרח של גרמניה מזכות חופש התנועה והם רשאים ללכת לכל מקום שהם רוצים ללכת אליו:

קרוב מאוד לוודאי אפוא שההתאגדות החקלאית היצרנית היא האמצעי להעלות בו את כל מעמד הפועלים החקלאיים. או אז תימצא רגלו של הסוס משוחררת מהמלכודת; יכול הוא לטפס ולצאת מן הבוץ – ובעלות הרגליים יעלו עמו גם הגוף והראש.

הבה נשווה לנגדנו שהכנסתה של כל משפחת פועלים חקלאיים השוכנת ממזרח לנהר אלבה תעלה בהדרגה במשך הזמן ב-300 מרקים. עלייה זו תגרום לעלייה בכוח הקנייה של המזרח במיליארד לשנה, לכל הפחות. כיוון שאותם אנשים מצוידים כמעט בכל המזון מייצור עצמי היתה כל התוספת העצומה של כוח-הקנייה מתבטאת בביקוש למוצרים תעשייתיים בשוקי הערים. משמעותו של דבר זה אפשר ללמוד ממצבם של בעלי-המלאכה במערב ובדרום-מערב גרמניה, מקום שם הקונים הם איכרים אמידים ולא שכירי יום מוזרעב. ישאלו-נא את בעלי-המלאכה בקולברג, היכן שבה מלאכתם ומצאה את רווחתה – אחרי שבא יהודי אחד, מוציא-לפועל באחוזה, ויישב אחוזות-איכרים אחדות באיכרים, ועוד עשה בזה עסק מצוין לעצמו. בבת-אחת התמלא היריד השבועי המשומם, והטאלונים החלו מצלצלים בקופותיהם של בעלי-המלאכה:

הבה נשוב לעיונו! הנחנו שאוכלוסיית הפועלים החקלאיים, כיוון שעלתה הכנסתם במידה ניכרת, יעלו את הביקוש למוצרים תעשייתיים בשוק בכמות עצומה. ביקוש למוצרים פירושו ברובו ביקוש למייצרי המוצרים, כלומר לפועלי התעשייה. כשעולה הביקוש בעוד ההיצע נשאר כשהיה, יעלה, כידוע, המחיר; המחיר לפועלים הוא השכר, נמצא שיעלה שכרם של הפועלים התעשייתיים.

אולם בכך עוד לא נאמר הכול. עד כה היה עודף האוכלוסייה הכפרית נורד דרך קבע אל הערים, כדי לבלום ואף להנמיך את שכר זולתם כ"חיל מילואים תעשייתיים". אמנם גם עכשיו נפלטים פועלים חקלאיים מן האחוזה שבבעלות פרטית, אבל לא לתוך הערים הם נודדים כי אם אל האגודות החקלאיות-כפריות. אולי, ואפילו בסכירות גבוהה, חוזרים ונודדים בעלי-המלאכה מן העיר אל הכפר כדי להחזיק במקצועם או להנפיק את פטיש-הסנדלרים שם.

מה זה בא ללמדנו? שיעלה הביקוש לפועלי תעשייה במידה עצומה, וההיצע של אותם הפועלים ירד וילך. מכאן אתה למד שגם מבחינה זו יעלה השכר מאוד מאוד. פירושו של דבר, שחלקה של העבודה במוצר הלאומי גדל ואילו חלקו של ההון קטן. פירושו של דבר ראשית פתרון השאלה הסוציאלית.

הדבר נראה "אוטופיזם" מופלג. אלא שהוא פסק מלהיות "אוטופיסטי" מאז שהראיתי בעליל שמה שנחשב באוטופיה התקיים במשך ארבע-מאות שנים:

כל עוד היתה גרמניה נתונה בידיהן של שותפויות-איכרים חופשיות, ארבע מאות שנים מאושרות, התקיים אותו מצב של כלכלה לאומית בלי ניצול כלכלי, בלי משברים ובלי מצוקה שבאה על אדם על לא עוול בכפו, מוסר ציבורי גבוה, ומלאכת-אומנים, שהאמנות העלתה אותה למעלה של אצילות. אותה תקופה, של המאה ה-11 ועד המאה ה-14, עוד לא שלטה ניסודות-הטבע. רק כוח-השרירים של האדם והבהמה היו מנועי העבודה היחיד. אותה תקופה היתה אפוא ענייה מרודה לעומת שלנו, שכבר הציבה על-

מיליון מרקים ומעלה והיה בכוחם לתת אשראי ע"ס כ-1750 מיליון מרקים; וידוע שהשותפויות הספורות בגרמניה, שהקימן תוך כדי מאבק קשה נגד הריאקציה, התרבו כיום עד כדי 16,000 ומעלה, ומספר חבריהן עולה למיליונים אחדים של בתי-אב. מספרים אלה מוכיחים שכל שותפות היכולה להציע יתרונות בעסק – תפרה ותפרוך במהירות עצומה. ולכן אין ספק כלל שגם האגודה השיתופית החקלאית-כפרית תתרבה באותה המהירות. אמנם רק עצם ההתנסות תוכיח אם היא עתידה לעמוד במבחן; אולם אין איש היכול לפקפק בסיכוייה הטובים עד מאוד.

והנה יבואו ויטענו כנגדי שלמרות הכול אין לצפות להעלאת רמתו של מעמד הפועלים החקלאיים כולו. שכן כיצד נעלה את רמת אותם פועלים חקלאיים החיים על אחוזה שלהם של אדונים שחובותיהם אינם חמורים, כל שכן של בעלי-אחוזה שקיבלו אותן בירושה לצמיתות ואין להם חובות בכלל?

ובכן, בריות אלו ייאלצו לרדת ממעמדם הרם. לא עלידי מהפכה ולא עלידי מדינה שאולי סוף-סוף נתפקחה, כי אם מכוחם של עניינים כלכליים גרידא.

כבר כיום שורר מחסור כרוני בפועלים באחוזה-ינו הגדולות, כפי שידוע לנו מתלונותיהם של ראשי החקלאים. משק של אחוזה שיתופית הרוצה לכלכל את ענייניו בצורה רצינאלית חייב לגייס לשורותיו כוחות-עבודה, בייחוד כאשר ברצונו לעלות לשלב עיבוד יותר אינטנסיבי. כוחות-עבודה אלה יוכלו להגיע רק מן האחוזה הגדולות, שעודן מנהלות באופן פרטי. החשבון מראה שבאחוזה איכרים שפורקה לחלקות-חלקות יוכלו להתקיים משפחות בשיעור פי שלושה, וגם ימצאו קורת גג ועבודה המפרנסת את בעליה, משהתקיימו בה שכירי-יום לפני כן. מכאן שאפילו ייהפכו רק כמה מאות אחוזות גדולות לשותפויות, די בכך לנקז הרבה אלפי משפחות-פועלים מתוך נכסי-הקרקע הפרטיים ולהזרימן אל המשקים השיתופיים. ככה יועתקו ההיצע והביקוש לטובת הפועלים, שכרם יעלה בהכרח, כלומר תועלה רמת המעמד כולו.

אולם עלייה בשכר הפועלים פירושה לגבי בעל האחוזה ירידה בהכנסותיו הנקיות. אם, למשל, ייאלץ בעל האחוזה להעלות את שכרן של 50 משפחות פועלים בסך 300 מרקים לכל אחת, סה"כ 15,000 מרקים, הרי כיום היו מרבית הבעלים פושטים את הרגל. הם לא היו יכולים לשלם את הריבית על המשכנתאות, היו מגיעים עד למכירה כללית – ונושייהם היו נאלצים בעל-כורחם להתיר את הנכסים לטובת האגודות השיתופיות, בזה שוב היתה נפתחת נהירה של פועלים חקלאיים לאחוזה אלו, שוב היה עולה שכר-העבודה, שוב היו פשיטות רגל, שוב שותפויות חדשות וכן הלאה וכן הלאה, עד שלא היתה נשארת גם אחוזה גדולה אחת כבעלות פרטית, שיהיה לה כוח לשלם את הריבית על חובותיה.

אותו מיעוט של אחוזות מורשות, שאולי יישארו עוד על כנו, לא יפריע כלל לתהליך זה. אם יתמידו הבעלים בקשיות-עורפם, ואם תרשה המדינה בזבזו כוח של מיטב הונה הלאומי, יוכלו להשאיר את אדמת-האחוזה כור; שהרי לעבד אותה לא יוכלו בהעדר שכירי-יום.

בשנת 1000 לספ"ג בקירוב כאשר השכילו כמה בעלי-אחוזה גרמנים להחכיר את אדמותיהם לשותפויות של איכרים בחכירה העוברת בירושה, נאלצו כל האחרים עד מהרה לנהוג כמותם מפני ששכירי-היום שלהם פשוט נשאו רגליהם וברחו מהם. באותם

יד כל פועל גרמני עשרים עברים מפלדה – ואף-על-פי-כן היתה כה שופעת. צאו וחשבו עד מה צריכים היינו אנחנו להתעשר אילו יכולנו לפתח את כוחותינו הכלכליים העצומים כפי שהללו פיתחו את כוחותיהם הקטנטנים:

יכול לבוא מישוהו לטעון נגדי: הרי מאז עבר זמן רב כלי"כ; ייתכן שפירוש זה למסורת ההיסטורית הלוקה בחסר מוטעה הוא; ואפילו אינו מוטעה, עדיין אין בו כדי להוכיח דבר בנוגע לזמננו, שביטוד הייצור שלו עליו להתחשב בכוחות ובאמצעים שונים לחלוטין;

אי-אפשר לדחות פרכות כאלו על הסף. אבל אפשר להפריכן בעזרת שורה של התנסויות, שמקורן בהווה ובאחת הארצות המפותחות ביותר מבחינה קפיטליסטית, היא ארצות-הברית.

מדובר בשלושה משקים קהילתיים, שבסיסם הכלכלי הוא הבעלות הציבורית על הקרקע, באופן שכל החפץ יעמרו לרשותו שטחי קרקע כדי צורכי מגורים ולצרכים משקים, אך לא יותר מזה. לא ניתנת כל אפשרות ל"חסימה" של נחלות קרקעיות כדי לסרסר בהן, ובשום אופן לא יינה בעל-קרקע מ"רנטת-קרקע". הכול ממש כמו בימי הביניים בגרמניה.

ועל תשתית זו עומד ככל מקום אותו בניין-על הערוך על דרך השוואה. בשום מקום אין גם זכר לפרולטריון, לעוני ול"ניצול"; בשום מקום לא הצליח "משבר" כלשהו לזעזע את אושיות המשק הקהילתי. בכל מקום שוררת רמה גבוהה להרהים של רווחת הכלל, והיא מחולקת בצורה שוויונית למדי, בכל מקום שורה מוסריות גבוהה המתבטאת בהעדרן המוחלט של עבריינות ושל זנות.

הקטן במשקים קהילתיים אלה היא המושבה Riverside בקליפורניה, פרס התפוזים המפורסם ביותר במערב-אמריקה כולה, שפועלים חרוצים, המאוגדים בשותפות העמידו כבמטה קסם תוך שנים מועטות מתוך מרבר החול, שנחשב מאז ומעולם חסר-ערך מכול וכול. על כך כותב סמיית (Smythe) ב"Atlantic Monthly":

בתיאור רחובותיה של המושבה, שקמו על אדמת-מרעה זיבורית במשך ימי דור ופחות, הם מהיפים בעולם. המתבונן בהם ומתפעם חייב לשוות לעצמו שאלו הן דירותיהם של אנשים בעלי-אמצעים צנועים המרוויחים את מחייתם בעבודת-הארמה. אין חולק שבפרברים המיוחסים שבכרכי המזרח יש שכונות של וילות יפות בדומה לאלו; אבל הללו שייכות למעמד הגבוה, למיעוט הקטן העשיר, או, לפחות, האמיד מאוד. אין הם יוגבים או נוטעים כי אם אנשי-עסקים וחרושתנים, שבעמלם עלו והגיעו עד הלום. ואילו בריוורסייד שוכנים לפחות 90% מכלל האוכלוסייה בבתים, בצדי שדרות נאות, בין מדשאות מטופחות כמעט רציפות, בין ערוגות פרחים מגוונות וגינות-חן. מחלקי עיתונים אצוים-רצים ברחובות-הפאר ומחלקים עיתונים היוצאים לאור בוקר וערב במקום עצמו. והתושבים, אף כי איכרים הם, ממלאים את האמבטיות שלהם מתוך רשת-מים כל-עירונית ומאירים את בתיהם באור-חשמל. במרכז המושבה יש חנויות משובחות, כנסיות, פונדקים ואולמיי-אספות. בתי-הספר שלהם בעלי רמה גבוהה ביותר והם

משוכנים במבנים, שיופיים ונוחותם מעיד על טעמם האמנותי המפותח של האזרחים. גם המועדון וחדר-הקריאה מנוהלים היטב. בכל המושבה יש רק בית-מרזח אחד, אבל ביקור בו אינו נחשב למהוגן.

הבסיס הוא המשק החקלאי הזעיר (20-40 ד"ר) ומן הנמנע להחזיק בנכסי קרקע גדולים; על זה עומד בניין-העל של האמידות השוויונית שתוארה, כאשר ארגון המשק הוא במהותו שיתופי. מפעלי המים, שהם לוו החיים של המושבה, ושיווק היכול מנוהלים בשותפות. "ניצול" פועלים אינו בנמצא; שכן, במקום שלכל אחד יש דרך פתוחה לרכוש קרקעי משלו לא ייתכנו עבדים ושכירים. לכן העבודה כה מכובדת עד שבמשתה חגיגי, שערכה המושבה לכבוד טכנאי מפעלי המים, הגישו נשות המכובדים את התקרובת. למרכה פליאתם של האזרחים מאירופה הרים סניור דה-איברולה את כוסו לברכה ל"מלצרות הגלבכות".

המקרה השני הוא מקרה של מושבה המושתתת על חקלאות בלבד, Vineland בניו ג'רסי. צ'רלס ק. לנדיס (Landis), שהיה בעל נחלות נרחבות, קיים את הבטחתו למכור את הדונם האחרון באדמתו באותו מחיר קבוע. בזה הוא מנע יצירת "רנטה של הגדלה" ואת הזיקה אליה, והגיע לידי כך שתוך שתי-עשרה שנים ישבו על נחלותיו לא פחות מאחד-עשר אלף נפש, וחיו שם בעושר, שהקיף את כל הציבור, כמו הנוטעים בריוורסייד, וגם באותה רמה תרבותית ומוסרית גבוהה.

המקרה השלישי נוגע למדינה שלמה בארצות-הברית, היא מדינת המורמונים יוטה. גם כאן אותה תשתית: הקרקע היא קניין הציבור, והיא מחולקת למשקים חקלאיים קטנים בלי אפשרות לרכוש בעלות על קרקעות נרחבים, גם כאן אותה אמידות בולטת לעין והעדר עוני כלשהו, העדר "ניצול" ומשבר, אותו ארגון שיתופי של הספקת המים של הייצור ושל הצריכה.³

עובדות אלו, שלא נציגי התפישה הרווחת של הכלכלה הלאומית ולא אלה של התפישה המוסרית הרווחת יכולים להסבירן, משמשות הוכחה ניצחת לנכונותה של תפישתי הכלכלית, והן נותנות לגיטימציה לתפישתי לעיל ברבר הכלכלה הלאומית בימי-הביניים.

אותה תשתית של כלכלה "הרמונית" נבונה יכולים אנו להחזיר על כנה גם באירופה הישנה, חרף "ארמנותיה ההרוסים", וכן את האפשרות להשיג לכל אדם גישה אל הקרקע מבלי לשלם לנכס המשפטי מס הגדל וצומח משנה לשנה, הלא הוא "רנטה ההגדלה". המעבר לכך הוא דרך השותפות היצרנית החקלאית אל השותפות ההתיישבותית.

תוך חמישים שנה עלה בידי האיכרים המורמונים להפיק ממשקם עודף של 463 מיליון דולרים מעל צורכי מחייתם; היו 19,500 איכרים, לכל היותר, כלומר לכל משפחה היה עודף של 1800 מרק לשנה. והרי אנשים אלה התחילו מאפס, במדבר שכמדומה היה מסוגל להפיק רק מלח, וחיו רחוקים מן הציוויליזציה על חלוקת-העבודה שלה המגבירה את הייצור; קל וחומר במקרה של מושבה כזאת בתוככי ארץ התרבות הישנה, עד מה תגבר רווחתה כשתצמח על קרקע פורייה ותיהנה מכל אמצעי-העזר של כלכלה לאומית מסועפת! כלכלה שלא תצטרך לברוא לעצמה יש מאין את רחובותיה, את מסילות-הכרזל שלה, את הדואר ואת האלחוט; שלא תצטרך לגרור כל כלי עבודה,

כל מכונה, כל חומר דרוש מרחק אלף מילין בעגלות-שוורים ובהוצאות הובלה אדירות! שלא יצטרכו הכול לחסוך מעודפיהם שלהם כדי לזכות בכל אותם הסדרי סעד, שהם בדרך כלל נחלתו של כל ממשל תקין. סחרחרת עשויה לתקוף אדם כשהוא מעלה בדעתו את הסיכויים הנפתחים בזה.

מעט מדי הושם לב לכך שהעושר הציבורי שלנו כבול ללא-נשוא. שכן, ככל שנכון המשפט "איננו יכולים לצרוך יותר משאנו מייצרים", כן נכון היפוכו, אלא שעד כה לא הורה בכך המדע הממוקצע: איננו יכולים לייצר יותר משיותר לנו לצרוך! מותר לנו לצרוך רק מעט מפני שכוח-הקנייה של המוני העם מוחזק ברמה נמוכה בגלל שיטת-השכר האומללה שלנו. ולפיכך את הכוח העצום, האינסופי, שכבר היום נותנים בידינו היסודות המרוסנים המכויתים, איננו יכולים לנצל לשם יצירת עושר, אנחנו מייצרים פחות מוצרים כפי שיכולנו אילו מצא כל מה שאנו מייצרים את הדרך למי שכה נצרכים לו. ואכן רק שיטת-השכר היא החוסמת דרך זו, ושיטת השכר אינה אלא תולדה ישירה של כיבוש הקרקע והחזקתה בידי יחידים. אך נסיר מכשול זה מהדרך נתיר בזה את איכריהם הכבולים של משרתינו העומדים הכן, היסודות, והם ישפיעו עלינו שפע-שפע, שהיום אף לא נוכל להעלות כמותו על הדעת. עושרם של ריזורסייד, של ויינלנד ושל יוטה מעיד על כך כפי שמעידים על עשירות זמנם כנסיית סבלדוס בנירנברג וה"מינסטר" בשטרסבורג.

לא מהפכה עקובה מרם, לא מהפך בצורת המדינה ובצורת הכלכלה, אף לא שינוי של חוק אחד דרוש כדי לגרום למצב זה – ההתאגדות השיתופית, היא לכדה תעשה את הפלא!

לסיום עוד מלים אחדות על הקידום הצפוי לרעיון הלוחם, החברתי והדמוקרטי, מתנועה שיתופית משגשגת של הפועלים החקלאיים.

קודם כול יש להודות שכבר פסקו גם הטובים בהוגי המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית ושכבות המנהיגות של ציבור הפועלים מלהאמין שבקרוב תקום מדינת העתיד. נראה שידה של ההשקפה על-יפי פולמר-היינה-ברנשטיין (Vollmar-Heine-Bernstein) "המטרה הסופית" היא לא-בלום, ו"התנועה" היא הכול, היא על העליונה, וכך נשקפת סכנה למפלגה שתאבד את היסוד הדתי שבה, את האמונה, המביאה לאדם עושר-עולמים ועוקרת הרים. שיטתי מציעה "אני-מאמין" חדש בצורה של אידיאל עתידי, שכל מתוויו נקבעו במסמרות ככל הדייקנות האפשרית הן מבחינה תיאורית והן מבחינה היסטורית, ושוב לא יהיה איש חשוף לאותה ביקורת, שעד כה היו יריבינו הריאקציונרים מעלים כנגד האידיאל הקולקטיוויסטי.

אבל שנית, האגודה השיתופית איננה אמצעי סתם, לא אחד מרבים כי אם האמצעי בה"א הידיעה לשם כיבוש השלטון הפוליטי. לעתים קרובות טוענים כנגדי שרק אחרי שיפול בידי הפרולטריון השלטון הפוליטי, הרוב בפרלמנטים, רק אז תוכל תכנית להתקיים. תפישה זו היא ילדותית, כי אין דבר פחות סביר מן הסבירות שאי-פעם יתפוש הפרולטריון את השלטון הפוליטי אלא אם כן ישנה את הטקטיקה שלו מעיקרה, וישנה אותה במגמה שאני שואף אליה.

מה הוא הדבר המכריע את הכף לזכות הריאקציה בפרוסיה ובגרמניה בייצוג

הפרלמנטרי? רק הנסיבות האומללות שעל-פיהן מייצגת האוכלוסייה הכפרית, אם מאונס ואם מחוסר-השכלה, את האינטרסים העוינים לה, האינטרסים של בעלי הקניין הקרקעי השמרנים, או, לחילופין, הקלריקליים. הללו לעולם לא יאשרו מרצונם את זכות ההתאגדות (Koalitionsrecht), לעולם לא יתירו לא העלאת רמת הלימוד בבית-הספר ולא השכלה פוליטית, לעולם לא יסכימו שעלידי חלוקה חדשה של אזורי הבחירה יאפשרו לאוכלוסייה התעשייתית תוספת ייצוג בהתאם להתרבותה. פירוש הדבר הוא שאמנם ייתנוססו קולות הפרולטריון, אבל גידול זה לא יגדיל את מספר המנדטים, כלומר לא יגביר את הכוח הפוליטי. עוד יעברו דורות רבים עד שתזכה הדמוקרטיה בריבונות, שבעצם היא ראויה לה כבר כיום על-יפי מספר קולותיה.

יש רק אמצעי אחד: להעיר את הפועלים החקלאיים מתרדמתם ולנצח באזורי הבחירה הכפריים. כיום, נוכח המצע של המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית והטקטיקה שלה, הדבר הוא כמעט בלתי-אפשרי. הטקטיקה, שהוכיחה את עצמה בערים – התעמולה העוברת מבית-מלאכה למשנהו, מבית לבית, הנאומים בפומבי, האספות, העלונים הנזורים בחוצות, העיתונות, היא חסרת-אונים נגד חוזק-זרועם של בעלי-האחוזות ומשטרת-האחווה שלהם ונגד נחשלותם הרוחנית של שכירי-היום! ומצע המפלגה הוא מכשול ממש לתעמולה בכפר.

שיטתי מציעה מצע למדיניות אגררית, שתשוב את לבם של הפועלים החקלאיים ושל האיכרים הזעירים גם יחד. "תפקיע המדינה את האחוזות הגדולות ותמסור אותן בידי שכירי-היום אשר עיבדו אותן! לאיכר יישאר קניינו ללא-ערעור, אבל לבניו הצעירים יקצו קרקע חדשה במזרח!" סבורני שאי-אפשר למצוא מצע אגררי משובח מזה.

הטקטיקה שלי עוקפת את כל המעקשים. לא בדיבורים אלא במעשים היא מבקשת להשפיע. היא מבקשת לשפר את מצבם הכלכלי של הפועלים החקלאיים כדי להעניק להם לאחר מכן חינוך רוחני. היא מבקשת להשתרש בכפרים, לשנות מבפנים את התנאים הפוליטיים שם, במקום לתקוף בתעמולת אקראי מבחוץ. את הכוח העצום הנתון בידי פריצי-האחוזות בגלל משטרת-האחווה היא מבקשת לרתום כדי לשמש את החירות. כאופן זה היא תקרע את אוכלוסיית הפועלים החקלאיים מקרב הפמלייה של הפריצים ותנחם לייצג את האינטרסים שלהם עצמם, אינטרסים הוהים לאינטרסים של הפרולטריון העירוני, וכך ייכרת שורש עצמתם הפוליטית של האדונים הפיאודליים. שתיים-שלוש אגודות שיתופיות ככל אזור בחירות, שתשמשנה נקודות מוקד להעלאת הרמה הכלכלית ולהשכלה פוליטית, די בהן להעביר את הכוח הפוליטי כמעט מאליו לידי הפרולטריון. אינני מסוגל לשוות לפני דרך אחרת. מן הראוי שלא לאחר ניצחון מעמד הפועלים אלא למען הניצחון יעסקו ברעיונותי.

באותם סכומים שבלעה השביתה בהמבורג ללא-הועיל אפשר היה להסוך עשרים אחוזות-אבריים לשותפויות. לא היתה נשקפת כל סכנה שהיא לאגודות-הפועלים הצרבתניות אילו יצאו לקנות אחוזות ולעבדן לצורכיהן. ארגון הלקוחות של הפועלים העירוניים יכול היה לגייס מדי שנה את האמצעים לרכישות חדשות לאין-מספר, האיגודים המקצועיים היו יכולים להתיישב בעזרת חלק מהמזומנים שבידם, כדי לשלוף לחלוטין, במקרה של שביתה, את חבריהם השובתים מתוך שוק-העבודה

האגודה השיתופית היצרנית החקלאית – תולדות ותיאוריה*

גם עכשיו, כמקודם, האגודות השיתופיות היצרניות בבריטניה הן בנות השעשועים לתיאוריה ובנות חורגות למעשה. מאז שפרסמה ביאטריס וביפורטר (Webb-Potter) את חיבורה על תולדות התנועה השיתופית בבריטניה, חיבור מופת, כפי הנראה צורה זו של התאגדות שיתופית איאלו צעדים קדימה; אבל אל יטעו לחשוב שמשום כך הגיעה ליתר משקל. ראשית, מספר הפועלים המועסקים בה, ייצורם והיקף מכירותיהם עדיין מהווה תוספת ועומה עד להצחיק בתוך המספרים המרשימים של תנועת האגודות הצרכניות – ושנית, גם למעט הקיום שבידיהן הן זכו כמעט אך ורק הודות לאגודות הצרכניות. הן בבחינת צמחי-חממה, סגורים ומוגנים מפני תחרות השוק החופשי, ויכולות הן להתקיים רק אם כל תוצרתן, או לפחות חלקהארי שלה, אכן תימכר דרך האגודות הצרכניות או דרך החברות החולשות על אלו, ה־Wholesale-Societies. מבחינתם של הסוציאליסטים הדוגלים בשותפות, עובדה זו סותמת את הגולל על השותפות היצרנית. כזה נקבע שנכשלה כוונתם של האבות המייסדים, הסוציאליסטים הנוצרים, ושל מגניהם ומסנגריהם, שעדיין מספרם ניכר. שהרי צורת האגודה השיתופית הזו היא שהיתה אמורה להוכיח את עצמה בשוק הפתוח כממשק, אשר, הודות לכושר-הייצור ולרווחיות, עולה בהרבה על היזמה הקפיטליסטית. הלוא ממשק זה תוך כדי התפשטות תוקפנית אמור היה לאחוז בשורשי משק שיטת-השכר הקפיטליסטי ולחסלו בהדרגה עד תום. הארגונים השיתופיים הראשונים היו אמורים לפעול כפטריות-שמרים מעטות המושלכות למכל גדול מלא תמיסת-סוכר, ולגרום בהתרבותן לשינוי גמור של קרקע-נביטון. כאמור, יש לראות תקוות אלו ככישלון גמור. אנו מציינים זאת משום שלאחרונה יש מי שמסיקים מהתרבותן המועטת מאוד של האגודות השיתופיות היצרניות התלויות באגודות הצרכניות ובשותפויות לקנייה סיטונית, כאילו חלף שלב הניסויים הנחשלים, כאילו בעיית הייצור השיתופי צועדת עכשיו לקראת פתרון מוצלח. אין מה לדבר על כך כלל. הבה נקדים תרופה למכה: מבזבזים בלי הרף כסף וזמן על בעיה שפתרונה אינו בגדר האפשר כמו ריבוע העיגול או התנועה המתמדת. גם מבחינה מעשית ולא רק תיאורטית צריכים להבהיר שאמנם שותפויות יצרניות תלויות כאלו כשלעצמן, מבחינה משקית-פרטית, הן תופעות משמחות מאוד – אבל אינן תורמות כהוא-זה לפתרון הבעיה המשקית-חברתית. התוצאה, שהגעתי אליה לפני שש שנים על יסוד עיונים היסטוריים ותיאורטיים מעמיקים, נשארת בעינה: שותפות יצרנית עצמאית, שצריכה להתקיים תוך כדי מאבק על השוק עם קפיטל היזמים, היא בלתי-אפשרית¹.

שותפות-הפועלים היצרנית החקלאית בבריטניה נופלת בהתפתחותה מזו התעשייתית. הסיבה העיקרית לכך היא שכמעט אין מכירים צורה זו של התאגדות שיתופית, ושהמקרים המעטים שהתקרבו להגשמה מעשית נעלמו מעיני הציבור, להוציא מומחים בודדים. אבל הסיבה המכרעת, ויש בהחלט לזקוף זאת לזכות אנשי-המעשה

ולהעסיק אותם למשך תקופת השביתה בעבודה סרודוקטיווית באחוזות. בקיצור, יש לרשות ציבור הפועלים העירוני אמצעים כמעט בלתי-מוגבלים אם ירצה לצעוד בדרך זו. אם ירצה יוכל לברוא את עתידו כמו ידיו.

הערות

1. לאחרונה קם לצדי שלא כצפוי תנא דמסייע ראוי לשמו – קרל קאוטסקי. ואלה דבריו (Agrarfrage [השאלה האגררית], עמ' 122):
 "גלוי וידוע שאחווה גדולה המעובדת באורח שיתופי תוכל להשתלט על כל יתרונותיו של משק גדול (היתרונות של השטח הגדול יותר, של חלוקת העבודה, של ניהול בידי בעלי-השכלה מרעית)... ברם, עם זאת צריכה אחווה המעובדת באורח שיתופי ליהנות מיתרון שיש לעבודה לתועלת עצמית על העבודה בשכיר. אגודה שיתופית כזאת מן הדין שלא זו בלבד שתתגלה כשוות-ערך לאחווה הגדולה הקפיטליסטית אלא בעולה עליה". הנה כי כן! [הספר ראה-אור בעברית, בהוצאת ספרית פועלים].
2. Die Siedlungsgenossenschaft [השותפות ההתיישבותית], עמ' 126 ואילך.
3. ר' בפרק "האוטופיה כעובדה". כדי להקדים תשובה לטענה מדוע לא נטלו בידיהן מושבות אלו את ההשפעה על הכלכלה בסביבתן, יש לציין שהמושבות הללו לא הוקמו במרכז הציוויליזציה, מקום שם כבר הרנטה הקרקעית גבוהה, כי אם בקצה קצה של הפריפריה, מקום שם הרנטה הקרקעית עודנה קרובה לאפס. זאת ועוד, ששכניהן של מושבות אלו אינם בעלי אחוזות גדולות, שאפשר למשוך מהם את "פועליהם", ובה את אונם הכלכלי, כי אם בעלי חוות זעירות, שאינם ניווקים במאומה כאשר שכניהם עשירים וחופשיים.

המפוכחים שבתנועה הבריטית, היא שאין להם כל מושג על ההברלים היסודיים בין האגודות השיתופיות של הפועלים החקלאים לבין אלו של התעשייתיים, אותם הברלים שנרמה שגם ההוגים המעמיקים-חשוב שבבתי-האולפנא הגרמניים כה מתקשים לדרת לעומקם. בדרך כלל האנגלי רואה בחקלאות, בכללה, "מלאכה" ככל מלאכה אחרת, אבל אין לו מושג קל שבקלים שקרבה זו כלי-כולה מוגבלת בסעיף אחד, והוא שגם החקלאי הקפיטליסטי כמו החרושתן הקפיטליסטי, בעזרת השקעות מחוכמות ותפוקת-עבודה הולמת, שואף לקבל רווח מהון-ההשקעה. ואין לו מושג קל שבקלים שהיקבעות המחירים של התוצרת החקלאית ושהפסיכולוגיה של היצרן החקלאי שונות תכלית שינוי מן הנסיבות התואמות בתעשייה. כיוון שכך, בא אישיה-מעשה של מערדי-השותפות ובלי היסוס מודד את התכניות להקמת אגודות שיתופיות יצרניות חקלאיות על-פי אמת-המידה, שנתנו בידי הלקחים שהפיק מן התעשייתיות. ועל-פי פסקה-דין גזור מראש! לקחי השותפויות של המלאכות ברובם היו עגומים ביותר, הפסידו שם כלי-כך הרבה הון, כלי-כך הרבה תקוות ועבודה מסורה קברו שם, עד ששום מנהל אחראי לאגודה צרכנית גדולה ומשגשגת לא ירגיש כל נטייה להתנסות בניסיונות רעים כאלה גם בתחום החקלאות, שמרובה בה הנסתר על הגלוי והוא מתמצא בו עוד פחות מאשר בתעשייה. נקדים ונעיר שהחברות המרכזיות הגדולות, ה"Wholesale Societies", דחו ממש לאחרונה בכל התוקף ובכל הנימוס את האפשרות לסייע בהקמת אגודות שיתופיות יצרניות חקלאיות, אף כי התכנית המפורטת בקפידה, שנתקבלה כמעט פה אחד בהצבעת קונגרס האגודות השיתופיות, לא הותוותה בידי דג'רקק אלא יצאה מאת ג'. ס. גריי (Gray), המזכיר הכללי של החברה.

מאידך גיסא בכל-זאת אפשר להבין שככל הידוע לנו אנגליה היא הארץ היחידה בעולם, שבכלל מיוצגת שם השותפות היצרנית החקלאית גם למעשה; כי ההיסטוריה הרלה של סוג זה מאז ומתמיד התרחשה על אדמת אנגליה, אם מתעלמים מניסיונות ההתיישבות המעניינים מבחינה תיאורטית, אבל הרי שונים לגמרי מבחינה מעשית, של כתות דתיות וסוציאליסטיות למיניהן, רק באוסטרליה הדרומית קמו לאחרונה, בתמיכת הממשלה, כמה יישובים, שפחות או יותר טבוע בהם חותם של שותפות יצרנית חקלאית.²

הניסיון היחיד המיוחד רק לצורת-ארגון זו היה ניסיונו של ונדליר (Vandeleur), חסידו של אוואן (Owen), בראהלין (Rahaline)³ שבדוכסות קליר באירלנד; ואף מוניטין כמעט גדולים משלו בספרות השותפויות יצאו ליישוב מיסודו של גירדון (Gurdon) ושמו אסינגטון (Assington) בדוכסות סאפוק (Suffolk)⁴.

השם אסינגטון קיים במשך שני דורות את רציפות האגודות השיתופיות היצרניות החקלאיות בבריטניה. השם המפורסם לא נעלם מרשימות התנועה הבריטית מאז שנת הייסוד 1830. אמנם משתי השותפויות-האחיות שנשאאו אותו נכחדה האחת לפני שנים רבות; אבל השנייה, שנרשמה ב-1883 ובוה נכפפה לחוק, קיימת עד עצם היום הזה. יחד עם שאריות נכבדות אלה מימים רביית-כניות ורמיי-אידיאלים מונה הגב' וב במקום הנ"ל עוד ארבע אגודות שיתופיות יצרניות חקלאיות.⁵ ב-1896 כבר נעלמו שתיים מהן מרשימת קונגרס החברות השיתופיות, והן פדבורן (Padbourne) (נרשמה 1884) ואפטון (Ufton) (1885); לעומתם עוד התקיימו ב-1896 נורת' סטון (North Seaton) (החל מ-

(1872) והשותפות הסקוטית לעבודת-האדמה (החל מ-1886). לאלה הצטרפה קון סט. אודווין (Coln St. Aldwyn), באופן שב-1896 התקיימו בסך הכול ארבע שותפויות. ב-1898 נשארו רק שלוש; כי השותפות הסקוטית נאלצה, לאחר שהתקיימה עשר שנים, להתחלל, למרות מיטב המכוונות וחרף המחלבות המושלמות ביותר, בהפסד של כמעט 13,000 ליש"ט (מ. ניל [Neil] בדיון על הרצאתו של גריי; הדו"ח השנתי ה-30 של קונגרס השותפויות, 1898, עמ' 152). הדו"חות האחרונים מספרים איפוא רק על שלוש שותפויות יצרניות חקלאיות.

משלושת היישובים האלה האחד נמצא בצפון (נורת' סטון, נורת'מברלנד), אחד בדרום (אסינגטון, ספוק) ואחד במערב (קון סט. אודווין, גלוסטר). בסה"כ יש בידיהם כ-2000 ד', כנראה בכחירה, בתשלום של 330 ליש"ט, וההון החוזר שלהם הוא 3707 ליש"ט.

נורת' סטון היא אכן שותפות גמדית. היא מעבדת כ-110 ד' ומעסיקה 2 אנשים בסה"כ. שני היישובים האחרים קצת יותר גדולים, ושטחיהם מגיעים, האחד לכ-880 ד' והשני לכ-970 ד'; ב-1896 העסיקה אסינגטון תשעה עובדים וסט. אודווין ששה. ההישגים העסקיים אינם יציבים, בשלוש השנים האחרונות, מ-1897 עד 1899 הם די מניחים את הדעת. ב-1897 צוין לעומת הפסד של 142 ליש"ט בשתי שותפויות רווח של שתי האחרות (אז עוד היתה השותפות הסקוטית קיימת) בסך 309 ליש"ט. ב-1897 עלתה ההכנסה הנקייה של שלוש השותפויות שנתרו ל-367 ליש"ט, ב-1898 היתה 293 ליש"ט, וב-1899 ירדה ל-74 ליש"ט בלבד. וזאת אף כי בשנה האחרונה גדל מאוד ההון החוזר באופן שההכנסה הנקייה ביחס להון ירדה במשך אותן שלוש שנים מ-10% בקירוב לכאחוז וחצי.

אלה הם לא דווקא הישגים מעודדים, ואם עוד נוסיף לכך שהשותפויות הצרכניות רשמו בכל אותן השנים מעט רווח והפסד בשפע במפעלים החקלאיים שלהן עצמן, כלומר במפעלים שניהלו פקידים ופועלים שכירים, כשהרווח וההפסד היו על-יחשבון האגודות,⁶ הרי נותר רק לתמוה שעדיין יש באנגליה אנשים בעלי-יוקרה, שבכל זאת מעזים לסכן את יוקרתם ולתמוך ברעיון הנראה אוטופיסטי לחלוטין.

ואף-על-פי-כן כך הדבר, כפי שכבר נרמז לעיל, ויש עניין לעיין במאמצים אלה. כל תולדות התנועה השיתופית האנגלית משתקפות במשאומתן בעניין זה; מדי פעם מופיע השם אוואן (Owen) כאילו נתבקש לכאן כמגן ועוזר עטור הדרת-חג; מפקידה לפקידה אתה חש בהשפעות של תורות סוציאליסטיות מסוימות; אחרים מחסידי השותפות היצרנית החקלאית מושפעים, כפי הנראה, מהרעיונות האנרכיסטיים מבית-מדרשו של קרוזוטקין (גם שם זה מופיע), אחרים מושפעים מרעיונות הרפורמה של נכסייה-הקרע בנוסח הנרי ג'ורג' (George). אבל יותר מכל מורגש הניגוד הנושן, שלא נתיישב עד ימינו, בין אנשיה-מעשה לבין האידיאולוגים, הינו בין פקידי האגודות הצרכניות, שראו ברכה במעשיהם העסקיים המפוכחים, מצד אחד, ובין הסוציאליסטים השיתופיים השואפים לרפורמה חברתית יסודית ומושלמת, מצד שני. להגשמת רפורמה זו לעולם תשמם השותפות היצרנית, למרות כל הכישלונות וההפסדים, האמצעי בה"א הידיעה.

זהו הניגוד הישן-נושן בין ה"דמוקרטים" לבין האינדיווידואליסטים, ועודך חש,

למרות גינוני הנמוס של צורת הביטוי, באיבה הכבושה בין שתי המגמות. מכאן השנאה שבעיני הדוגלים בשותפות היצרנית בהביטם על "רדיפת הדיווידנדים" מצד האגודות הצרכניות, ומכאן הבזק הקר הניחת על הללו בנודם לתקותיהם הבלתי-מעשיות והאוטופיסטיות של מתנגדיהם.

בשנים האחרונות הועסק קונגרס האגודות השיתופיות הבריטי פעמים אחדות בשאלת השותפות היצרנית החקלאית. ב-5 ביוני 1897, בקונגרס החמישי בפרת' (Perth), הפציר מר פ. או. גרינינג (Greening), חבר ה' Agricultural and Horticultural Association (לונדון), בוועדה המרכזית לעסוק בדחיפות בנושא זה. הוא ניסה להסביר את כישלונות השנה שחלפה בחקלאות השיתופית בכך שהחקלאות בכללה סיכמה אותה שנה בהפסד ניכר, כך שאין לזקוף את ההפסד על חשבון השיטה השיתופית. מן הרין, טען, לנסות שיטות טובות יותר בייצור החקלאי, ובייחוד – להבטיח שיתוף פעולה של מומחים חקלאיים. הלקחים שיופקו תחילה בשטח קטן יוכלו אחר-כך להועיל במסגרת רחבה יותר. – ברם, לא הוחלט דבר.

אולם בתיקו של אותו קונגרס נמצא ברו"ח הוועדה המרכזית, ס' 35, מעין הצדעה אקדמית גרידא לעיקרון זה (עמ' 26) בלשון שהגיע הזמן לאסוף את פרי התכנית הגורנה, מתוך יחס רציני. שהנה כל שנה אנשי האגודות השיתופיות מפסידים כסף במפעלים חקלאיים, ואף-על-פי-כן אין משלחיד בארץ הזועק ליישומם של שיטות ורעיונות שיתופיים יותר מהחקלאות. וכבר הביא הקונגרס בווליצ' (Woolwich) בפני הכנסים האזוריים נוסח החלטה, שהציעו האדונים מק אינס (Mc. Innes) וניל:

1. מן הראוי שבעתיד יקדיש איגוד האגודות השיתופיות יתר תשומת-לב לקידום שותפויות של נטיות ועירות ושל אדמות חקלאיות בקרב שכירי-היום ויעניק את תמיכתו כדי להפוך קבוצות של יצרנים קטנים לשותפויות חקלאיות לחומרי-גלם ולשיווק.
2. מן הראוי שהכנסים האזוריים ימליצו באספות של הקופות לבקר ולחזירם, השייכים לנטועים ועירים ולשכירי-יום, ככל שקיימות קופות כאלו, על יתרונות הארגונים השיתופיים הצרכניים.
3. יופצו בחוג האוכלוסייה החקלאית עלונים, שיבשרו את רצונו הטוב של איגוד השותפויות לתמוך בשאיפות כאלו.
4. לא רצוי שאגודות צרכניות ייכנסו לעסקי מחלבות או חקלאות אם הקרקע אינה בבעלותן ואם התוצרת לא תמצא שוק למכירתה בקרב חבריהן.
5. יקימו האגודות הצרכניות באזורים המושתיים על משלחיד נקודות איסוף וקנייה לתוצרת חקלאית במרכזים חקלאיים מתאימים כדי לפרוץ את מעגל המתוכים השליט על השווקים העירוניים. בנקודות קנייה אלו יסחרו בין השאר בעופות, בנוצות, בפלומה, בכיצים, בארנבונים, בדבש, בפירות, בירקות ובמצרכי מזון אחרים.
6. הוועדה הפרלמנטרית תשתדל לגרום לשינויים באותן תקנות בתחיקה החקלאית שמעכבות עד היום את התפשטותן של שותפויות חקלאיות.

למרבח הצער עמדה הוועדה על כך שלקריאה זו לא היתה כל השפעה בממלכה המאוחדת. רק באירלנד, כידוע, יש תנופה חזקה למחלבות השיתופיות.

נמצא שרק במובן מופשט מאוד מדובר כאן על שותפות-פועלים יצרנית חקלאית. ואילו בשנה שלאחר מכן באה הרצאתו של המזכיר הכללי גריי, שכבר הוזכרה, והעירה ועוררה מאוד, אם כי עד כה לא הביאה לידי תוצאות מעשיות כלשהן; ובכל זאת נדמה שיש בה כדי להמשיך ולפתח את הרעיון. וזהו, בקירוב, תוכן ההרצאה בכנס השנתי ה-30 של קונגרס האגודות השיתופיות יום 1 ביוני 1898 (עמ' 147 ואילך ברו"ח):

ברצונו של גריי להקים מוסד שלא נועד לטובת אגודות צרכניות, כדי להשיג בשבילן מצרכי מזון זולים יותר וטובים יותר, כי אם, בפירוש, לטובתו של מעמד, אשר עד כה לא נהנה כמעט בכלל מברכות השותפות, הלוא הוא מעמד שכירי-היום. מטרה זו לא תושג עליידי כך שהאגודות הצרכניות, כמעבירים הומניים ובעלי מצפון חברתי, יעניקו לעובדיהן שכר אנושי ומעונות ראויים, כי אם מדובר בביטול מעמדו של הפועל החקלאי כפי שהוא היום, כאשר "עבודתו היא עבודת-פרך מטומטמת ושכרו הוא שכר רעב"; העניין הוא במטרה לפתח מתוך חומר אנושי זה המבטיח כה מעט – מעמד של פועלים מיומנים, שיטפלו בקרקע כפי שפועל התעשייה המיומן מטפל בחומרי-הגלם. נושא זה, טוען גריי, הוא בעל חשיבות עליונה בשביל קונגרס השותפויות, שתכליתו המוכרת היא שיפור מעמד הפועלים על כל תנאי חייו. הרי באנגליה ובוויילס עניין לנו ב-800,000 שכירי-יום ומשרתים חקלאיים, ואם לצרף את סקוטלנד ואירלנד הרי יוכל המספר, ונמצא שהדברים נסכים על שני מיליוני משפחות בערך, על 8 מיליון נפש בקירוב שיהנו מן השאיפות האלו. והרי גלוי וידוע שכל האוכלוסייה הזו חיה בתנאים שאינם משיערי רצון כלל וכלל.

מלבד זאת השאלה נוגעת בדחיפות גם לפועלים התעשייתיים. שהרי הנדידה המרובה מתוך שכבות הפועלים החקלאיים, ששברם רע ומצבם החברתי גרוע, גרשה את שוקי העבודה העירוניים בידיים עובדות וכך הרעה מאוד את מצב העבודה השכירה העירונית. לפיכך, ממשיך גריי, שינוי יסודי של השיטה החקלאית גם יאה לפועלים החקלאיים כדי להעניק להם רמת חיים גבוהה יותר, דבר שהוא צורך רחוף גם לפועל העירוני. למהפכה כזו אין לצפות ממעמד החוכרים הקפיטליסטיים, מעמד שמרני במובן הרע של המלה. במקום להתאים את משקם לתנאים שנסתנו, הפכו אדמות מזרע לשטחי מרעה, ובוזו גרמו להרעה נוספת במצב הפועלים החקלאיים ונדידה המונית עוד יותר אל הערים. רק כוח אחד יכול לשפר זאת, השותפות. כוח זה כבר הוכיח את עצמו בכל הארצות מלבד בריטניה הגדולה. בכל מקום שוקדים בקנאות על פיתוח ארגונים שיתופיים. גריי מחפש את סיבת פיגורה של בריטניה הגדולה בעובדה שהקרקע בכריטניה מעובדת רק בקנה-מידה קטן יחסית בידי בעלים קטנים, המוכשרים יותר מבעלי אחוזות גדולות להתארגן למטרות שיתופיות ונוטים לכך. הצורה הקואופרטיבית היחידה, שנתקבלה באנגליה במידה מתקבלת על הדעת, היא הרכישה המשותפת של חומרי-גלם: דשן, זרעים ומכונות. מובן שהפועל לא הפיק מזה שום יתרון.

"הכרחי לרכוש בשותפות קרקע לצרכים חקלאיים; קואופרציה ביישום שיטות ייצור משופרות, קואופרציה ברכישת מיטב הידע בחקלאות המדעית והפצתו, ופירוש הדבר

הכשרת הפועל החקלאי כדי להעלות את השכלתו הטכנית וכדי שיטיב להבין את עבודתו; ולבסוף – שותפות בשיווק התוצרת". אבל גם אם כל השאיפות האלו ראויות למלוא העידוד בהתאם לאינטרס של מעמד החוכרים הגדולים ומעמד בעלי-הקרקע כיום, בכל זאת העיקר הוא, לדבריו, לשקוד על תקנתו של הפועל החקלאי. יש לשאוף לכך שיהפך כל פועל חקלאי, שהוא ראש משפחה ובעל הכשרה מספקת, לבעלים על קרקע באותה מידה שביכולתו לעבד ושיעמול למען עצמו ובני-ביתו.

רק באופן זה ניתן להשיג רווחיות יותר גבוהה של הייצור החקלאי. שכן יש לחקלאות תנאי קיום שונים לגמרי משיש כמעט לכל ענפי הפרנסה האחרים. לא המכונה, שהפועל רק צריך להשתמש בה בקפרנות כדי שתפעל במיטבה, כי אם העבודה האוהבת המסורה, היא שתפיק את המיטב, ואת זאת אפשר להשיג אך ורק אם יעבדו לשם האינטרס האישי. במקום שהפועל אינו אלא פועל, בין בשירותו של קפיטליסט בין של אגודה צרכנית כאחוזות גדולות, שם, כמובן, לא יפעל האינטרס העצמי. אבל אך ייודע לפועל שיש לו חלקת קרקע משלו ושהתוצאה לא תהיה תלויה אלא בחריצותו ובתבונת-כפיו – ברור שיגדל פיריון הקרקע ותרבה הכנסתו של הפועל במידה ניכרת.

כדי להשיג מטרה זו אין אמצעי טוב מהשותפות. מן הראוי שתיושב הקרקע באופן שיתופי, והן קניית מצרכי-המוזון וחומרי-הגלם והן מכירת התוצרת יתנהלו באופן שיתופי; ואילו בעיבוד לגופו מן הראוי שירתם האינטרס האינדיווידואלי. רעיונות אלה אינם חידוש בקונגרס, גריי רק תמך בהצעת-ההחלטה של מק אינס וניל, ולא יהיה בכך אלא המשך הדרך שכבר התחילו בה, אם תגיש "הוועדה היצרנית של התנועה" את הצעת-ההחלטה הבאה:

1. רצוי להעלות את מעמדו של ציבור הפועלים החקלאיים על-ידי הקמת שותפויות הרוכשות קרקע, לחכירה או לקניין, מתוך כוונה להגדיל בין שכירי-היום חלקות קרקע בגודל המתאים לעיבוד עצמי. תעובד הקרקע על-פי עקרונות שיתופיים, ישובצו הפועלים כחברים או כחוכרים של האגודה השיתופית. יתנהלו קניית חומרי-גלם וכו' ומכירת התוצרת כולן על-ידי השותפות, ויחולקו הרווחים לחברים בהתאם לתפוקותיהם או בהתאם לחלקם בשיווק.

2. את ההון הדרוש למפעלים אלה ישיגו האגודות או חבריהם כיחידים.

3. בתעמולה יעסקו האגודות הצרכניות וימנעו שותפויות כאלו, כל אחד לחוד או אחרות יחד.

לדעת גריי עיקר ביצועה של התכנית תוציא לפועל ה-Wholesale-Society, אשר מכיוון שעומד לרשותה הון-עודף עצום של התנועה השיתופית, תוכל לרכוש בהדרגה את הבעלות על שטחי קרקע נרחבים. באופן זה תוכל לקרב במידה ניכרת את פתרון שאלת הבעלות על הקרקע והתחיקה החקלאית, בלי להטריח בזה את הפרלמנט.

במקרה הפרטי יצטרכו לרכוש חלקת קרקע; אחרי כן יגייסו מספר פועלים חקלאיים נבונים-כפיים, כאלה שאולי כבר הוכשרו קודם בקורסים טכניים; אותם יאגדו לכדי אישיות משפטית, ולה תחכיר את הארמה האגודה השיתופית בעלת-הקרקע, שותפות כזאת של חקלאים קטנים תהיה ערובה בטוחה הרבה יותר בלפי נותן האשראי מאדם פרטי בלשהו. ומשום שקנתה או חכרה את הקרקע בסיוענות גם תשיג תנאים הרבה

יותר טובים. לאחר מכן תחולק הקרקע למשקים, שגודלם יתאים לכושר העידוד של החבר ומשפחתו. בתחום זה יהא בעל המשק הקטן עצמאי, בכל שאר הדברים יוכל ליהנות מיתרונות ההתאגדות השיתופית ביד רחבה: תשלום משותף של שכר יועץ חקלאי מומחה, ייסוד שותפויות לצריכה, לאשראי, לחומרי-גלם, למכונות, לאחסון ולשיווק. גריי סבור ששותפות כזו של בעלי קרקע קטנים אף תמצא מעבר לאשראי הריאלי את האשראי האישי הדרוש ואת האשראי לבלאי. בעניין זה הוא מציין בהערכה את הישגיהן של שותפויות-האשראי ביבשת אירופה, שפעלו לטובת מעמד היוזמים הקטנים.

באופן זה, כך מקווה גריי, ייהפך מעמד הפועלים החקלאיים כולו למעמד של בעלי משקים קטנים עצמאיים:

האין זו מטרה הראויה למיטב מאמציה של האגודה השיתופית? אם יחליטו אנשיה שמהפך עצום זה צריך לצאת לפועל, בוודאי יבוצע הדבר. כוחנו בלתי-מוגבל, אם רק נרצה להשתמש בו, רק אנוכיותנו ועקשנותו מגבילות אותו. לרוע המזל אנחנו מוגבלים בכול על-ידי אופן הצעידה שהואילו חברינו הפחות מיודעים והפחות נלהבים לבור להם. יחלמו להם המתלהבים וחוזי אפשרויות לאין-ערוך להתקדמותנו וירקמו תכניות ככל שיחפצו, אבל לפעול יוכלו רק אחרי שישכנעו את רוב החברים בצדקת דרכם; לבושתנו חייבים אנו לומר שלעתים קרובות השאלה הקריטית, שמציגים כנגד כל הצעה חדשה, היא דווקא השאלה שתתאים ליצור תאבי-התחרות ביותר בעולם זה תאבי-התחרות – "האם זה ישתלם?" במקרה זה בהכרח תניח התשובה גם את דעתו של הפרוע ברודפי-הדיווידנדות. כן, זה ישתלם! השקעת הון שיתופי בקרקע לשם עיבודה האינטנסיווי בידי הפועלים העושים מלאכתם בכל נפשם ומאודם – חזקה עליה שתהיה צעד חשוב קדימה. העלאת רמתו של מעמד שלם מקרב האזרחים החיים עמנו, שקיומם עולה אך כמעט על חרפת רעב, תאציל הילה על עניין באגודות השיתופיות ותוסיף לארצנו כוח יציב באותה מידה שיווצר מעמד משגשג של איכרים, שבעשותם לביתם יהיו ברבזמן קשורים לאחייהם לתועלת הכלל.

להרצאה זו נספחה טיוטת תקנון לשותפות עובדי-ארמה כזאת, ואין בה חידוש. את הוויכוח פתח אחד מחלוצי הלוחמים למען השותפות היצרנית, אויב בנפש לרודפי-הדיווידנדות, הוליאוק (Holyoake). הוא המליץ על התכנית ככל לבו; ראה בה תנופה חדשה לקראת פרוייקט חדש, חכמה מכל הצעה שקדמה לה ובעלת סגולות מעשיות הניתנות להגשמה. מובן ששוב יבואו ויתנבאו שתכנית זו אינה בתי-ביצוע; אבל בל יטרידנו הדבר, שהרי אותה נבואה נשמעה גם בראשיתה של תנועת האגודות הצרכניות. בהמשך הוויכוח לא הועלו היבטים נוספים. בדרך כלל שרר הלוד-רוח אוהד להצעה. הכול הודו שהאמצעי הטוב להעלות את רמת הייצור החקלאי הוא לעניין את הפועל בתשואת עבודתו. היו נואמים שביקשו להעדיף על המשקים הקטנים המאוגדים בצורה

שיתופית את האחוזה הגדולה, כרווחית יותר. שוב אחרים היו בטוחים שבלי שינוי מהותי בתחיקה החקלאית ובכרכאות המנהליות לא יהיה אפשר לבצע את התכנית. הוחלט להביא את ההצעה לדיון בכנסים האזוריים, ולאחר מכן לחזור ולהביאו בפני הקונגרסים הבאים.

ואמנם הובאה ההצעה כמשך השנה הבאה בפני שלושה כנסים אזוריים, בליסטר, פיירורשם וקולצ'סטר, ונתקבלה באהדה רבה⁷, אך תוצאה מעשית לא היתה. הדו"ח קובל מרה על ה"אפאתיה" של חברי האגודות שהיא הגורמת לסחבת בהגשמת רעיונות שהודו בערכם⁸. בשנה לאחר מכן, 1899, בקונגרס בליוורפול, שוב החליטו החלטה אקדמית התומכת בהקמת משק שיתופי חקלאי⁹. פנו אל אגודת הקניות הסיטונתית שתרכוש שטחי קרקע קטנים באזורים חקלאיים מובהקים ותנסה את טיבן של ההצעות שהעלה גריי הלכה למעשה.

בשנה הבאה, 1900, עדיין לא התרחש מאומה. שוב מחליטים פה אחד: "קונגרס זה מביע את רצונו, בהמשך לדיונים בנדרון בקונגרסים בפיטרבורו (Peterborough) ובליוורפול, שלא יתעלמו חברי האגודות השיתופיות מחשיבות יישומם של עקרונות ושיטות קואופרטיביות בחקלאות כדי לשפר את תנאי העבודה והקיום של הפועל החקלאי, ושלמטרה זו רצוי לאגד את הפועלים בכפר בשותפויות של בעלי משקים קטנים, כדי להשפיע עליהם את כל היתרונות, שאפשר להשיג אותם על-ידי התאגדות שיתופית, הן בתנאי עבודתם והן בהתחייבויותיהם". החלטות ממין זה כולן עתידות להישאר בהכרח אקדמיות כל עוד לא יצליחו לשכנע בחשיבותן את הערכאה העליונה עתירת-ההון של מערכי השותפות בכריטיניה, השותפות לקניות סיטוניות, ועד כה לא הצליח הדבר. ה-C.W.S. האנגלית רשמה לפנייה בתורה ובנימוס את החלטת קונגרס ליוורפול, שהובאה לעיל, אבל לפי שעה דחתה כל השתתפות מצדה. הדו"ח מספר בביטויים אופטימיים למדי על ניסיונות להתקרב אל המטרה בלי עזרתה של השותפות לקניות סיטוניות¹⁰. לפי הדו"ח הביעו כמה בעלי אחוזות את נכונותם לעודד את המפעל במסירת קרקע, ועוד נאמר שה-"English Land Colonisation Society" בהנהלת ד"ר פייטון-נוטינגהם עוסקת בפיתוח היסודות. עד כה לא דווח על הישגים.

וזהי העמדה התיאורטית והמעשית באנגליה היום: נטיית-חסד אקדמית וחוסר-מעש. אמנם ייתכן מאוד, שברבות הימים יתגבשו שאיפותיהם של גריי וחבריו לדעה ויגיעו לניסוי נתמך די הצורך, אבל במקרה הטוב יארך הדבר זמן רב מאוד.

לדעתי יש להצטער על כך צער עמוק. יורשה לי להביע את סיפוקי על כך שהצעתו של גריי, הן בהנמקתה הטכנית והפסיכולוגית והן בכוונותיה, תואמת כמעט בכול את תכניתו לאיגודים שיתופיים יצרניים של פועלים חקלאיים, שפירסמתי לפני 5 שנים¹¹. אמרתי "כמעט", שכן מתוך הדו"ח הקצר לא מתברר בעליל, אם ברצונו של גריי לחלק לחלקות קטנות את השטח שייקנה או רק חלק ממנו, כדי שתעובד שארית ניכרת על-ידי החברים במשותף. אם אמנם זו הכוונה – ונראה שכך הוא – הרי יש חפיפה מלאה עם תכניתו עד לפרט האחרון. ברם, גם אם הוא מתכוון לחלק את כל שטח הקרקע מבלי להשאיר שארית לאחווה – הרי גם אז יש כאן וריאנט טכני בלבד, שאין בו כדי להעלות או להוריד מן הרעיון בכללו. חשוב לי לחזור ולהדגיש שלדידי המפעל השיתופי רק משני בחשיבותו, ואילו הבעלות המשותפת על הקרקע היא בעיני הכרח בלתי-נמנע. אף

כי אמרתי וחזרתי ואמרתי שאני ממליץ על המפעל השיתופי רק מפני שבעיני הוא רווחי יותר ויצרני יותר מן המפעל הקטן, אבל רצוני העז ביותר הוא שייערכו ניסיונות משווים, שיוכיחו איוו משתי הצורות האפשריות של שותפות חקלאית יעילה יותר, המפעל הגדול בזכות פועלים קואופרטיביוויים, או הקואופרציה של בעלי משקים קטנים עצמאיים. – אף-על-פי-כן גם היום יש ויודמנו לפני מבקרים הסבורים שהם סותרים את דעתי כאשר הם מביאים טיעונים נגד האפשרות להקים ולקיים שותפות יצרנית של פועלים חקלאיים.

דבר זה אפוא מחטיא את דעתי: תכניתי כיסודה תואמת בריוק את תכניתו של גריי. כמוהו אני סמוך ובטוח שהייצור החקלאי יעלה וירדו הוצאות התפעול אם במקום פועלים אדישים, שאינם כשכירי התעשייה שכירי-יום שמרבנם השוט של "חיל מילואים", יעבדו את השדה אנשים שמניעם אינטרס אישי חזק משלהם לשמור על החומרים ולחסוך בהם ולצמצם בזה את הוצאות הייצור; ומצד שני ישקיעו את מלוא כוחם ותשומת-לכם כדי להעלות את התפוקה הגולמית. – כגריי גם אני סמוך ובטוח ששינוי זה יכול להתרחש רק אם ייעלם מכול וכול מעמד הפועלים החקלאיים כמעמד, אם ייעשו הפועלים לבעלים עצמאיים מובטחים לאורך ימים על אדמתם, שלטיפולה ולטיפוהה מוקדשים חייהם; כדעתו כן גם דעתי: אין ספק שהפועלים התעשייתיים מעוניינים בהתפתחות זו בדבקות רבה ביותר, מפני שרק מהפך כזה יבלום את בריחת הפרולטריון החקלאי מן הקרקע אל אזורי התעשייה, וכך יקיץ הקץ על הלחץ שמפעיל על השכר "חיל המילואים" המתחדש תדיר. – ושוב כמו גריי אף אני סבור שמן הנמנע הוא שלא יארגנו את הפועלים או את בעלי המשקים הקטנים, שיושבו ביישובים שיתופיים, גם בשאר כל העבודות הצוררים את ההתאגדות השיתופית יחד: בצריכה האישית, בקבלת חומרי-גלם, בהשגת זרעים מושבחים ובהמות-טיפוח, בהספקת אמצעים להמשך ההכשרה החקלאית, בצורכי אשראי ובנייה, ולבסוף בשיווק התוצרת.

סימן טוב בעיני, המעיד על נכונותו של הרעיון שאני נלחם עליו, הוא ששתפן מקצועי כגריי הגיע לאותן המסקנות באופן עצמאי לגמרי. אגב, עובדה כזו חרלה מלהפתיע אותי, שכן עד כה חיוו כל המומחים לאיגוד השיתופי ולחקלאות את דעתם שתכניתי במיתוויה-היסוד שלה ראויה בהחלט לתשומת-לב והיא מבטיחה הצלחה סבירה מאוד. תיזכר בהזדמנות זו גם עמדתו האוהדת של עורך "דפים" אלה ופרק זה הודפס לראשונה כמאמר בתוך Blätter für Genossenschaftswesen Nr. 36, 1901. מקור להתנגדות ולנבואות-פורענות היו רק הדיוטות בעניינים של שותפות ושל חקלאות; עיתונאים, משפטנים ואותם אנשי כלכלה לאומית, שכל עניינם היה אך ורק בתנאים העירוניים והמקצועיים.

ואכן ברור לכל המתבונן בדברים בלי פניות שכאן מתכוונים להקים מפעל, שיסודותיו הטכניים-פסיכולוגיים לכל הפחות אינם נופלים מיסודות המפעלים הקיימים. יכול פסימיסטי-להכעיס לשער שהפועל החקלאי לא ישפר את עבודתו אם במקום למען כיס מעבידיו יעמוד למען משפחתו שלו; אבל ברור לכול שתהיה זאת שטות גמורה להניח שבנסיבות כאלו יעבוד בצורה גרועה יותר. אדרבה, כל הלקחים שהופקו מן השיתוף ברווחים ומהסדרים אחרים, שבאו לעורר את האינטרס האישי של הפועל, הוכיחו שהרווחיות עולה מפני שהייצור עולה והוצאות הייצור יורדות כתוצאה

מצמצום בלאי-החומרים. בחקלאות תלויה הרווחיות יותר מברוב המקצועות העירוניים, בכישוריהם של עובדי-הכפיים; ועם זאת, כמו בכל ארצות-התרבות, כפי שכבר נרמז, חסר בחקלאות הפחד מפני האבטלה, אשר בכל אופן מניע את הפועל התעשייתי לאמץ את כוחותיו ולהקפיד במלאכתו במידת-מה; כי בחקלאות אין חיל-מילואים: באין לו מחליף גם הרע בפועלים ימצא תעסוקה כמעט תמיד. בתנאים אלה נהייתה תפוקת שכירי-היום עלובה ממש, ודי להתבונן בהפרשים המבהילים בין שכר יומי לבין שכר קבלנות ומייד יובחן עד כמה ייטיבו לעבוד וירבו לעבוד כשיש להם מניע לכך.

ובכן, יש שני מניעים לעבודה: הכורח והאינטרס האישי. בגלל הסיבות שכבר תוארו אין כורח בכפר; נשאר אפוא רק האינטרס האישי, ואכן רק המפליג בפסימיות וממריא לשיאה יכול להניח שתפוקת העבודה לא תעלה עלייה ניכרת בהשפעת המניע הזה. ולפיכך גם מי שאינו בעל-הזיות ואוטופיסט יוכל להסכים בבטחה לדבריו של גריי "it will pay!" ברם, בשום תנאי לא כרוך סיכון כלכלי בניסיונות אלה; גם זה סעיף, שכל המבקרים המומחים תמימי-דעים בו. במקרה הגרוע ביותר לא יצליח הניסיון הצלחה מזהירה ולא יימצאו לו מחקים רבים; אבל הכול סבורים שמן הנמנע להפסיד בהם כסף אלא אם כן יחטאו במשגים ארגוניים מטופשים בוטים ביותר.

יש לקבל בצער עמוק את העובדה שבתנאים האלה הארגון האנגלי החשוב דוחה בנימוס, כאז כן עתה, מפעל כה מבוסס וכה חסר-סיכון. אם היגיון הרברים הוא המכריע, הרי אין מקום אלא אנגליה שתיולד בו צורת-קואופרציה חדשה זו. פה ארץ המופת לתנועה השיתופית, פה נוצרו האגודות השיתופיות האמתיות הראשונות, פה עדיין מסורת זו מתקיימת עד עצם היום הזה, ולו בדמויות מעוותות ובעלות-מום. פה עוד פועל ומפעיל רעיונו הנהדר, הרהי-העתיד, של רוברט אוואן על השותפות על אדמתה שלה, המספקת לעצמה את צרכיה, המאחדת בגוף אחד חקלאות ותעשייה. יתר על כן, פה, הודות לאברן הידיים העובדות, הגיעה התפתחותה המודרנית של הבעלות על האחוזות לשיאה, עד כדי כך שרכישת קרקע אפשרית רק באמצעים קטנים יחסית. ולבסוף, פה יש בידי התנועה השיתופית כל אותם אמצעים חומריים עתירים וההשפעה הפוליטית היכולים לאפשר לה לערוך בקנה-מידה מרהיב את כל הניסיונות שיידרשו כדי לפתור בעיה ארירה זו הלכה למעשה.

אך למרבה הצער גם כאן מתאשרת הערתה הלגלגנית של ביאטריס זב לאמור, שהקשר בין הדיונים של שותפויות הקניות הסיטוניות ומדיניות האגודות הצרכניות הגדולות עם החלטות קונגרס ההתאגדויות הוא בערך כקשר בין העברות כספיות בכורסת איגרות החוב עם ה"אני מאמין" של הכנסייה האנגליקנית. יבוא מישהו הבקי באופי האנגלי ויכריע באיזה אופן יוכלו לבסוף לעורר את הגורמים הקובעים בתנועה השיתופית הבריטית לתעוזה ולתשוקה למעשים. ברם, מכל מקום לא יזיק להיפנות עתה נמרצות לסעיף אחד.

שוב ושוב מעמידים נגד תכניות כגון תכנית גריי את כישלון הניסיונות שכבר ערכו, ויש לומר שהניסיונות שלפנינו אינם מוכיחים ולא כלום. בין שיקראו לעצמם "שותפויות יצרניות" או לא: השם הוא הבל ורעות-רוח; אם שותפות יצרנית היא מספר אנשים המאוגדים באיגוד השיתופי והם מחלקים ביניהם את סך כל תשואת עבודתם על-יפי עיקרון כלשהו שקבעו, הרי השותפויות שתוארו הן דבר שונה לחלוטין. דבר זה

מסתבר מייד אם מתבוננים במפעלים החקלאיים שמפעילים אגודות צרכניות באמצעות פועלים שכירים. אמנם אף כאן במפעלים שיתופיים או עוסקים, מפעלים, שבהם שותפות היא קבלנית (או: יזמית); אבל היצרנים הם פועלים, מקבלי שכר הוגן, יחס הוגן, פה ושם אולי גם פועלים בעלי אינטרס דל בשל מניה קטנה ברווח הנקי החזוי, אבל הם אינם אלא פועלים. במקרה זה אין לדבר כלל על אותו גורם, האינטרס האישי, שעליו בלבד מיוסדת תקוותם של אוהדי התכנית.

הוא הדין גם ביחס ל"אגודות השיתופיות היצרניות החקלאיות"; גם בהן חסר לגמרי או כמעט לגמרי המנוף הפסיכולוגי של האינטרס האישי.

בחיבורי על השותפות ההתיישבותית הראיתי שה"גלגול" של השותפות היצרנית התעשייתית למפעלים קפיטליסטיים הוא בלתי-ימנע, בין שהוא מסיים בצורה זו או באחרת, השונות זו מזו שוני עקרוני. או שיישאר בחברה מספר זעום של חברים בעלי-זכויות המנצלים מספר רב של פועלים שכירים רגילים, ואז לפנינו שותפות פשוטה של קבלנים החוסה תחת דגל השותפות. או, בצורה השנייה, שמספר ניכר של חברים שווי-זכויות הם הבעלים על מניות של המפעל, ואילו מספר פועלים קטן בלבד עובד במפעל בפועל, בין שהללו הם שכירים מועסקים או חברים בעלי מניות. במקרה זה מתחלק בתשואת העבודה מספר גדול של קפיטליסטים קטנים השותפים לעבודה – ואז תחת דגל השותפות חוסה חברה בערבון מוגבל או חברת מניות.

"האגודות היצרניות" הבריטיות נמנות כולן עם הדגם השני; כך, למשל, יש לאַסינגטון 281 בעלי מניות ו-10 פועלים, לקון סט. אוֹרוֹין 72 בעלי מניות ו-5 פועלים, ולנֹרֹת' סיטון 130 בעלי מניות ו-1 פועלים בסך הכול. לא ברור אם פועלים אלה הם חברים-שותפים. מכל מקום, לפועלים לא הזרים הרווח הנקי הדל אף פרוטה אף לא בשנה אחת, הכול חולק כדיוידנד-הון. אם מכנים מפעל כזה אגודה שיתופית יצרנית חקלאית, רק מפני שהוא מורכב ממניות של פועלים שהוכנסו לקופה אחת, הרי מבלבלים את כל המושגים. זהו תאגיד-הון לייצור חקלאי ותו לא. וחסר כאן לגמרי אותו מנוף של אינטרס אישי, שמכוחו אנו מצפים לעליית התשואות הגולמיות תוך צמצום הוצאות הייצור, לאמור: תוספת רווחיות ניכרת; שכן, אפילו כל החברים המועסקים הם ברובמזן גם חברים-שותפים, הרי אם יצטרכו לחלק את חלקם באותן תוספות יכול, שיוכלו להפיקן ביתר שקידה ויתר קפידה, עם מאות חברים-שותפים קפיטליסטיים-סתם, או גם במקרה הטוב ביותר יהיה חלק זה כה מזערי שהרעת נותנת שממידת אנוש היא שלא להקדיש לו שקידה או חריצות יותר מן הרגיל.

בהעדר מנוף פסיכולוגי זה חייבים למחות נמרצות נגד שימוש בתמונות מעוותות אלו של ייצור שיתופי כהוכחה נגד אפשרות הקמתו וקיומו של פרויקט הבנוי ממש על היפוכם של עקרונות אלה. מר גריי, שעניין כה ערני לו בשותפות יצרנית חקלאית של ממש אכן יוכל לזקוף לעצמו זכות אם בדו"חות השנתיים שבעריכתו יחדל לסווג את השותפויות הקיימות במדור "שותפויות יצרניות" ויכנה אותן בשמן כמהותן; חברות-מניות לתפעול חקלאי.

לא יקשה לעסוק בחלק זה של מלאכת ההסברה. לעומת זה יקשה גם יקשה לבער את האשליה שאותם לקחים, שהפיקו האנגלים מניסיונותיהם בתעשייה יינתנו ליישום כלשהו בתכניות לשותפויות יצרניות חקלאיות. כאן צריכים לפנות לתבונה גבוהה יותר,

תיאורטית, זו שהאנגלי בכלל, ואישיהמעשה המפוכח של הקואופרציה האנגלית בפרט, עליפי רוב מזלזלים בלימודה; ובכל זאת יש להעיר שוב ושוב – ומן הדין שאוהדי התכנית באנגליה יאמצו הלוך-מחשבה זה – שהשותפות החקלאית והשותפות התעשייתית אינן פירות של אותו אילן כי אם בכל סעיף של תנאי קיומן וסיכוייהן הן מייצגות ניגודים שאין להעלות על הדעת חריפים מהם.

כלל זה חל על מכלול הענפים המקצועיים שהן פועלות בהם.

כבר הערנו לעיל שבעיני האנגלי אין החקלאות אלא "trade" סתם בעלמא, שאין הוא מודע כלל להבדל היסודי שבין "משלחיד" זה לבין ענפי התעשייה. זהו משגה שיש לו היסטוריה עתיקה וחשובה. זוהי השגיאה היסודית בשיטת הכלכלה הלאומית רחבת-ההיקף הנהדרת של א. סמית, ולפי שיטתו היו כל המחברים הנחשבים של אסכולת הסחר החופשי גם הם "מרכזני-תעשייה" (Industriezentristen), ככינוי שטבעתי. – תנאי הקיום של החקלאות שונים לגמרי מתנאי הקיום של התעשייה. החל מן הקשר לשוק: קשרה של החקלאות לשוק שונה (איכותית) תכלית שינוי, כי היקבעות המחירים של התוצרת החקלאית מתנהלת עליפי חוקים שונים לחלוטין. בתעשייה המחירים נקבעים עליפי ההיצע של המפעל המייצר את הסחורה הנדונה בתנאי הייצור הנחוצים ביותר, ואילו מחיר המוצרים החקלאיים נקבע עליפי הביקוש למוצרים של המפעל המייצר בתנאים הגרועים ביותר, אלא שמוצר זה דרוש בשוק. לפיכך הלוך-הרוח הנפשי השורר בין היצרנים החקלאיים לבין עצמם שונה לחלוטין מזה השורר בעימות בין היצרנים התעשייתיים לבין עצמם. מלחמת-התחרות המקזזת את המחירים בתעשייה אינה קיימת בין החקלאים; היחסים ביניהם אינם כמי שמוכרים מוצרים תעשייתיים כי אם כמי שקונים מוצרים תעשייתיים¹². כבר נגענו בהבדל יסודי נוסף והוא יחסו של הפועל החקלאי לבעל-המפעל. כיוון שבחקלאות אין חיל-מילואים אין לחץ על השכר, חסר המניע הכופה להקדיש יותר כוח ותשומת-לב.

איננו רוצים להיכנס פה לדיון בהבדלים טפלים, באנו רק להראות שגם שתי השותפויות היצרניות שונות זו מזו תכלית שינוי.

כמעט בכלל, יש שלושה מכשולים העומדים בדרכה של השותפות היצרנית התעשייתית ומביאים עליה כליה: מחסור באשראי, מחסור בשיווק, מחסור במשמעת. קשיים אלה ילכו ויגברו ככל שיצטרפו יותר חברים לשותפויות תעשייתיות אלו, וככל שכתוצאה מזה יגדל הייצור. נקל להראות שבשותפויות היצרניות החקלאיות נהפוך הוא.

הבה נתבונן במאבק על האשראי. לשותפות היצרנית התעשייתית דרוש כבר לשם הקמתה אשראי אישי. זהו אשראי שצריך להיות מוענק כמעט אך ורק לעובדי-כפיים הסריאמצעים, בהסתמך על סיכויו של מפעל שלא נוסה, שצפוי למלחמת-התחרות הפרועה המשתוללת באותו מקצוע. זהו אפוא אשראי בסיכון גבוה במיוחד ולפיכך לא יוכל אישור של נותני-אשראי מקצועיים להתקבל בכלל או רק בתנאים קשוחים ביותר, מפני שתידרש פרמיית-סיכון גבוהה. בניגוד לכך תצטרך השותפות החקלאית לשם הקמתה כמעט רק לאשראי ריאלי, אשראי המכוסה על-ידי ערך נכס דלא נייד, בלתי ניתן למכירה ולהריסה, אשראי שצריך להיות מוענק בהסתמך על סיכויו של מפעל, שאינו עומד להיקלע למלחמת-תחרות, אלא מובטח לו שיווק תוצרתו בכל התנאים, ולו גם לפעמים במחירי-לחץ. – יתר על כן, בהצטרף חברים חדשים לשותפות היצרנית

התעשייתית מייד תיזקק לאשראי ניכר לשם הרחבתה כדי לרכוש עזרי-עבודה וכלים, או מכונות, כדי לקנות את חומרי-הגלם הנחוצים ולשלם את מקדמות-השכר הדרושות. ושוב, היפוכו של דבר בשותפות היצרנית החקלאית. די לה להתחיל באיזה חלק מתאים של נחלתה בממשק יותר אינטנסיווי או להכשירו לכך, למשל מעבר מגידול-תבואה לגידול-יעידור, ומייד תזדמן תעסוקה פרודוקטיווית לחדשים הטירונים; היא לא תזדקק להוֹרֶת-פעול נוסף, להוציא אילו כלי-מלאכה מהפשוטים. ולבסוף, במקרה הגרוע ביותר היא לא תצטרך כמעט למזומנים מרובים בשביל מקדמות-שכר, שכן היא מסוגלת לכלכל את אלה שהצטרפו זה מקרוב מתוך המלאי העצמי שלה, במעון ובמזון.

שנית, הבה נתבונן עתה בקשיי השיווק. כבר ציינו שלעולם לא ייתכן שהמוצרים החקלאיים "ושלכו מהשוק" כליל. עליהם לקבל על עצמם את המחיר העולמי על שינויו, אבל גם במחיר העולמי לעולם ימצא להם שוק למכירה, ואילו לעתים קרובות למדי אירע לשותפות התעשייתית שלא מצאה כלל שוק למכירת מוצריה. יתרון השותפות החקלאית בולט עוד יותר אם נתבונן במצב המתהווה בהצטרף חברים-שותפים חדשים. במקרה זה תיאלץ השותפות התעשייתית לסגל את מפעלה יותר ויותר לסולם-המעלות של הקפיטליזם הגדול, ובוה היא תלך ותתקדם אל השורות הקדמיות של מלחמת-התחרות הפרועה הבוררת בתחום המקצוע את המתאים ביותר בתהליך בררה אכזרי. היפוכו של דבר בשותפות החקלאית, שכלל שירכו חברה כן תלך ותצא ממעגל התחרות על השוק העולמי. לפי שכלל שירבו הפועלים בכברת-יקרקע נתונה כן יהיה המשק יותר אינטנסיווי ויושבח המוצר, ולמוצרים מושבחים אין מחיר של השוק העולמי כי אם מחיר מקומי, לעתים קרובות מחיר של תחביב, בין שמדובר בזרעים מושבחים או בבהמות-טיפוח, בין במעדני-פירות או בעופות אבוסים וכיו"ב מוצרי-מותרות.

שלישית, המאבק על צורת-העבודה, על המשמעת הפנימית בסדרה, לעולם יעורר קשיים בשותפות היצרנית התעשייתית, שיחמירו ככל שיצטרפו יותר חברים. כבר אמרנו בסעיף השני שככל שיגדל מספר הפועלים כן ייאלץ המפעל לעלות במעלות-הסולם של הקפיטליזם הגדול. תוך כדי כך תתבקש בפיפות (Subordination) גוברת והולכת של הפועלים לרצון מנהל אחד, אם רוצים שהמפעל יתפקד, ותוך כדי כך יגדל אותו קושי שיהיו שותפים בני-חורין ושווי-זכויות נתונים למרותו של מנהל-עבודה, שהוא פקיד שכיר שלהם. שותפות יצרנית של שלושה חייטים, שאחד מהם תופר מקטורנים, אחד מכנסיים ואחד אפודות, כמעט לא תצטרך כלל להתמודד עם קשיי משמעת, אבל שותפות של מאה חייטים מאוחדים העוסקים בעסק גדול של בגדי-גברים, לה דרוש מנהל מסחרי וטכני נמרץ המצויד בסמכות מלאה. היפוכו של דבר בשותפות היצרנית של פועלים חקלאיים: יקל לקיים את המשמעת ככל שיצטרפו יותר חברים, כי אז תגבר הקואורדינציה בין כוחות-העבודה. בגידול-תבואה אקסטנסיווי יש והפועלים עובדים כמעט כמו במערך צבאי; ואילו בגידול-יעידור מטבע הדברים כבר יינתן ליחיד מרחב-תמרון הרבה יותר חופשי, וראיה ניצחת לכך היא שבגידול זה רווחת שיטת שכר-הקבלנות. קל וחומר במטעים, ששם בעצם העבודה שוררת עצמאות שלמה כמעט של כל נוטע ונוטע.

אלה הם מיני השוני היסודיים בין תנאי-הקיום של שני מיני השותפות, ובוה, כאמור, הן מופיעות כקייטוב מושלם. ולפיכך אין תימה שגם דעותיהן שונות מן הקצה עד הקצה.

השותפות התעשייתית היא בלתי־אפשרית בהחלט, כשהיא נקלעת בלב המשק הקפיטליסטי; ברוב המקרים היא נכשלת באחד המכשולים שהוזכרו לעיל ואובדת. ובמקרים הנדירים שלא מעדה שם, הכלל הוא שתחרל מלהיות שותפות ותתגלגל במהותה, ולעיתים קרובות למדי גם בשמה, להיות ארגון קפיטליסטי בטוהרתו. זה חוק ה"גלגול", שניסחתיו ואיששתי אותו מבחינה תיאורטית, והוא מתאשר בתולדות התנועה השיתופית כולה ככלל שאין יוצא ממנו. בניגוד גמור לכך, תולדות השותפות היצרנית החקלאית מראה שסיכוייה הם הטובים ביותר שאפשר להעלות על הדעת, ושאינן בה נטייה להתנוון ולהיות לקפיטליסטית ממש כשותפויות־הקונים העירונית, למשל האגודה הצרכנית. ואמנם העיון התיאורטי מלמד שחוק הגלגול אינו בריישוב לגביה.

אם יצליחו לקרב עובדות אלו, שבעיני הן נעלות מעל כל ספק, לתודעתם של החוגים המעוניינים בשותפות, או אז יבואו ימים בהם יאזרו האגודות השיתופיות הגדולות עוז ותעצומות־נפש לעלות על דרך־המלך של הניסוי, כדי למצות בכך סוף־סוף את מלוא משקלו של הרעיון השיתופי ולפרוש את עצמתן הכלכלית שלהן לברכת האנושות על־פני העולם כולו. טרם הגיע המועד לכך. אבל התחלה תהיה אם רק עלה כאן בידנו להפיץ את האמונה שלא ניסיונותיהן של האגודות הצרכניות הבריטיות במשקיהם המתופעלים בידי פועלים שכירים (cooperative farming) ולא כישלונותיהן של מה שקרוי באנגליה "שותפויות יצרניות חקלאיות", שלמעשה אינן אלא חברות־מניות של קפיטליסטים קטנים לשם ייצור חקלאי – שלא אלה ולא אלה קשורות כהוא זה בבעיה, שהיא ענייננו, בשותפות היצרנית האמתית של פועלים חקלאיים, כפי שהתוותיה בחיבורי על השותפות ההתיישבותית וכפי שהציע אותה ג'. ס. גריי בפני האיגודים הבריטיים.

הערות

1. השווה חיבורי Siedlungsgenossenschaft (שותפות התיישבותית), ספר ראשון, פרקים ב' וג'.
2. השווה הרצאתי, בתוך Zeitschrift für Sozialwissenschaft (כ"ע למדעי החברה), שנה שלישית 1900, עמ' 423.
3. ר' Pare, Cooperative Agriculture, London 1870.
4. Siedlungsgenossenschaft, עמ' 400.
5. תרגום ברנטנו, לייפציג 1893, עמ' 218.
6. המספרים על סוג מפעלים זה מצויים ברו"חות של הקונגרסים השונים וכינוים הנלעג "Farming by distributive Societies". מיותר בעיני להביא כאן את המספרים של כל שנתון ושנתון. די לציין שב־1899, למשל, רשמו 75 "שותפויות" ממין זה, שהיה להן הון של כמעט 102,000 ליש"ט. בשטח שעלה מעט על 24,000 ד' – רווח של 3220 ליש"ט, אבל לעומתן הפסידו אחרות 1468

ליש"ט. הרי ריבית של אחוז וחצי בקירוב, והיתה זאת שנה טובה! ב־1896 עלה ההפסד על הרווח ביותר מ־700 ליש"ט.

7. דו"ח מ־1899, עמ' 20.
8. שם, עמ' 28.
9. דו"ח, עמ' 148.
10. דו"ח 1900, עמ' 42.
11. כבר בשנת 1888 נערך בגרמניה הניסיון הראשון להקים שותפות כזאת, היא פינשין (Pinschin) ליד דנציג. בעמודים 100, 105, 123 בתוך Blätter für Genossenschaftswesen משנת 1890 דווח על הקשיים, שנערמו על הקמת השותפות מצד הרשויות. אפילו החלו בהליך של פירוק, מפני שלפי טענתן אין חוק השותפויות מתיר הקמת שותפויות כאלו! השותפות עודה קיימת גם כיום, ואף כי נחשפה למקרי־פורענות רבים הגיעה לשגשוג ניכר. ביום האיגוד של השותפויות של גרמניה המזרחית והמערבית, שנתכנס בקניגסברג ב־1889, כבר הביע מנהל־האיגוד דאז, הופף (Hopf), את צערו על הקשיים, שנערמו על דרכה של שותפות זו, המשרתת את המטרה שבסופו של דבר "יפתחו בפני החברים יתרונותיו של המשק החקלאי הגדול ותיווצר מושבת־איכרים איתנה". גם נציג האיגוד הכללי, ד"ר קריגר (Crüger), דיבר באותה רוח. השותפות זכתה לחיקוי רק באלו מחוזות פולניים. בולטת העובדה שהאיגודים השיתופיים החקלאיים טרם עסקו בכלל בסוג זה של שותפות, לפחות לא נודע על כך דבר. בימי־השותפות הכלליים של האיגוד הכללי חזר עו"ד ד"ר קריגר והדגיש, בייחוד בשעת הדיון בהצעה בנוגע ליישובם של פועלים חקלאיים, אלו תפקידים חשובים ביותר עוד עומדים בפני הארגון השיתופי בתחום ההתיישבות הכפרית רווקא. השווה חיבורי "Tauschwirtschaft" (קונה־מוכר, תרומה לפסיכולוגיה הקבוצתית של משק החליפין). Schmollers Jahrbücher, Oktoberheft 1900.
- 12.

תנאי-יסוד לשיטת ההתאגדות השיתופית-החקלאית*

בעזרת חומרי-היסוד, שסיפק העיון הביקורתי בתולדות השותפות, אפשר מעתה לציין את התנאים הדרושים לשם המרת סדר-הכלכלה הנוכחיים (שיטת-השכר על מסקנותיו ההרסניות – משברים ומצוקת-הפועלים) בסדר שיתופי.

דבר אחד ברור מראש, והוא שרק השותפות היצרנית יכולה לדחוק את שיטת-השכר. שכן הפועלים, בתור קוניהם, כפופים לאותם חוקי-כלכלה ראשוניים כשאר כל המעמדות; אלא שהם נפגעים במיוחד מפגעים משניים אחרים, שהשותפויות הצרכניות עשויות לקבל על עצמן את ביטולם. אולם הרעה הממשית פוגעת בהם בתור יצרנים, וכיצרנים עליהם להתאגר אם הפצים הם לצאת מהמצר.

כבר שולצה-דליטש (Schulze-Delitzsch) היה סבור כי השותפויות היצרניות מסוגלות "לפתור את הבעיה הסוציאלית":

"התפתחות האנושות התחילה מהשוויון בגולמיות ובבורות ובעליבות-התנאים שנגרמה ממנו; ושוב השוויון הוא שעינינו רואות את האנשות שואפת אליו כאל נקודת התכלית הסופית. אולם שוויון זה שוב לא יהיה לקוי ונתון-כמצוקה, כי אם כחינוך וביטוח ועימו השוואה בתנאי-החיים החיצוניים, האפשרות לקיום ראוי לאדם, לכל אדם" (שולצה-דליטש, Die sociale Frage | הבעיה הסוציאלית).

גם פרופ' ו. א. הובר (Huber) היה "אוטופיסט שוגה-בדמיונות" לא פחות ממנו, כשהאמין באפשרות שהבעיה הסוציאלית תיפתר בעזרת השותפויות. אכן הוא, הפטריוט השמרן והפרוטסטנט האדוק, אף חזה חזיונות-עתידי נלהבים, עתיד שבו יפלו כל עמודי-הגבול:

מה גדולה ומקיפה היא ההבטחה שבתוצאה הסופית של רפורמה שיתופית ושל התפתחות התנאים הסוציאליים... האפשרות לראות לא רק את אירוסה הישנה, אלא מכאן את כל העולם המיושב כשהוא מכוסה בשותפויות-פועלים משגשגות, הנהנות מכל סירות החינוך הנוצרי, בארגון משותף המקיף לא רק ארצות יחידות אלא, לפי הצורך, גם חוגים הרבה יותר נרחבים, – אפשרות זו מותנית בהתפתחות התואמת, המיקרוקוסמית כביכול, של כל הנבטים השיתופיים הבודדים המרובים הסובבים אותנו מכל עבר.

(ו. א. הובר, Die Arbeiter und ihre Ratgeber | הפועלים ויועציהם).

כאמצעי להשגת מטרה זו נוקב שולצה-דליטש בשם המפורש התאגדות יצרנית. "ואכן היא ששיווינו אותה לנגדנו במציאת פתרון למשימה הנכבדה שאנו עוסקים בה בזה".

* DIE SIEDLUNGSGENOSSENSCHAFT, Versuch einer positiven Überwindung des Kommunismus, Leipzig, 1896, פרק V, עמ' 167-160; פרק III, עמ' 319-303; סיכום, עמ' 626-630 | והתיישבותית השיתופית – ניסיון להתגבר על הקומוניזם בדרך חיובית עליידי פתרון של בעיית השותפות והשאלה האגררית).

מאז נאלצו ההולכים בעקבותיו של "אבי האגודות השיתופיות" לשנות בהרכב מאוד את טעמם. הוכח בצורה כה משכנעת כי "שיא השיטה" לוקה בחסר, עד שנתמוססו כל התקוות שתלו בו:

"ולפיכך טועים הסבורים כי... האגודה השיתופית היצרנית היא אמצעי כוללני לפתרון הבעיה הסוציאלית;... אכן אין אמצעי כוללני, העניין הוא רק במציאת דרכים לשיפור מצבו הסוציאלי של מעמד הפועלים תוך קיום יתרונותיו של הסדר הכלכלי העכשווי"¹.

אפילו הנטשקה (Haentschke), מסכים לכך²:

"לשווא ציפו מן האגודה היצרנית שתפתור את הבעיה הסוציאלית – תקווה זאת לא היתה עתידה להתגשם וכו".

והרי דווקא הנטשקה מסוגל לאופטימיות יתירה, כפי שכבר הטעמנו, וכפי שמסתבר גם מאזהרתו מפני צירוף חברים רבים מדי מהחוק, "שאם לא כן עתידה השותפות היצרנית של בעלי-מלאכה או של פועלים להתגלגל על נקלה לחברה יזמנית קפיטליסטית"³.

אותה רוח ותרנית מהלכת גם בביטוי של ציידלר (Zeidler), שמרבים לצטט אותו, לאמור שהשיתופיות לא תוכל לקנות לעצמה מעמד של חשיבות מבחינה סוציאלית, ולוא רק משום שהיא מונעת "חיכוך" הרבה, הינו – יש לה פרוי-ייצור עודף.

אולם אותה טענה-לגנאי אפשר להחיל באותה מידה של צדק (אגב, בצדק גמור באשר לסדר הכלכלי הקיים) גם על מכונות-קיסור, רכבות, קווי-אלחוט, קווי-חשמל, שגם אלה חוסכים "חיכוך מיותר", גם הם מרבים את פרוי-העבודה. והנה, דווקא על ההתקדמות הטכנית כל גאוות דורנו. הנה כי כן, די במלים אלה של פסימיזם עמוק ביותר כדי לעמוד על הסתירה הכבירה שבסדר הכלכלי הנהוג של שיטת-השכר. אין עוד כלכלן לאומי בעל שיעור-יקומה שיכחיש סתירה זו, הקיימת ועומדת כמו לוח הכפל.

ברם, לא יתקבל לא על שכלו של אדם ולא על מצפוננו ש"סדר" כה חסר-טעם חייב להיות נצחי. אין גם נקודת-השקפה אחת, ובייחוד זו של האדם הרליגיוזי, שתצדיק אמונה שמצבייביש משועים כאלה הם בבחינת מעוות לא יוכל לתקון.

אולם יש רק שתי דרכים כלכליות כדי לחסל רעות חולות אלו, ועלינו להדגיש חוזר והדגש: האחת היא ההתאגדות בדרך הכפייה עליידי המדינה הקומוניסטית והאחרת, ההתאגדות בדרך חופשית עליידי ההתאגדות השיתופית, ולפיכך כל מי שמצפוננו ושכלו מונעים ממנו להיות פסימיסט כלכלי מזה או קולקטיוויסט מזה, יקבל את ההתאגדות היצרנית כאמצעי הכוללני לפתרון הבעיה הסוציאלית.

יש זהירים המתכחשים לאפשרות שאמצעי כוללני כזה יכול להתקיים; דבר זה הוא בבחינת סברה ואינו בא להוכיח ולא כלום. כבר היו דברים מעולם. הרי הוועדה הטכנית העליונה של מה שהיה בשעתו נסיכות הסן הגישה חוות-דעת מנומקת היטב שהרכבת היא בלתי-אפשרית, מוזיקה ומסכנת-חיים; והרי, כפי שכבר העירה הגב' וב (Webb), גינה סידניי סמית (Smith) את תעריף-הדואר הוול והאחיד של סר רולנד היל (Hill) וכינה אותו "התכנית המטורפת של דמייה-דואר בפני". האמרה הנודעת "בני-סמכא דרכם לטעות", אף היא סברה בלבד, אך לכל הפחות מבחינה היסטורית יש לה על מה שתסמוך.

כאן איפוא המקום לחקור ולדרוש וכן (לפחות בהתחלה) לבסס את התנאים המוקדמים התיאורטיים שבהם השותפות היצרנית לאמיתה, רפוסיהבראשית שלה, תוכל לשגשג. ייאמר במפורש, שבוה מתכוונים לבסס אך ורק את התנאים המוקדמים התיאורטיים, אשר בנוכחותם – ההיפותטית – תוכל ההתאגדות היצרנית התעשייתית לשגשג כאורגניזם כלכלי-סוציאלי. אם אמנם אפשר להגשים תנאים אלה, כלומר, אם סברתנו מציגה מקרה ריאלי או מקרה היפותטי בלתי-ריאלי, לא במחקר זה עסקינן. כדי לחסל את יחסי הארנות כבית-המלאכה, צריכה האגודה השיתופית היצרנית שבעתיד להיות פתוחה כמו אגודה צרכנית. כל המתייצב חייב להתקבל לאלתר ולקבל את חלקו בחלוקת-הרווח בהתאם (pro rata) להשתתפותו ולהישגיו. כדי למלא אחר דרישה זו נחוצות הנחות-יסוד מסוימות.

“אם תחויב השותפות היצרנית לקבל כל מי שמתייצב לחברות ולהעסיקו כפועל, כפי שכנראה תובע זאת אנגלנדר (Englander), הרי זה אכזרני”.

אין ספק כי משפט זה נכון. אילו רצתה האגודה היצרנית לקיים את העיקרון לקבל כל מתייצב, הרי, אפילו תחלק רק מעט יותר רווח מגובה השכר המקובל, היתה נגרמת הסתערות על בית-המלאכה. הסתערות כזאת היתה מורידה את גובה מנת-הרווח, במקרה הטוב לגובה השכר, אבל מסתבר ביותר שמנת-הרווח היתה יורדת הרבה מתחת לגובה השכר. לא תיתכן איפוא שותפות יצרנית פתוחה, כל עוד היא מייצרת למען אותו שוק שלמענו מייצרים גם פועלים שכירים בשירותם של יזמים. חייבים להעביר בריזומנית את כל הייצור כולו ולמסרו בידי שותפויות יצרניות.

השותפות היצרנית שבעתיד חייבת לחלק את התפוקה מן העבודה במלואה, לא להרוויח ולא להפסיד.

דבר זה אפשרי רק אם תסולק התחרות בין מפעלים שווייטוג ותבוטלנה השפעות הקוניוקטורה.

שני אלה, הן ביטול התחרות בין מפעלים שווייטוג והן ביטול הקוניוקטורה אינם אפשריים אלא אם כן יהיו בידי האגודה היצרנית המזנופולין על שוק בעל כוח-קנייה מספיק.

תנאי מוקדם ומהותי לאגודה שיתופית יצרנית אידיאלית כזו הוא איפוא ארגון תואם של הלקוחות, ארגון שצריך להקיף את האוכלוסייה כולה.

מצד שני צריך הארגון להיות ממין כזה שלא יוכלו היצרנים להשתמש במזנופולין שלהם לניצול הקונים. ושוב, דבר זה אפשרי רק אם חוקי התחרות שבוטלו יחזרו לתקפותם כל אימת שישתמשו בהם לרעה.

אוכלוסייה, כדי שתתאים לארגונה כצרכנים, צריכה להיות, הן מבחינת מיקומה והן מבחינת מצבה הסוציאלי, בעלת “כישרון לאגודה צרכנית”, אם לנקוט מונח כזה. ושוב, דבר זה אינו אפשרי אלא אם כן לכל עצמאי פעיל כלכלית מובטחות הכנסות סדירות, אם בשכר-עבודה (תמלוגים, משכורת, שכר) ואם ברנטה לחולים או בגמלאות לנכים. ושוב, כזה גלומה ההנחה של ההכרה בזכות לעבודה.

הנחה שנייה מהותית זו לשותפות יצרנית אידיאלית היא ארגון מספיק של

נוחים הן לייסודו של העסק והן להרחבתו, הינו אשראי שיתפך בריבית קבועה לא גבוהה מדי, בלי חלק בפירות.

חייבים לפתור את בעיית הארגון של האגודות השיתופיות היצרניות. לשם כך צריכות השותפויות להתחיל את דרכן במספר חברים קטן מאוד.

ההבחנות האלו, שיש בהן כדי למנוע מן האגודות היצרניות את המאבק על האשראי, על השינוק ועל המשמעת, ויש בהן לבטל את החוק, שעל-פיו נכנסים מהמרים על מכלול הרווח לתוך חברות יזמים סגורות, הבחנות אלו מספקות את התנאים המהותיים לשגשוגו של רפוסיהבראשית.

אולם כדי להעלות את השגשוג למדרגה נוחה ככל האפשר, עדיין צריך למלא אחר תנאים טפלים אלה:

חומרי-הגלם (ומוצרים מוגמרים-למחצה) צריכים לעמוד לרשותן של השותפויות היצרניות במחירים סיטונאיים (שותפות לחומרי-גלם). אבל יש להקפיד על קיום עיקרון התשלום במזומן ולהשכיל להתארגן כך שלא יהיה אינטרס עסקי ישיר בחלוקה הסופית לא לקניין הסיטונאי ולא למוכר הקמעונאי.

תחנות-מכונות מרכזיות (שותפויות של סדנאות) צריכות לעמוד, בתנאים נוחים, לרשותם של מפעלים קטנים מכדי לנצל תחנת-כוח עצמאית.

האגודות היצרניות צריך שיוזמנו להן מחסנים למכור בהם את מוצריהן המוגמרים (שותפות מחסנים). אולם יש למנוע העמסת אולמים אלה בסחורות שאינן נמכרות.

לו ניתנו כל התנאים האלו, עדיין היה נפתר רק חלק מן המשימה הסוציאלית הגדולה – הסדרת היחסים בין הפועל לבין המעביד.

כבר צוינה העובדה שבסופו של דבר בעל הנכס הפרטי, הינו בעל הקרקע, הוא הנושא הגורנה את כל היתרונות הגורמים לשיפור תנאיה של האוכלוסייה (אדם סמית). כדי לפתור את בעיית המשימה הסוציאלית השנייה ררוש איפוא לקיים בשביל היצרן את היתרונות שהושגו במילוי חלקה הראשון של המשימה ולמנוע השפעה מציקה של הרנטה הקרקעית; רנטה זו מעלה את דמי שכירת הקרקע ויש למנועה מתחילה ובלי הרף.

כל אלה צריכים להתרחש רק בדרך העזרה העצמית של הפועלים עצמם, כתפישתו של שולצה-דילטש: פעילות משותפת, חופשית, תוך כדי ניצול מלא של בסיסיהאשראי שיוצרת הערבות הסולידרית. הרשות להסתייע בסעד פילנתרופי ובסיוע ממשלתי נתונה רק ככל שהגדיר זאת הובר כ”השתתפות אריסטוקרטית”, השתתפות להלכה בלי זכויות המגבילות את החופש, השתתפות למעשה, שלא תגרור קרבנות כבדים בהון ובכוח-עבודה, כי אם רק קרבנות בנוחות ובדעות קדומות מורשות.

כל זה צריך להתרחש בדרכי שלום, בדרך המקפידה על החוק התקף; אפילו שינוי חוקים ותקנות חוקתיות תקפים, שינוי המותר על-פי חוקת-היסוד, אל יהיה תנאי מוקדם להקמת השותפות היצרנית, שכן לפועל הקשור בכך לא תיתכן השפעה על חקיקת חוקים כאלה.

כזה גם נאמר, שאין להעלות על הדעת שינוי פתאומי של הסדר הכלכלי הקיים (אם בדרך חוקית ואם בדרך מהפכנית).

אדרבה, האורגניזם השיתופי צריך שיוענקו לו כוחות של השפעה-מרחוק, אשר

יחליפו בהדרגה, תוך כדי צמיחה אורגנית, את הסדר הכלכלי התקף בסדר כלכלי שיתופי, הינו להכחיד בהדרגה בכל אתר את רווחי היזמים ואת הרנטה הקרקעית. בזה שוב ניתן ביטוי לכך שהאורגניזם השיתופי שיש לבראו, הוא בעצמו אינו מסוגל להיות מבנה גדול, אלא בתחילה יהיה אורגניזם קטן, בתחילה כלכלי-פרטי, אלא שהוא נושא בקרבו את התכונות שיש בהן ערובה לשגשוג ולצמיחה במלחמת-הקיום, עד שידחה את הדפוסים הכלכליים הישנים מכול וכול.

תכונות אלו אינן אלא אותן תכונות, אשר, למשל, ערבות לשגשוגה של האגודה הצרכנית בכל אתר, להזדהות האינטרסים של הפרט עם האינטרסים של הכלל. הווי אומר שעיצובו הטכני של ארגון שיתופי זה צריך להיעשות באופן שלא חוקים פוליטיים (משטרתיים) ולא חוקים מוסריים יצטרכו להשליט את אינטרסהכלל נגד אינטרסהפרט (דרך שאיננו סבורים כלל שהיא בת-קיימא); אלא שאינטרסהכלל בעל-כורחו ישליט את עצמו, משום שאין בו אלא סך כל האינטרסים הפרטיים. זהו ארגון שותפות הקונים. סוף דבר, אל יצטרכו בתנאי מוקדם ל"חינוך שיתופי", שכן במקום שורה "הרמוניה של אינטרסים פרטיים" שם יש לכל אוכלוסייה שבעולם גם "רוח שיתופית" נכונה. בסיכום קצר הרי אלו הם התנאים לשיטה השיתופית:

1. אוכלוסייה בעלת כשרון לאגודה צרכנית (מבחינה מקומית וסוציאלית).
2. הכרה בזכות לעבודה.
3. מונופולין על השוק.
4. א. סילוק התחרות מצד יזמים.
ב. סילוק התחרות בין מפעלים שווייסוג בכלל.
ג. התחלות קטנות של השותפות היצרנית.
5. ארגון האשראי.
6. שותפות אידיאלית לחומרי גלם.
7. שותפות אידיאלית של מפעלים.
8. שותפות אידיאלית של מחסנים.
9. ביטול הרנטה הקרקעית.
10. עזרה עצמית תוך כדי ריפורמה ברכי שלום.
11. השפעה-מרחוק (פעילות בכלכלה הלאומית).

הערות לתיאוריה של אגודת הפועלים השיתופית החקלאית

כבר מילאנו את המחצית הראשונה של משימתנו: את הסתירה. מעתה נפנה לבניין. בהביטנו אחורה בדרך הביקורת שצעדנו בה, ניווכח לדעת שהספר הראשון הוקדש להריסת התקוות הממריאות, תקוות שתלו עצמן באגודות השיתופיות העירוניות. בעל-כורחנו נמצאנו למדים שלא זו בלבד שלא הצמיחו פעילות סוציאלית אלא גם לא יכלו להצמיחה.

בפרק הראשון של ספר ב', מתוך ניתוח תולדות החקלאות וההווה שלה, נתחווה לנו עילת העילות לחוליים החברתי של המעמדות העוסקים בחקלאות, ומתוך כך של העוסקים בתעשייה. עילה זו היא, כפי שלמדנו לדעת, הסדר משפטי, אשר נוצר בתקופה

של צמיחות וחמק מתוכה לתקופת החירות הכורגנית, והוא – הבעלות הפרטית על הקרקע.

מבחינה זו נראה כל ניסיון להשלים בין האינטרסים של בעלי-הקרקעות הפרטיים לבין האינטרסים של הפועלים עובדי-האדמה כניסיון נואל מלמפרע; מן ההכרח שכדרך היחידה להבראה נראתה הפקעת הקרקעות, לכל הפחות הפקעת אותם נכסי-קרקע, שאינם בעת-זבעונה אחת רכוש לצורך שימוש (Nutzung). (לא למותר הוא להטעים, שהפקעה כזו בהחלט אינה מניחה מראש של בעלים הנוכחיים צפוי חורבן כלכלי). למרות תוכנה זו שמראש יצאנו לבחון בפרק השני של ספר זה, האם עשוי לבוא מזור שלם לחולייה הרעים של החקלאות, או, לפחות, לחלק ניכר מהם, אם על-ידי העזרה העצמית של המעמדות בעלי-הקרקעות או על-ידי התמיכה בחקלאות באמצעי-הכוח הממלכתיים. הגענו למסקנה שמזור שלם אינו בגדר האפשר, ומזור חלקי אינו סביר. וכך, בכררנו את כל שאר האפשרויות, הגענו לאחרונה שבהן, היחידה שנתרה אם איננו חפצים לחרוץ משפט נואש: "Prognosis pessima". דרך אחרונה זו היא העזרה ההדדית של הפועלים החקלאיים.

אחרי כל שהצגנו עד כה, הרי רק הקשר השיתופי של מעמד זה, הגדול במספרו מכל מעמד אחר, עשוי להגיע לערך כלכלי-לאומי; נמצא איפוא שמכל הדפוסים רק האגודה השיתופית היצרנית ראויה לדיון. טענה זו, הדידוקטיוויט ביסודה, מן הכלל אל הפרט, תואמת להפליא את התובנה ההיסטורית שהוסקה בדרך אינדוקטיוויט, מן הפרט אל הכלל, לאמור שבחקלאות לראשונה הופרד היצרן מאמצעי-הייצור שלו; מכאן אתה למד שהמאמצים לחזור ולהגיע להבראה כלכלית לא יצליחו אלא אם כן יוחזרו ליצרן החקלאי אמצעי-הייצור שלו.

נמצא איפוא שעזרה הדדית של הפועלים החקלאיים בדרך השותפות היצרנית של הפועלים החקלאיים – זוהי התכלית האחרונה של עיוננו. זהו תחום כמעט עלום בתורת-הכלכלה שלנו.

אנחנו תופשים את העזרה ההדדית כמובן שהעניק לו שולצה-דילטש: יצירת בסיס-אשראי מספיק וניצולו המלא מזכות ערבות כללית שיתופית. רק באופן זה יכולים פועלים עובדי-האדמה להשיג את האמצעים המרובים הדרושים כדי לרכוש ברכי שלום את אמצעי-הייצור שלהם, הוא הקרקע.

והנה, אין להעלות על הדעת אשראי גרוע מזה הניתן לשותפות היצרנית של הפועלים החקלאיים. "כמו מחלה נצחית" כך משתרך לו בספרייה-הלימוד הביטחון שדפוס כלכלי אינו מסוגל להתקיים. אי-אפשר לשרש ביטחון זה, אף כי לא זו בלבד ששורה ארוכה של בני-סמכא מדעיים מטיפים להיפוכו של דבר, אלא גם העובדות מדברות. אף החדש בספרייה-הלימוד למדיניות חקלאית, ספרו הגדול של בוכנברגר (Buchenberger), עם שבכל השאר הוא שולט להפליא בעובדות וברעות ושוקל בתבונה את כל החומר המצדד והמתנגד, חורץ את גורדינו לחומרה, כלי חקירה-זורירשה, רק על סמך החלפת דפוסים הרומים חיצונית, אך שונים במהותם מעיקרה, בשש שורות בדיוק. וזה לשונו: "שותפויות לשם הפעלת אחוזות שלמות (משקים קולקטיוויים) נשאר עד כה יוצאים מן הכלל נדירים, ולכן, בשל נימוקים כלכליים-טכניים, שכבר עמדנו עליהם קודם, אי-אפשר לחזות פרוגנוסטיקון המבטיח-הצלחה; אולם גם מתוך שיקולים כלליים, שינחו

מדיניות סוציאלית שפויה, אי־אפשר לצעוד בדרך זו.⁵

הנימוקים הקודמים⁶ הם "כי הגם שמבחינה תיאורטית מומשה תפוקת־העבודה משהנהיגו את הרכוש הקולקטיבי או את המשק הקולקטיבי, הרי לעומת הסדר החברתי הנוכחי עשויה ההכנסה הממשית מן השכר לפחות ואכן תפחת, וזאת בגלל הנסיגה הבלתי־נמנעת בייצור המוצרים. אמנם כביכול ניצל ה'עיקרון', אבל במציאות לא".

יידרשו לנו גיליונות־דפוס יותר משנדרשו כאן שורות כדי להוכיח שהנכון הוא בדיוק היפוכה של דעה זו.

לעתים קרובות יקרה בכלכלתנו, שיותר ויותר מסתמכת על אשראי, שגורמים כלכליים נמצאים ראויים לאשראי, ואינם ראויים. ואילו לעתים רחוקות הרבה יותר, בעת הזאת של ירידת שער־הריבית ושל מצוקתם של בעלי־הרנטות, יקרה ההפך: שימנעו את האשראי מגורם כלכלי הראוי לאשראי. אחד הטיפוסים הנדירים האלה הוא האגודה השיתופית היצרנית של הפועלים החקלאיים. אפשר לומר בצורה בטוחה וברורה שבמלוא היקפה של כלכלת האשראי אין שום דבר שיוכל להציע ביטחון כה רב וסיכויי־רווח כה גדולים כמו הלוואה שתינתן לשותפות כזאת. שכן אין עוד דפוס כלכלי שיכול להציע ערובה כה ניכרת לקיום ולהתקדמות.

להלן נבחן את בסיס־האשראי, לשון אחר: לקבוע את התנאים לקיום ולהתקדמות, לשקול את האפשרויות מבטיחות־ההצלחה לעומת הפכן.

יהיה מן התועלת לקשור זאת בנימוקי היריבים. משם נלמד את נקודות־הראות המתוות את הארגון הפנימי של האגודה; עיונים אלה יאפשרו לנו להפיק מהם תחזית כלכלית לגבי סיכוייה, וזוה – בסיס לאמוד ממנו את בסיס־האשראי שלה.

כדי להקדים תרופה לטעות של החלפת מין בשאינו מינו, נפתח בביטוי של סרינג⁷, שנסב על דפוס הדומה רק מבחינה חיצונית:

נשמעה תביעה לחזור ולהנהיג את הבעלות הקיבוצית על הקרקע החקלאית, שנעלמה מזה 1500 שנים, לכוונן קהילות כשותפיות יצרניות בעלות משק גדול אחיד. מקורן של תכניות כאלו בהערכת־יתר, שנודעה לחקלאות הגדולה בספרות הסוציאליסטית ובהחמצה גמורה של הגורמים הנפשיים והשכליים הנתונים. אם ישאירו את השותפויות לנפשן, הרי עד מהרה ייכשלו בגלל יצר־העצמאות של האוכלוסייה; מלכתחילה היה פירושן של השותפויות – נסיגה אדירה, משום שכמו בכל חברה, שיחסה לרמוקרטיה רציני, האינטליגנציה הממוצעת היא שצריכה להטות את כף המאזניים. ברם, לו הצליחו לקיים את הארגון בתיפקודו באמצעי־כפייה מטעם המדינה, הרי היו איכרנו מאבדים דווקא אותן סגולות, אשר הן הן שעשאו עמוד התווך של החברה והמדינה, מקור לא־אכזב לכוח חדש לכל שכבות החברה... האינדוידואליות העזה, הנאמנות למשלח־היד, האהבה אל ניר־המולדת.

דברים אלה מובאים כאן רק משום שיכול קורא שטחי להסיק מן הביטוי "לכוונן קהילות כשותפיות יצרניות" כי סרינג מתנגד לכלל השותפויות היצרניות החקלאיות.

ברם, לא כן הוא. הוא מתנגד לארגונים חקלאיים קומוניסטיים ומנמק זאת בנימוקים שאף אנו אימצנו אותם. אולם הוא אינו מחיל את דבריו על אגודות שיתופיות יצרניות חקלאיות־מקצועיות, ואמנם הם אינם חלים עליהן. אין מדובר בקהילות קיימות, שיש לכוונן אותן כשותפיות יצרניות, להפך, להצמיח שותפויות יצרניות שתהיינה קהילות כפירות. הבדל זה הוא כהבדל בין זיקוק ה־Homunculus [ארס־גולם] לבין הולדת ה־Homo [ארס חי].

אם איפוא ישנם תווי דמיון, הרי אלה תווים מקריים שבצורה, אבל אינם ביטוי לקרבה שבמהות. כבר אדולף וגנר⁸ ביטא ב־1870 עד כמה צריכה הבחנה זו להיות מובהקת:

ייתכן שהתנועה השיתופית, ובייחוד יצירתן של אגודות שיתופיות יצרניות חקלאיות לגופן, תחזור ותגרום במהלך העניינים להגבלה מסוימת של הרכוש הפרטי עצמו. או אז אולי יחזרו וייווצרו לרכוש הקרקעי דפוסים משפטיים, שיתקבנו, לפחות בנקודות אחרות, אל התנאים המשפטיים של הבעלות על קרקע... אם מעמידים כאן תחזית כזאת וכיוצא בזאת, אין בכך סתירה לנאמר לעיל⁹. היכרנו דווקא את כוחן המכריע של הנסיבות ההיסטוריות והכלכליות הפועלות בעיצוב התנאים שברכוש הקרקעי. המהות השיתופית – עיקרון חדש, שפוי, עשוי בנקל לחרוג ולהמריא מעל הידוע, הכרוק והמנוסה.

אנחנו רשאים איפוא שלא להמשיך ולהגיב על שאר הפרכות, הנסבות על אותה צורה חיצונית, שדומה במקרה לקבוצה החקלאית הקומוניסטית המאורגנת מטעם המדינה ובנויה על עבודה כפויה. פרכות כאלו השמיע, למשל, גם ליאו¹⁰.

לעומת זאת אכן מתנגד לשותפות היצרנית הכפרית סטגסט (Settegast), אשר יש להתייחס להתנגדותו ברצינות יתירה, מפני שבדמותו מתאחדים כלכלן לאומי ואיש משק חקלאי. לכן מן הראוי להביא את דבריו בהרחבה¹¹:

הוא מזכיר שבכל מקום שהתחברו אנשים רבים לכדי שותפות למען תכלית משותפת במקצוע החקלאות היה זה "לברכה בכל אתר". ואין לך מסקנה טבעית מסיכום זה:

וכי מדוע לא תקיים השותפות את עדיפותה גם בתחום המפעל החקלאי בכללו? הלא זה המקום שם מתחזק הכוח המבודד, על־ידי שותפות־המעשה, על־ידי ריכוז ההון והעבודה, עד שכוח זה מסוגל מעתה להתייצב ברמות השותפות מול ההון הגדול ולהתחרות בו; האומנם כאן, במקום שמדובר במפעל המתבסס על עיבוד נחלה חקלאית, מוכרח הוא לסגת ולהיחבא אל הכלים...?

הגם שכאן אין לנו עסק בנתון מראש, בהתנסויות ובהישגים, כי אם ברעיונות לעתיד, אף־על־פי־כן אל נא נירתע על הסף מלשקול את התקוות והציפיות הכרוכות בהשקפות ממין זה ולהיכנס לעבי־קורתן. שהרי אנו ניגשים לבעיה של זמננו, המעסיקה מוחות רבים, לתכנית לשפר את

תנאי הבעלות החקלאית, שלא אחד בלבד מבין ישרייהלב סמוך ובטוח ששיפור כזה יפתור חלק מן הבעיה הסוציאלית.

הצעה זו מתבססת על הביטחון שגם בחקלאות תגדל הרווחיות ככל שיגדל היקף המפעל. אילו היה דבר זה נכון כי אז היתה ההצעה ראויה לשיקול רציני, יהיו הקשיים המעשיים שבזה אשר יהיו. אולם הרעיון עצמו שגוי מיסודו... משק חקלאי, גם המשק הזעיר, לא זו בלבד שהוא מסוגל להתחרות במשק הגדול, אלא הכנסותיו הנקיות של המשק הננסי בדרך כלל עולות על אלה שיכולה לכלול הענק להציג.

יש עוד צד לשלילה הראוי לתשומת-לב לא פחותה. במשך מאות השנים, מאז למד בעל המשק הקטן את יתרונות המשק הפרטי, הוא נעשה מנוכר לצורת המשק השיתופי והקהילתי עד שהודות לסגולות-האופי שנתייחדו לו עכשיו שוב אינו יכול למצוא קרבה אליה. אילו נטלו ממנו את שאיפתו המשקית הנבדלת, היה מוותר בכך על עצם מעצמו. עוצמתו בגיוס כל כוחו למען משקו הביתי הקטן, לעברו ולתרום לכלכלה בעזרת בני-משפחתו, בחריצות של דבורים... ואילו לעבוד – ולעבוד במסירות – למען מפעל משותף, שיש לחלק את רווחיו על-פי המאמץ של כל אחד מחברי-השותפות, לא רק למען עצמו ובני-ביתו, כי אם כריזומן גם למען השותפות, בהתאם לעיקרון: אחד בשביל כולם וכולם בשביל אחד – דרישה כזאת מרחיקה לכת, הרחק מעבר לאופקו. האיכר ובעל המשק הקטן אינם יכולים להבין זאת ולעולם לא יבינו.

אכן, איך תיתכן שותפות המורכבת מיזמים שכל אחד מהם שווה לחברו בחריצותו, בשכלו, במשקיותו ובהתכוונותו לטובת המכלול! והלא זה צריך להיות התנאי הראשון לחיים בשלוש-בית ולמעשים צלחים יחדיו, שכן חבר אחד בשותפות, שיהיה צורך לבוא עימו חשבון שמא הוא מספיק פחות מן השאר, די בו להרעיש את קנה-הזימים בריגוש בלתי-פוסק. זאת ועוד: לכונן סמכות מארגנת ומנהלת, המפנה כל אחד משוויה-הזכויות למקומו ולמעמדו במשק, ואשר ממנה תבוא הבקרה הבודקת אם כל אחד מבצע את המוטל עליו במקומו! אין צורך בדמיון מפליג כדי שאדם ישווה לנגדו עד כמה ישתררו במהרה מריבות ומחלוקות בקרב השותפות ויפוצצו אותה.

בטרם נפתח בביקורת על הקטע הנ"ל, שרק לחלקו ורק על-תנאי הוא מקובל עלינו, נעמת אותו עם קטע אחר. ולבלינג (Woelbling) כותב¹²:

הצורך בהנהלה חזקה ואחידה הוא המכשול לפני צורות שיתופיות כאלו בחקלאות. מכשול זה נכבד אף מבעיית גיוס ההון. בגרמניה, למשל, האיכרים הקטנים והזעירים, המכונים גם גננים, הם חומר מעולה להקמת האגודות השיתופיות-יצרניות. אלה, בעלי הרכוש הקטנים, אפשר שיהיו בידיהם האמצעים והתובנה שמשק בגודל בינוני יהיה רווחי יותר ממשק קטן. נניח שיתאגרו כעשרים בעלי-רכוש כאלה כדי לכונן

אגודה יצרנית בהתאם לחוקת השותפות...

מייד היו מצרפים את פיסות-השדה זו לזו, מנקזים את השדה לפי הצורך, או משקים את שדות המרעה באופן שיטתי. היו יכולים לייסד משרפה ומשקחלב, או לחילופין לטפח צאן משובח. מעלות אלו ואחרות שהן מסגולות המשק הגדול היו גם חלקה של האגודה בצד היתרונות הגדולים שיש בעבודה העצמית. הראגה, שכל בעל בעמיו מקדיש לסוס ולעגלה, הדייקנות בטיפולו בבהמות, שקידתו על אסיף היבול אל הגורן ואל היקב – כל המעלות האלו יישארו בעינן. מעלות אלו של המשק הקטן, אשר הן כשלעצמן שקולות כנגד המשק הגדול, בצירוף עם יתרונות המשק הגדול, חזקה שיהיו מפעל רווחי ביותר. הקושי עשוי להיות בחוסר האפשרות לקיים הנהלה מרכזית חזקה, כפי שדרוש למשק החקלאי... יש להנח שייכבד מן השותפים-לקניין להישמע אף למנהל שבחרו לפי הנתבע ממינהל-עסקים חקלאי, וקודם כול דווקא החברים המוצלחים ביותר, הכישרוניים ביותר – דווקא כמחוחותיהם עשוי לצוץ הרעיון שהם מתייגעים למען זולתם יותר מהתגמול שהם מקבלים.

קטע זה כולל נקודה אחת, המנוגדת ניגוד מובהק לדעת סטגסט הנ"ל, ונקודה אחרת, העולה בשלמותה בקנה אחד עם דעת סטגסט. הניגוד מתבטא בתפישת הכוחות הפוטנציאליים, הצומחים במשק החקלאי הגדול, או, לחילופין, במשק החקלאי הקטן; ואילו ההסכמה היא ברעה, שחקלאים קטנים או בינוניים לא נהנו באותן סגולות הדרושות לקיום שותפות יצרנית, ובייחוד לכפיפות להנהגה אחידה.

בנוגע לנקודה הראשונה הרי אין ספק שצורך ולבלינג ולא סטגסט. אמנם מובטח בהחלט שהמשק הקטן של היום עולה על המשק הגדול העכשווי. אבל לא נאמר בזה שכך חייב להיות בכל הנסיבות. המשק הגדול כיום הוא משק גדול של בעל אחוזה יחיד, פרטי, המסתייע בפועלים שכירים. רק סיבה אחת ליתרונו של המשק הקטן עליו, והיא, שבעל-הבית הקטן משקיע בנחלתו תשומת-עבודה העולה לאי-ערור, הן בכמות והן באיכות, על זו של הפועל השכיר. אולם בשותפות יצרנית – אם נניח שהיא קיימת ומשגשגת – המצב הוא שונה. לא פועלים שכירים עובדים כאן, כי אם בעלים, כמו במשק הקטן. וכשאלה משקיעים אותה תשומת-עבודה בשדה, כדרך בעל המשק הקטן במשקו, אז מיתוספים ליתרון זה שאר יתרונותיו של המשק הגדול, שאמנם קיימים בידו כבר עכשיו אלא שאינם יכולים להכריע את הכף כנגד היתרון הגדול יותר, שכעת מצוי רק בידי המשק הקטן.

בחרנו בדוגמה הבאה: לאחר כל מה שהבאנו לעיל אין כל ספק שאילו חילקנו היום אחוזה גדולה בת 10,000 דונם בין 80 איכרים, שהון בידיהם, הרי לא זו בלבד שאותם 10,000 ד' יפרנסו מספר הרבה יותר גדול של אנשים ויכניסו יותר מסים למדינה משפירנסו והכניסו עד כה, כי אם ייתכן גם זאת, שלמרות הגידול המופלג בעודף במזונות מן הצומח ומן החי, שאפשר לייצא אותו, בכל זאת יגדל הרווח הנקי במופלג. ברם, אילו יכלו לאגד את האיכרים הללו לאגודה שיתופית יצרנית, היה הרווח הנקי עולה עוד יותר. אפילו נתעלם מגורם חלוקת-העבודה, אף כי יש לה תפקיד רבי-ערך גם

בחקלאות, אם כי לא באותה מידה כמו בתעשייה! כמו כן נתעלם מן האפשרות להיעזר בעבודת מכונות החוסכת עבודה רבה, אם כי גם זו אינה כלל דבר של מהדכך! רק זאת: כמה היו חוסכים בדרכי-שדות, בשטחי-כור למען שדות-המזרע; וכמה בגדרות, במשוכות, במחיצות, בבארות, באסמים ובמבנים לבהמות, למען הון יעיל; וכמה זמן יעיל – בחיסכון בהליכה ובנטיעה; וכיצד יוכלו להשקיע שטחי-קרקע, זמן והון בצורה מועילה במפעלים שיתופיים, כשאין היום לבעלי המשקים הגדולים כוחות-העבודה ולבעלי המשקים הקטנים חסרים אמצעי-העבודה ומן-העבודה!

המוציא משפט על כך יגזור שאמנם כיום המשק הקטן עולה על המשק הגדול מבחינה כלכלית. אולם עובדה זו רק מוכיחה שאנו מצויים בעמדה כלכלית-לאומית מביישת ברמתה הנמוכה, ושאין הצדקה כלכלית לתפעל את המפעלים הגדולים שלנו על-ידי האחוזות הגדולות. שכן, אף המפעל הקטן בעצם אינו ראוי שיתקיים, מפני שהוא מבזבז את הגדול באוצרות, או, ליתר דיוק, את גדול יוצרי האוצרות – את כוח-העבודה. בנקודה השנייה מצאנו ששני המבקרים מסכימים זה עם זה בכול, הינו ביחס לקושי שבאיגודם ובהכפפתם של בעלים קטנים ובינוניים.

למשפט זה אנו מסכימים בהחלט. אלא שעלינו להדגיש שבזה לא הוכח דבר נגד השותפות היצרנית עצמה כי אם רק נגד אחת הצורות.

הלא מובן מאליו הוא שכאשר מדובר בהקמת שותפות יצרנית כפרית אדם רואה לנגד עיניו תחילה את בעלי המשקים הקטנים והבינוניים. שהרי הם הם החוגים, שאיגודם לשותפויות כפריות לאשראי, לחומרי-גלם, לשיווק וכו', מהווה את הנאצלת במטרות ואת הנאה בהישגים בשאיפותינו החקלאיות המודרניות. אלא שתוך כדי כך נעלם מעינינו שצורות אלו מייצגות אגודות יזמניות, ואילו האגודה השיתופית היצרנית היא מעיקרה שותפות של פועלים.

הדרך היא להקמת האגודות, איגודם השיתופי של האלמנטים הללו, אמנם סלולה היא מבחינה תיאורטית, אבל מכל הדרכים העשויות להוביל אל המטרה, היא למעשה הקשה ביותר והמסוכנת ביותר. מלכתחילה הסבירות שהבעלים הפרטיים כולם יתאחדו בשטח המתאים למשק גדול, והרי זה הכרחי, היא קטנה. שכן אפילו חלקת שדה אחת קטנה, הנמצאת קרובה למרכז, אם יסרב בעליה להצטרף, תהיה לצנינים בעיני השותפות, ל"סילון בבשרה" ועפ"י אגרת לקורניתים ב, יב 17. כי, אפילו יצליחו, דבר קשה מאוד מאוד, כמובן, לשכנע אנשים כה רבים, אשר עד כה, בתור איכרים חופשיים (שקרוב לוודאי שאין כאיכר בקרב התרבויות עצמאי כמלך) חייבים היו להישמע רק לחוקיהם שלהם, – לשכנע אותם שיקבלו מרות. ולבסוף, אפילו יקום נס שכזה, לא יוכל ארגון כזה להיות אלא ארגון קפיטליסטי. את ההכנסות לא היו מחלקים לפי תפוקת-העבודה כי אם לפי ערך הקרקע או לפי ערכו של כל הון אחר. ואמנם היו מכניסים בכך לתוך השותפות יסוד של הרס, לפי שמעכשיו לא עוד יעמול הפועל החרוץ אך ורק למען עצמו, אלא ייצור "ערך עודף" בשביל העשירים ממנו, ואכן, ככל שהם עשירים יותר כן יתעשרו.

אם, למשל, הצטרפו לשותפות כזאת חוואי ולו 500 ד' ואיכרון ולו 5 ד'. זה וזה אמורים להפיק אותה תפוקת-עבודה. סך כל תפוקת החברים אמור לעלות ב-100% על הרווחים שהשטח הניב קודם לכן, נניח, 20,000 מארקים בעבור שטח כולל של 5000 ד'.

יוצא שהחוואי לשעבר יקבל, אם יחלקו לפי חלק ההשקעה ברונמים, תוספת של 2000 מארק, ואילו האיכרון לשעבר יקבל 20 מארקים – זה וזה בעבור אותה תפוקת-עבודה! אפשר היה להימנע מעיוות כזה, על כל תוצאותיו – קנאה, רוגז ורישול מזה, ותלונות, שנאה וכו' מזה – רק, אילו מכר כל שותף את אדמתו לשותפות במחיר מסוים, אילו גבה מזה את הריבית שלו, ומלבד זה יחלקו את הרווח הנקי בהתאם לתפוקת-העבודה. אולם בוודאי לפי שעה לא תיתכן אגודה שיתופית של איכרים, אשר תחוקק לעצמה תקנון כזה.

עליכן לפי שעה תוכל ההתאגדות היצרנית בעתיד להתקיים אך ורק כאגודה שיתופית של פועלים כפריים.
סטגסט פנה¹³ גם לצורה זו:

אם יש לאיש הקטן' (הון) במידה שתניח לו צל של סיכוי להקים לעצמו בית ומשק משלו, הרי לא יבחר בשותפות שאינה אהודה עליו ביותר. רק מי שאין לו הון מספיק יהיה מוכן להצטרף לשותפות, אך בזה לא די לכינון יחס מועיל בין חפצי-ההצטרפות לבין הצורך בהון...

ועוד יש לשאול כיצד תעוצב בשותפות היצרנית הנהלת-המשק ובכללה הַרְשׁוּת. אל לנו להתכחש לכך שאין לצפות כאן לתנאי שגשוג, כפי שמציגה זאת השותפות המודרנית. עד מהרה היו מערערים את הסמכות שהוקמה, היו מרופפים את המרות בקרב פועלים, אשר אמנם חשים עצמם כיוזמים-שותפים, אבל אינם מוצאים טעם בפעילות-בצוותא כרעיון מרכזי, הם אף מתקשים לתפוש רעיון זה. ובייחוד בשנים שבהן המצב העסקי מפוקפק, לא רחוק היום בו יצוץ כל אחד ועצתו בפיו כיצד צריך להיחלץ מהמצוקות המשקיות. באותה שעה דווקא מי שתרם הון מועט בהשקעה במשק, ואשר הרנטה הצפויה לו מלבד שכר העבודה תרד לסכום מינימלי – דווקא הוא יראה עצמו מקופח במיוחד.

מכל הסיבות הללו, אפילו הניחו שאפשר להקים כלכלה כזאת, לא ייתכן לקיים אותה...

מסקנה זו כל-כולה יש לה חולשה אחת. היא מניחה את הבלתי-אפשרי כאפשרי, הינו שפועלים כפריים במספר המתאים לעיבוד משק גדול [חוזה] יוכלו לגייס את ההון הדרוש לכך מכוחם הם.

לולא הניח סטגסט הנחה זו, שהוא בעצמו כופר באפשרותה, ובמקום זאת היה שואל את עצמו, ובכך מה הן ההנחות האפשריות המתבקשות כדי ששותפות יצרנית חקלאית תוכל להיווצר, כי אז היה מגיע למסקנות אחרות לגמרי.

ההון הדרוש לייסד שותפות כזאת יכול לבוא רק מקרנות שמחוץ לחוגם של הפועלים. יש מספר ניכר של אפשרויות:

בעל אחוזה גדולה, שאולי הוא חדור הכרה שאי-אפשר להחזיק מעמד בתנאים הקיימים היום ושהשותפות עולה עליו מבחינה כלכלית [מבחינה הפוטנציאל], יעשה יד אחת עם פועליו ויקימו אגודה יצרנית. הוא ימכור לה את אחוזותו במחיר קבוע ובריבית

תמורת הבטחת שארית הסכום עליידי משכנתא, יתן את הון התפעול בצורת מקרמה, גם זאת בריבית קבועה, וכמובן, ישמור לעצמו את זכות הניהול הבלעדית, לכל הפחות עד שתשולם כל זכותו מתוך ההכנסה הנקייה. כפיצוי על מאמץ הניהול יתנה קבלת פי כמה וכמה מן הסכום, שיהיה מנתחלקו של הפועל הפשוט. בהתאם לכך הוא יקבל מהכנסות הברוטו קודם כול את הריבית שלו; אחר־כך יפרידו את הון התפעול הדרוש לשנה הבאה וישמרו אותו; אחר־כך ייעשו הניכויים עליפי התקנון, וההכנסה הנקייה, שחושבה באופן זה, תחולק או באופן שבעלי־האחוזים יקבל את חלקו שווה בשווה עם כל מנתחלק המעוגנת בחוזה. דרך אגב, ברור שבהסדר כזה אין כל סיכון לבעלי־הבית, שרכושו נשאר בידיו עליפי דינייהמשכון המשכנתאיים עד ש'יכוסה' במלואו.

או, שנית, יכולה חברה קפיטליסטית, למשל בנק־משכנתאות, לכוונן שותפות יצרנית באחוזים שנפלה בחלקה במכרו. במקרה זה מובן, שעד שלא ימומשו כל זכויותיו, יתמנה עליידי על־פי תקנון מנהל אדמיניסטרטיווי בעל סמכויות־ניהול מלאות.

או, שלישית, ייתכן שקבוצה של פילנתרופים תקח על עצמה לכוונן שותפות כזאת. אף היא, מן הסתם, תבטיח הצלחה לעמלה עליידי מינוי בעל־סמכות. דרך זו נקט המחבר ביסודו את השותפות ההתיישבותית "Freiland" בע"מ, שתקנונה מופיע כנספח לספרי. (דרך אגב, זהו אותו רפוס של שותפות, אשר עד כה היה בבחינת אידיאל שאינו בריהגשמה, "חלום באספמיה", השותפות בערבון מותנה. כי מבחינה פורמלית כפופים חברה לערבון המוגבל, ואכן זה תופס לגבי המייסדים הפילנתרופים; ואילו החברים העובדים, המתיישבים בשטח הישוב העתיד לקום, כפופים למעשה לערבון הבלתי־מוגבל; כל קיומם האזרחי תלוי בשותפות, עימה הם קיימים ובלעדיה הם נופלים).

רביעית, יכולה אגודה צרכנית גדולה להחליט לרכוש אחוזה גדולה למדי, כדי שיגדלו שם בשבילה את תצרוכתה בגרעינים, בתפוחי־אדמה, בירקות, בפירות, בפרחים, בבהמות לבשר, בעופות, ביצים, בירה, סוכר, יי"ש, שימורים וכו' עליידי שותפות יצרנית. גם אגודה כזו תצטרך להכפיף את המשק לברי־סמכא.

חמישית, יכולה המדינה לערוך ניסוי כזה באחת מנחלאותיה. גם כאן לא יעלה על הרעת שלא תהיה מנהלה סמכותית.

סמכותו של מנהל ממונה יכולה להיות שלמה ומקפת ככוחו של ראש־המנהל כיום. אפילו הזכות לפטר עובד מעבודתו, למשל, גם היא לא תימנע ממנו. פיטורים אלה יגררו את הרווח של הנוגע בדבר בידי האספה הכללית, ובכל אופן, את עזיבתו מרצון, שהרי כיוון שניטלה ממנו העבודה שוב אין לו כל עניין בחברות, כל עוד חלוקת ההכנסות הנקיות תיעשה לפי יחידות־עבודה ולא לפי יחידות־הון. וזה יהיה כל אימת שלאגודה יכניסו כל החברים העובדים אותו ההון – והוא: לא־כלום.

בהנהלתו של מנהל המצויד כך בכל סמכויות־השלטון על פועלים המורגלים כל כך לקבל מרות, לא יוכלו להתגלות קשיים ארגוניים, כפי שחושש סטגסט.

גם פון דר גולץ (Goltz)¹⁴ מתלבט באותם הלבטים בנוגע לניהול. אולם בהמשך הוא סבור שניהול של שותפות יצרנית חקלאית קשה אף מניהול בתעשייה. כי בתעשייה מתבצעת העבודה בדפוסים מסוימים מאוד, המשתנים לעתים רחוקות, ואילו בחקלאות דרושים שינויים פתאומיים של התכניות שתוכננו לעתים קרובות, "משום שנשתנה מזג האוויר, משום שפרצו מחלות של צמחים ושל בעלי־חיים, משום שרכייהתחבורה יצאו

מכלל שימוש וכו'". ואילו אנחנו סבורים שנהפוך הוא. דווקא באגודה השיתופית היצרנית התעשייתית תפקידו של ה"Gerant" (מנהל) קשה לאי־ערוך מאשר בזו החקלאית. משום שהמשק חייב להסתגל לתנודות התכופות של הקוניונקטורה, תנודות שחברי השותפות אולי כלל אינם יכולים להבחין בכולן ולהבין אותן; הרי צריכים לנקוט אמצעים בכל פעם לפי שיערהמטבע ולפי המצב הפוליטי, אמצעים העשויים להיות נושא למחלוקת. ולבסוף, הצלחת המפעל תלויה בעובדות, שאפילו המנהל אינו יכול להבחין לבטח בכולן. כישלון בהימור אחד עלול לעלות לו באבדן אמונם של בחריו ולהרוס את כל השותפות.

המצב בחקלאות שונה לגמרי! כאן ייתכנו שינויי־פתע בייצור רק במידה מוגבלת ביותר. הרי לעולם צריכים להמתין תחילה עד איסוף היבול קודם שאפשר לגשת להפיכות רבות־היקף במשק. ואם ישתררו תנאים כגון אלה שמנה גולץ ויצריכו שינויים פתאומיים בתכנון־העבודה, הרי גם בער שבבערים יבין זאת מיד¹⁵. ואם השותפות נפגעת מכישלון, הרי כל חבר וחבר יתבונן מסביב ויבחין שגם בכל הסביבה סובלים השכנים מאותם יכולים יורדים או מאותם מחירים נמוכים, ואי־אפשר להטיל דופי במנהל ולייחס לו דברים, שכה בכירור מקורם בכוח עליון. אולם יש לגולץ גם השגות אחרות¹⁶:

אני לוקח בחשבון גם את כלל רווחתו של הפועל, בייחוד כאשר לחיי המשפחה. מבחינה זו, כמדומה, אין ספק שהפועל יחוש יותר רווחה וישבע יתר־נחת, שייטיב להשביע את מאוייו ונטיותיו האישיים, שירבה לטפח וללכד את משפחתו – אם יעבד את חלקת־אדמתו באופן עצמאי, ולא אם מצפים ממנו שיעבד משק חקלאי עם מספר שותפים ויחלוק עימם את תוצאות עמלם.

אם אמנם צפוי ששותפות יצרנית חקלאית עתידה לזכות את עיקר עיקרו של האושר המשפחתי ואת הנינוחות שבמשפחה, אמנם או היה יוצא שכר השותפות בהפסדה, ואולי יותר מכך. הנהגת סדרים של בית־חרושת או של קסרקטין בחקלאות עלולה להרוס את הלוז שבאוכלוסייתנו.

אבל אם יעמיקו להגות באמצעים שיש לנקוט בהכרח בשעה שמקימים אגודה שיתופית יצרנית כזאת, יגיעו לכלל מסקנה כי מכל צורות העיצוב המעשי שאפשר להעלות על הדעת, אחת בלבד תוכל להבטיח למפעל שגשוג והתמדה. וצורה זו דווקא היא יכולה להציע לפועל הכפרי באופן יותר צרוף, יותר חופשי, יותר מושלם, את כל התנאים לשביעות הרצון הביתית והמשפחתית, של השקעת־הכוח האינדיווידואלית שכולה לתועלת הפרטית, משיכולה להציע זאת כל צורה אחרת של בעלות על משק קטן.

בזה אנו עוברים לבעיית הארגון הפנימי של השותפות היצרנית.

הארגון הפנימי של האגודה השיתופית היצרנית החקלאית

על שני דברים עומד ניצחוננו של האיכר העצמאי במשק הזעיר בתחרות עם המשק הגדול ברשותו של יחיד. את שני היתרונות יש לקיים בשביל האיכר הקולקטיבי שבושפות היצרנית החקלאית. האחד הוא העבודה היעילה יותר לאינ-ערוך באיכותה ובכמותה. חקר העובדות ההיסטוריות בתחומים קרובים, כגון עיבוד לפי-חלוקה, משק המתחלק חצי-כחצי, תשלום שכר עליפי החלק ותשלומים לפי קבלנות, קבע בביטחון כמעט מוחלט שיתרון זה יתקיים בידי איכר הקולקטיבי. עובדות אלו, הידועות בייחוד מן השותפויות היצרניות החקלאיות המעטות, שנסודו למעשה, עוד תעסקנה אותנו בהמשך.

היתרון השני הוא שהאיכר הפרטי הוא קונה במהותו, ואילו המשק הגדול המתבסס על בעלות פרטית הוא מוכר במהותו.

כבר עסקנו בהבדל זה (בספר א' של חיבור זה) בהרחבה; עכשיו נוכל להסתפק בכך, שניישם את החוק הכללי על המקרה הפרטי שלפנינו.

האיכר הפרטי בעל המשק העצמי הוא איפוא קונה במהותו. חלקת-אדמתו – בהנחה שהיא מספקת וחופשית מחובות – מספקת לו מעון ומזון, וכרצונו או כהכרחו, גם את חלק הארי בלבוש, בצמר, בפשתים, וכו'. הוא מספק אפוא את רוב צרכיו בייצור ראשוני, והוא קונה במהותו כאשר הוא מחליף את עורפי משקו בסחורות אחרות.

ואילו בעליה של אחוזה גדולה אפילו מעוניין-קבע שלו אינו נמצא בהכרח באחוזות אלא יש לו חוץ ממנו דירה שכורה בעיר. החלק מכלל הייצור של האחוזה בחומרי מזון מן הצמח ומן החי העולים על שולחן הארונים ומשרתיהם, ובאחוזות המשלמות חלק מן השכר במוצרים טבעיים יעלו גם על שולחנם של שכירי-היום – חלק זה הוא רק מוער מכלל היכול. עיקרו המופלג מיוצר כערך-חליפין, לשם מכירה לזולת, לשם יצוא אל מחוץ לגבולות האחוזה.

לכן מכות ה"שרשרת האורפית" המסתורית, הקוניוקטורה, פוגעות באיכר הפרטי רק בתחום נחיתותו, ואילו בבעל-האחוזה – בעצם קיומו. ולפיכך יסבול בעל המשק הקטן אך מעט בבוא משברים, אשר בעל-האחוזה יקרוס תחתיהם.

אבל יש לאיכר יתרונות נוספים, אם הוא גם מוכר. משק האיכר מגוון בהכרח; אף בזה אחת ממעלותיו. הוא מייצר גרעינים ותפוחי-אדמה, חלב, בשר של בקר, של בני-בקר ושל חזירים, ביצים, עופות, ירקות, ולפעמים פירות רדבש וכו'.

ולכן יש בידי האיכר היתרון העצום שיכול הוא לסגל את ייצורו באופן פתאומי למדי, בכל עת שנדרש, לשינויים בביקוש (עלינו לחזור ולהבין את המלה "ייצור" במובנה האמתי – "הבאה לשוק"). והיה אם ירד מחיר הגרעינים ויעלה מחיר תפוחי-האדמה, יצרוך יותר גרעינים לאפייה וימכור קצת יותר מפרי-האדמה. ואם ירד מחיר בשר-החזיר, יוכל לאכול אותו בעצמו וימכור חלב. ואם ירד מחיר החלב ותוצרת-החלב, ייטיב לעשות אם יפטם בהם חזיר וכו'.

סיכום

צורת ההתאגדות השיתופית שאנו מציעים היא, לדידנו, חוט השני מבעד למבוך הנפתל של העובדות הפוליטיות והכלכליות הסובבות אותנו.

נדמה לנו שהדבר נובע מן העובדה שצורה זו של שותפות, על התוצאות הכרוכות בה, עשויה להגשים את האידיאלים של כל המפלגות הפוליטיות (לכל הפחות את אלה שבמצעיהן).

שכן, מי שפוסל כפוליטיקאי חופשי שבועת אמונים לאני מאמין של מפלגה אחת ויחידה ללא-תנאי, ובמקום זאת הוא משתדל לצאת ידי חובת כולן, יגיע עד מהרה לכלל מסקנה שגם בפוליטיקה, כמו בכל מקום, שני בעלי-המחלוקת שווים: אלה ואלה גם צודקים וגם שוגים.

וכשיברור כמה בעצם צודקת כל מפלגה יתברר לו שהחלק המוצדק בכל מצע מפלגתי הוא המטרות, והחלק הבלתי-מוצדק הוא האמצעים, שברעתן להגיע בעזרתן אל המטרות הללו.

כדי שלא יבינו אותנו שלא כהלכה אנו מדגישים שמתכוונים אנו למפלגות הפוליטיות הגדולות, המיוצגות בכל הארצות, ובשום אופן לא לקבוצות-אינטרסים, אשר, כמו ה"Centrum" (מפלגת המרכז הקלריקלית) הגרמני התאגדו לשם השגת עניינם מעשיים מוגדרים היטב. ושנית, מטעמים אנו, שאיננו מתעלמים מכך שלעתים קרובות עוטים אינטרסים אישיים ומעמדיים מסיכה של אידיאל פוליטי כדי לעשות לביתם.

אף-על-פי-כן יש ויש אידיאלים פוליטיים. בזכותם יכולים מנהיגים לגרור אחריהם את ההמונים. הם שלמענם מתלהבים קנאי-האמת שבמפלגות, הם זעקת-הקרב לעת המאבקים הפוליטיים הכבירים, כאשר זוזירי-הפטיש שבדוכני הנואמים נסוגים בבהלה ורשות הדיבור ניתנת למקהלת-ההמונים.

דומה עלינו שאידיאלים פוליטיים אלה התלכדו במדינה השיתופית. מטרת הסוציאליסטים על כל מגמותיהם הוא אכן הסוציאליזם. באמצעי לכך ישמש לסוציאליסטים הקומוניזם, או, לחילופין, הקולקטיביזם, לאנרכיסטים – ביטולם של המדינה ושל כל ממסד שהוא, למבקשי הריפורמה על בעלות הקרקע בנוסח הנרי ג'ורג' (George) – ה"land tax", ובשכיל הדוגלים באדיקות ב"Freiland", היא ההתיישבות השיתופית על קרקע ללא-בעלים. לפי דעתנו כל האמצעים האלה או שהם שגויים מעיקרם או שהם מסורבלים ועמומים לחלוטין; אבל מטרתם היא מטרותנו.

מטרת הליברליזם היא לבלוזה החופשי ביותר של כל אישיות בכל תחום, פוליטי, חברתי או כלכלי. תקוותו היא להגיע לכך בעיקר באמצעים פוליטיים. לפי דעתנו זו שגיאה חמורה. אמנסיפציה פוליטית נמרצת של ההמונים מבלי שתלווה בריכוזן באמנסיפציה כלכלית יכולה רק לגרום לחורבן כל החברות האנושיות הגדולות. זכויות פוליטיות בלתי-מגובלות בידיהם של אנשים הכבולים מבחינה כלכלית ולכן גם מבחינה רוחנית הריהן לפידים להבערה בידיהם של "העיוורים לנצח". אבל מטרת הליברליזם היא גם מטרותנו, ומכיוון שהוא היחיד התומך בשקידה במערכת ההתאגדות – היא גם אחת מאמצעיו.

הקונסרבטיביזם, השמרנות, האמתי בטוהרתו, כפי שהגן עליו הובר הנכבד, שואף

חסרי תפישה דתית יכולים להתארגן לקחת על עצמם כמה צדדים בעניין או אפילו מצע שלם¹¹.

והוכחה שלישית לצדקת רעיוננו מתגלה מתוך עיוננו בתולדות העולם: תולדות העולם הן תולדות המלחמה בין שלטון לבין התאגדות. ככל שהיה הדבר כאוב כן היה נחוץ. משום שערך שלא מיגר השלטון במלחמה עם החברות הקמאיות את עקבות ההבדלים בין אדם לאדם עד האחרונה ולא ניתץ לרסיסים את השוני בכויות הפוליטיות שבין אדם לאדם, עד שלא הניח את המסד לשוויון – לפחות מבחינה תיאורטית – בין כל אורחיה המדינה, – עד אז לא יכלה לקום השותפות החדשה, החופשית, לא מבדילה אלא מכלילה, כדי לנצח ניצחון מכריע, סופי. תכניתנו ממקדת את הניסויים השיתופיים כולם במקוריות אחת. היא מעמידה את הצורה השיתופית המתקבלת ביותר על הרעת. היא בלבד עשויה להיות צרי לחברתנו החולה, ובוה מסכימים כל המדינאים מרחיקי הראות.

יהאנא אותו הוגה¹⁸, שבדבריו פתחנו ספר זה, גם הסוגר אותו. תקוותו היא תקוותנו: "נרמה כי לא נועזת מדי היא התקווה שההתאגדות תשים קץ למצב שבו התלות הכלכלית רווחת וגורל הרוב הוא מצוקה חברתית, או תמנע מצב זה".

הערות

1. קריגר, עמ' 115.
2. עמ' 329.
3. עמ' 343.
4. קריגר, עמ' 89.
5. בוכנברגר, II, עמ' 506.
6. הנ"ל, I, עמ' 201.
7. Kolonisation [התיישבות], עמ' 270.
8. עמ' 41.
9. סתירת הלאמת הקרקע של הסוציאליזם דמוקרטיים.
10. עמ' 13.
11. עמ' 208 ואילך.
12. עמ' 2.
13. עמ' 446.
14. Arbeiterfrage [בעיית הפועלים], עמ' 13.
15. כך סבור גם סייפרט (Seifert) (עמ' 37). ר' גם להלן.
16. שם, עמ' 305.
17. באומן (Baumann), עמ' 205 ואילך.
18. גירקה, עמ' 1048.

כמטרה חיובית לשיקום הנימוסים והמוסריות, היושר והנאמנות, כפי שנהגו בעידן הקצר והטוב בתולדות העמים, וכמטרה שלילית לרחיית שלטון האספסוף ולתמיכה בסמכות שנעשתה סמכות בצדק, ב"שלטון הטובים ביותר" – היא האריסטוקרטיה במובנה הנכון. האמצעי למטרה זו, במיוחד בגרמניה, הוא הניסיון להקים לתחייה צורות מדיניות וכלכליות, של שלטון האצולה, של מערכות הבלו, של הבלוי סיעות של בעלי-מלאכה בנוסח ימי-הביניים, של קביעת מחירים באורח מלאכותי. לפי דעתנו אלה אמצעים שגויים. אבל מטרת הקונסרבטיויזם היא גם מטרותנו, כי גם אנו מבקשים לשנות את המוסר הפרטי והציבורי מיסודם, לשתף את החקלאים ביתר פעילות בחיים הציבוריים, לחזק את מה שמכנים מעמדות הביניים היצרניים, להחליש את הקפיטליזם הגדול, לכזר את הפעילות של מלאכות ואומנויות, ולקיים שלטון יעיל על בני-חורין.

אין תימה בטענה זו, הנראית פראדוקסלית במבט ראשון, שיש מקום בו משיקים כל הניגודים בין המפלגות, והוא – מטרתן הסופית. שהרי מטרה אחרונה זו יכולה להיות רק שווה לכולן – הקמת קהילה "בריאה", כזו ששוררים בה הרמוניה של כל הכוחות, איון שלם של כל האיברים.

אנחנו רואים שתכניתנו היא הנכונה דווקא בכך שהיא מלכדת בתוכה את הדרישות המקיפות של מצעי כל המפלגות, הן את החלוקה הקורפורטיביות רוויית-המוסר של הקונסרבטיויזם, את החירות הפוליטית והכלכלית של הליברליזם ואת השוויון הכלכלי של הסוציאליזם.

אין אנו שוגים בתקוות שאחת המפלגות הקיימות תקבל את רעיונותינו מרצונה. אם תבוא עזרה לנו, תבוא מהעומדים מחוץ למפלגות או מאלה הנספחים אליהן בעל-כורחם, באין להם טובה מהן; רובם באים, מן הסתם, מתוך שדרת הסוציאליסטים הלא-קומוניסטים, הם סוציאליסטים-ליברלים. אולי יתרום ספר זה להחזיר עטרת דגל-הקרב של פרדיננד לפאל ליושנה, אותו רגל שעדיין מראים אותו כמוזכרת קדושה, ולהניפו ברמה. אבל, ונרמה לנו שבזה הוכחה נוספת שרעיוננו נכון, הוא שאינו זקוק למפלגות. הוא יכול לוותר ולא לנסות לגייס מסתפחים בתוך אדי התבשילים. אין לו צורך לפתות מצטרפים רבים, כי אם רק לכבוש את לבם של פועלים מעטים למען ניסוי, שאפשר לבצעו באמצעים מזעריים, ניסוי שבהצלחתו ישכנע כעובדה שאי-אפשר לבטלה בוויכוחים בעלמא. ייווצר תסס המשפיע למרחקים, לא-נגוע ולא-פגוע בשנאת מפלגות ובחסדיהן, על-פי חוקים שאין כל כוח-אנוש יכול לעצור בעדם. כמוהו כפטריות-שמרים, שרי באחת שתתרבה בתנאים נוחים להפוך ליין חבית מלאה תירוש. רק באופן זה מתהוות ומושלמות התמורות ההיסטוריות הגדולות:

אין בכוחה של המדינה לשנות הרבה בתנאים הסוציאליים. בידיהן של החברות, של ההתלכדויות החופשיות יותר בקרב מדינה אחת או מדינות אחדות היה הרבה יותר כוח בעניינים אלה. כאשר תיקנו תנאים סוציאליים נעשה הדבר על-פי הרוב על-ידי קבוצות חברתיות קטנות. עד כה היו תיקונים כאלה בתנאים הסוציאליים קשורים ברת... אבל אין הכרח בשאיפות כאלו בקשר לרת; גם אנשים בעלי תפישות דתיות שונות או גם

יישובים קהילתיים-שיתופיים*

מקרב אנשי "פריילנד" צמחה הקהילה השיתופית הראשונה, יישוב המטעים "ערדן", המבלבל עד היום בקרבת אורניינבורג שבחבל מארק. מייסדיו היו "מחדשי-חיים" (Lebensreformer), חסידים של הצמחונות ושל התנועה נגד האלכוהול והניקוטין, אנשים שביקשו להינצל מן הים הקפיטליסטי ולמצוא מפלט על אי שיצרו בעצמם. מנהיגיהם היו שוויצרי נלהב ושמו שפונהיימר (Sponheimer), רצען אחד, וכן ידידי היקר משכבר הימים, שותפי הנאמן לעבודה עד עצם היום הזה – אוטו יקיש (Jackisch), ה"ביסמרק של ערדן", שניווט את השותפות שהיה מופקר עליה במשך עשרים וחמש שנים ביד אמונה בין כל השרטונות. השתתפתי יחד עם קרקה (Krecke) בניסוח התקנות, ובהן התוונו את המגמה, אולם לא יכולתי להצטרף לקבוצה מפני שאמנם מכבד אני את השקפות מחדשי-החיים, אך איני שותף להן. אינני צמחוני, איני בז לגלימה מזדמנת, אם כי בדרך כלל אני נוהג לשתות מים, ולמרבית הצער הריני מעשן לתאוה: בלי סיגר אינני מסוגל לעבוד.

בתחילה נראו סיכויי ההתאגדות הצעירה עמומים ועלובים מאוד בעיניו של מי שלא היה מודע כמוני לכוח-הקסמים של מיני התאגדויות כאלו. היו אלה עירוניים עייפי-כבישים, אם אפשר לומר כך, וביניהם תמהונים ומתבדלים שונים ומשונים לרוב; הם רצו להעמיד את קיומם על טיפוח מטעי פרי, דבר שכמעט לא היה להם מושג בזה, ולו מושג קלוש. עוד היום סובלים מטעיה הראשונים של השותפות מכך שהעצים ניטעו ברווחים קטנים מדי ביניהם. ועוד: בתוך החבל החולי בלאו הכי בררו להם את המקום החולי ביותר, ולוא רק מפני שממונם לא הספיק כדי רכישת ארמה טובה: היה זה באפיק הקדום של נהר האפל (Havel), ארמה שכל עובד-ארמה היה מלעיג עליה לאמור שחייב אדם להשתטח עליה כדי שהרוח לא תישאנה לשכנו. ולתוך חול נורא זה הטילו עוד חול, שכן מישוהו השיאם לחשוב שגרניט טחון הוא הזבל המצטיין; אמנם נכון שמחצב זה מכיל את מיטב מרכיבי-הקרקע אלא שדרוש זמן בלי-סוף, עד שבזכות הגשם, השלג והכפור בצירוף חיידקי-הקרקע ייפכו לזמינים.

חרף כל זאת התפתח היישוב לתפארת. הוא עמד בכל סערות הקוניונקטורה, בכל סופות המלחמה, נעשה אמיד, נהנה ממיטב האשראי. אולם לא רק מבחינה כלכלית כי אם גם מבחינה אתית, פוליטית והיגיינית הגיע לתוצאות מעוררות השתאות. בכל אותם שלושים וחמש שנים מאז היווסדו לא נפטר כאן ולו ילד אחד בגיל בית-הספר, תמותת התינוקות צומצמה עד כדי שיעור שככל הנראה מתקרב מאוד לשיעור המינימלי האפשרי: בשעת היווסדו היו מתים, מתוך מאה ילדים הנולדים בגרמניה, עשרים וארבעה קודם שהגיעו לגיל שנה, וחרף כל אמצעי התברואה שנקט עד המלחמה הצליחו לצמצם שיעור זה רק עד 18%, ואילו שיעור התמותה הממוצע בערדן היה במשך כל אותה תקופה 3.8%. וכמו בכל מקום גם כאן שוכנת נפש בריאה בגוף בריא. לא נולד גם ילד אחד מחוץ לנישואין; גם חבר אחד מתוך השותפות לא הסתבך בפלילים. מר לוי, שכיום הוא

פרופסור בהיידלברג ובעבר כיהן כשופט באורניינבורג, היה נושם לרווחה כל אימת שהיו נקרים לפניו אנשים מאנשי ערדן. הוא ידע שאלה הם אנשים כנים שכל רכריהם אמת. השוטר הכפרי היה אומר: "אני הולך רק לעדן כשני רוצה ככה תפוחים". ומי שלא ראה את אנשי ערדן בחג מתגיהם לא ראה שמחת-חג מעולם. לפי שמעולם לא ראה במקום אחד כלי-כך הרבה ילדים אדומי-לחיים, בהירי-עיניים; וכן ייווכח לדעת שגם בקפה ובמיציי-פירות נטולי אלכוהול תיתכן שמחה שלמה. ואילו במה שנוגע לפוליטיקה, הרי מיוצגות כאן כל המפלגות, מנושאי צל-כהקס ועד לקומוניסטים הקיצוניים, ואלה ואלה מרחיקים להשפיע כאן כמו כל תנועה רוחנית בגרמניה; בערדן, למשל, הכרתי את "ישו החדש", הוא הויסר (Häusser) המפורסם, הכרתיו אך לאו דווקא חיבתיו. ובכל זאת כל המפגש הזה אינו מביא לידי צרימה, אדרבה, כל אותם קולות גם יחד מביאים להרמוניה: הם מפייחים חיים ביישוב קטן זה בלי להוות איום של ממש על אחרותו, שכן אחרות זו עומדת על אושיותו האיתנות של הרכוש הקרקעי המשותף ועל הפרנסה המובטחת על ידו. כאן הכול שייך לאגודה השיתופית, לא רק האדמה כי אם גם הבתים. לכל אחד מהחברים גינת עצי-פרי משלו, וכלל-השותפות שמר לעצמו עתודה ניכרת לעיבוד עצמי, כדי שיוכל להעסיק חברים שהיו מובטלים מעבודה. האגודה התחילה בייצור ריבות ומיצים, ולאחרונה בהצלחה גדולה גם בייצור מרגרינה, הקימה לתכלית זו מבנה תעשייתי למופת ורכשה את השוק בתוצרתה. הרי תכונה אופיינית החוזרת חלילה בתולדות השותפויות החקלאיות: מכיוון שהם אנשים ישרים וכנים ולא רודפי בצע שאינם זכאים לו, הריהם משווקים מוצר מושלם, שלעולם מכירתו מובטחת.

סימן לשחיתות האיומה שפשתה ברעת-הקהל שלנו, ובמקום נכבד גם במדעי החברה, שהישג גדול כזה לא נודע ברבים, או, לכל הפחות, חרף פרסומי החוזרים ונשנים לא זכה לתשומת-לב. והרי ככל שהשותפות קטנה, היא המוכיחה שאפשר ליצור תנאים שבהם יוכלו בני-אדם להתחדש ולהגיע לתרבות-אמת בהרמוניה גופנית ונפשית. אין כל ספק כי להתפתחות זו, המרנינה ביותר, אין כל סיבה מלבד הבסיס הכלכלי האיתן, והוא הבעלות המשותפת של מה שהוא יסוד כל קיום – הקרקע. כל היישובים שנסודו על בסיס זה הניבו אותן תוצאות רצויות, ודווקא במקרה של ערדן אין כלל להעלות על הדעת שההישג חייב תודה לאמונה דתית משותפת, חזקה. יישוב קטן זה פורח כנאות מרבה בתוך הישימון הקפיטליסטי על כל כיעורו, שחיתותו וניוונו הגופני. אילו היה מרע-החברה של העת החדשה ממלא תפקידו כראוי לו, כמורה-דרך לגאולה, אזי צריך היה פרייביכורים זה של הסוציאליזם הליברלי למלא בכל ספר לימוד לכלכלה ולפסיכולוגיה חברתית פרק שלם, לכל הפחות, אבל מן הדין והצדק שישימש נקודת-מוצא לעיון ולדיון בכלל. והנה אין מלה וחצי-מלה: כמעט נדמה כאילו אסור שייודע שאפשר לארגן אנשים כדי שיגיעו לאמידות, לשלום ולדרכי-מוסר; שמא יבואו אחרים וישאו ראש לדרוש בחוצפתם שגם הם רוצים בכל הטובה הזאת! אומרים שגנץ (Gentz) הידוע לשמצה, רוחו הרעה של מטרניך, אמר זאת: "בכלל איננו רוצים ברווחתם של הבריות; אם כך יהיה, הכיצד נשלוט בהם?" אותו דבר, שהודו בו כאן בצניעות, אין מודים בו ומתכחשים לו תחת מסכות ממסכות שונות, דתיות, כלכליות, מוסריות, ומכאן הסיבה שכל הניסויים לארגן סדר אנושי של ממש נרמסו ברגל גסה: מדינת הישועים בפרגואי, וכיצא בזה מדינת המורמונים ביוטה. חלק מהדברים האלה ריכזתי בחיבורי "האוטופיה

כעובדה", שלימים נכלל בקובץ נאומו וחיבורי דרכים לקהילה שיתופית (Wege zur Gemeinschaft).

עדן לא הגשימה את רעיונות היסוד שלי במלואם. אפילו נתעלם מכך שהיא קיבלה רק צמחונים, הרי מלכתחילה היתה קטנה מדי בהרבה ויותר מדי מכוונת לניצול האינטנסיווי ביותר של הקרקע, ובאופן זה לא יכלה לפעול למען הכלכלה הלאומית עליידי העתקת פועלי הסביבה לשורותיה ובכך – להעלות רמת השכר הכללית. רעיוני היה, ועודנו, להתחיל על שטח גדול יחסית בהפעלה יותר אקסטנסיווי, הדורשת פחות עבודה, ולהתקדם קמעה קמעה בהגדלת מספר החברים לשם אינטנסיפיקציה. אם לומר זאת בפשטות, הדרך הובילה מן הפלחה המקובלת למטעים, לגידול בהמה דקה ולמלאכות הכרוכות בכך. לכן ניסיתי בשנים 1894-1895 לגייס במסגרת אנשי "פריילנד" את האמצעים לרכישת אחוזה גדולה, קודם כול עליידי ייסוד שותפות של חוסכים זעירים; נצטברו רק אלפי מרקים מעטים, שהחזרתי אותם כעבור שנים אחדות מפני שכדרך זו לא היה אפשר להגיע אל המטרה.

עברו כמעט עשר שנים, עד שעלה בידי, בזכות תעמולתי הבלתי-נלאית, לגייס חברה לתועלת הכלל בע"מ, עם הון של 250,000 מרקים בקירוב. אני עצמי תרמתי את קנייני ואת שיכולתי לקבל מחברים שערבתי להם. אחרי חיפוש ממושך החליטה החברה שבהנהלתי לקנות ב-1905, לפי הצעת מומחינו, את האחוזה ונינגנלופניץ (Wenigenlupnitz) ליד אייזנך. אותו מזל-ביש, שפקד את היישובים השיתופיים, כמעט ללא יוצא מן הכלל, כפי שכבר מוכיח מקרה ראהלין (Rahaline), פקד גם את היישוב הזה. שניים מהמומחים, שבתחילה העמידו עצמם לרשות העניין, חזרו בהם כשהגיעו הדברים לכיצוע ממשי, קרוב לוודאי מתוך חשש שמא יגרמו אינחת לירידיהם בעלי-האחוזה החקלאיות, והשניים הנתורים, אנשי-מעשה מצוינים, נפלו בפח בהיקלעם לאדמה שהיא נדירה מאוד בגרמניה: עיקר האחוזה, שהיה מגרש תרגילי סדר של הבסיס הצבאי של אייזנך, מורכב מאדמת חומר כבדה. שני האדונים היו סבורים שאפשר יהיה להפכה לגיר פורה עליידי ניקוז שיטתי, אבל ניסיון בחלק מן השטח הוכיח, ראשית, שהוצאות העבודה עולות בהרבה על ההערכה, ושנית, שהניקוז לא ניקו. האדמה היתה כה בוציית, שלא יכלו להיווצר בה נימים; רק מעל הצינורות השרדה התייבש איכשהו, ואילו ביניהם היא נשארה כבדה ולחה כקודם. למרבה האסון שרר במשך כל זמן עיבודנו מזג-האוויר הרע ביותר שבכלל יכול היה לפגוע באדמה. גשם ירד במשך מאי ויוני בלי הפוגה והושחת כל מזרע החורף. אחר-כך באה תקופה של בצורת מהגרועות ביותר, שבהשפעתה סבל גם העיבוד לקראת הקיץ: האדמה נסדקה לעומק ונעשתה קשה כאבן. אף-על-פי-כן הצליחו לזרוע מזרע חורפי מבטיח. אבל אז בא כפור עם צינה נוראה בתחילת פברואר 1907 והשחית את כל התבואה במרכז גרמניה. באין כל כיסוי של שלג ירדה הטמפרטורה בנלילה מ-2 מעלות חום ל-20 מעלות קור ומטה, והשדות השחירו כמו אחרי שרפת-קיץ.

אסון אחרון זה סתם את הגולל על החברה, שכן נידלדלו כל משאביה. כבר זמן רב קודם לכן נוכחנו לדעת שהאחוזה אינה מתאימה לצרכינו ולכן אף לא הקפדנו על הכנת הניסיון החברתי-פוליטי, ולא הכנסנו כלל את פועלינו בסוד כוונותינו. רק מוסד אחד הקימונו והוא איגוד צרכני קטן, שאכן החל לשגשג לשביעות רצוננו. אבל כבר

מהתחלת 1906 חיפשנו קונה עשיר, שיהיה מסוגל לקנות, כעניין של מותרות, את האחוזה, השוכנת בלבו של אזור יפה-הנוף ועליו מבני-מגורים נאים מאוד. הדבר עלה בידינו ב-1907 אך ההפסד היה ניכר. בכל זאת אפשר לי הדבר להחזיר כעבור הארכה החוקית כמעט שלושת-רבעי ההון של החברה. כדי לערוך עוד ניסיון חסרו לחברה האמצעים ולידירי, מן הסתם, גם אומץ-הלב. החברה חוסלה.

מיד דיווחתי על המפעל ב"המעשה הסוציאלי" (soziale Praxis), ובפירוש הסבתי את תשומת-הלב לכך שאמנם אפשר לדבר כאן על כישלון החקלאות הקפיטליסטית, אך בהחלט לא על כישלון רעיונותי, כי הניסיון לא בוטל כיוון שאף לא הוחל בו. כל שאירע היה, שחברה בע"מ רכשה, בגלל טעות נסלחת של מומחיה, אובייקט בלתי-מתאים. למרות זאת נשמע הקול ברמה ש"האוטופיה של אופנהיימר" נכשלה.

אישית נפגעתי קשה מסיום הדברים. אפילו נתעלם מכך, שתרמתי יותר מכל קנייני הקטן, שהרי הייתי ערב להון כלפי מספר קרובים וידידים, הרי כל אותו זמן הייתי אכול-דאגות קשות ביותר וחייב הייתי להודות ביני לביני שלפי שעה כמעט אין לדבר כלל על חידוש התכנית. חלף זמן רב עד שהתאוששתי מן המכה, אשר, גם אם לא היה כישלון רעיונותי, בכל זאת היה לי כישלון אישי כבד ביותר.

כעבור ארבע שנים (1911) חזרתי על הניסיון, הפעם בארץ-ישראל, בעמק יזרעאל ידועה-המלחמות, בקרבת תחנת-הרכבת הנוכחית של עפולה, דרומה לנצרת לא הרחק מהר תבור. תיאודור הרצל והקונגרס הציוני בבזל החליטו בשעתו לפי יזמתי לכבוש את ארץ-הקודש בנשק האחד והיחיד שבו עם יכול לכבוש ארץ – במחרשה, והם השתכנעו שלפי שעה, לפי מצב העניינים, רק משק חקלאי גדול, שיתופי, אולי יצליח לכך. הושג ההון הדרוש, הוקמו וצוירו המבנים הנחוצים, תלמידי וידידי שלמה דיק (Dyk), שעדיין מכהן כמנהל ניסיונותי האחרונים, והפעם סוף-סוף – המוצלחים, נתמנה כאדמיניסטרטור. היישוב נקרא מרחביה, הינו מרחביה.

גם כאן שרר אותו מזל-ביש. גם כאן הוטעו המומחים, מיטב הבקאים בארץ, בנוגע לאיכות האדמה, אם כי בוודאי לא בצורה כה חמורה כמו בווינגנלופניץ. נוספו על כך עיוותים קשים, מריבות-דמים עם הערבים השכנים שבכפר סולם (שונם), מכורתה של השולמית משיר-השירים (של אבישג השונמית, שנבחרה מכל הצעירות לחמם את המלך דוד הזקן), ועם אחד הפחות שבסביבה, שהיה בעבר ראש כנופיית-שודדים כורדית, אשר הכניע את כל כפרי האזור למרותו כמו אביר פיאודלי בימי-הביניים; הוא קנה את חסרם של הפקידים התורכים בהשיאו להם את בנותיו היפהפיות. באחד הימים, כשהודיע שהוא עומד לבקר ביישוב, חיכה לו ועד הפועלים – דיק נסע נסיעת-עסקים לדמשק – בבית ההנהלה, עם קפה וכל הנלווה כנהוג. הוא לא הופיע כלל, אבל בלילה שלאחר מכן שלח את אנשיו ואת הבהמות לרמוס את השרדה המוצלח ביותר שבאחוזה, כ-200 ד'. ומשנשאל, השיב שאדם ברום-מעלתו יש לקדם את פניו ולהוציא אליו את הקפה אל השרדה. אכן ימי-הביניים! ורק עשרים קילומטרים משם מערבה – הזמן החדש על בתי-החרושת, הכספות-הבנקים וכו', וקילומטרים אחדים מזרחה ימי-הקדם ממש; בשוטטי ברכיבה על-פני הארץ הייתי נתקל מדי פעם במחנה של שבט בדואי, שחי כאן כפי שחיו בימי המורבי ואולי שנים רבות לפניו: אוהלי-קידר שחורים, נשים חסונות בלי רעלה ועל מצחן מקועקע סמל השבט, ה"שם", שלפי השערתו של אדוארד מייארס (Meyers)

הוא שהנחיל את השם "שמי" לכל קבוצת העמים השמיים, ילדים ערומים שחומים פרועי־מבט ולהם קרקפות מגולחות פרט לבלורית שחורה, וכלבים נשכניים דמויי־זאבים.

כבר מתחילה הדגשתי באוזני חברי הציונים שניסיון זה הוא מפוקפק מאוד, מפני שמנסים בו בבת־אחת שלושה דברים בלתי־ידועים: אדמה, שאין מכירים את טיבה, סוג של גידול שעוד לא נוסה על אדמה זו, וצוות־פועלים המורכב מעירוניים שהוכשרו רק מעט או לא הוכשרו כלל. צריך היה לקוות, בלי כל ביטחון שכך יהיה, שקנאותם הלאומית של הפועלים תמלא את שחסר להם בכישורים מקצועיים. ואמנם תוחלת זו לא לגמרי נכזבה, הצעירים פעלו במסירות מופלאה ממש, אף כי בתחילה שוכנו בבקתות־חומר ערביות בתנאים גרועים ולעתים קרובות סבלו מקרחת קלה. אולם הסתבכותה של אירופה השפיעה השפעה הרסנית ביותר על מהלך המפעל. כמעט מראשית היווסדו היתה תורכיה מעורבת במלחמה, ועל ארץ־ישראל הוטל הסגר ימי: תחילה במלחמת תורכיה־איטליה, אחר־כך במלחמת הבלקן, ולבסוף במלחמת־העולם הראשונה. מרחביה, על המבנים האירופיים שבינתיים הספיקו להקים בה, שימשה בלי־הפסק בסיס צבאי, בין השאר גם לטייסת גרמנית. לפעמים היו התורכים עוצרים נתינים של כוחות־הברית, ולפעמים היו האנגלים עוצרים נתינים של אויביהם, מקרב הפועלים, כדי לכלואם בהסגר, ואלה ואלה, גם התורכים וגם הגרמנים, היו מחרימים לצורכיהם מיבולי השרה ומן הבהמות בלי כל התחשבות. גרועה מזה היתה ההשפעה הפסיכולוגית של המרקסיות האורתודוקסית על הפועלים מרוסיה. אף כי הפועלים נתקשרו אלי בעבותות חיבה בכל זאת לא היה אפשר לשכנע אותם להבין בשכל וברגש את הארגון השיתופי, שכל־כולו היפוכם הגמור של הקומוניזם ושל הקפיטליזם. הם ראו בבעלים, הוא הקרן הקיימת לישראל, את ה"קפיטליסט" ובמנהל הטכני את "הרודה", אף כי מובן שנוכח הנסיבות הקשות ששררו נדרשו למשק תמיכות כספיות, ואף כי הקרן הקיימת, כמוסד ציבורי גרידה, היה מסתפק בריבית צנועה מאוד, שממילא היתה חוזרת ומשמשת לתועלת המפעל, ואף כי דיק, כסוציאליסט שדגל ברעותי, היה חרור רצון כן והיה בעל השקפות הומניסטיות. המצב הורע עוד מכוחה של מחלת־הנפש השנייה, שממנה סובלת תקופתנו ככלל, ושתקפה גם את חברי שבמרחביה, הקרובים ללבי בדרך־כלל – הלאומיות, שאמנם היא מובנת היטב בצעירים שקיבלו על עצמם את העמל הכי קשה: להוציא לעמם בית חדש מן האדמה, אבל היא כשלעצמה פסולה ומחירה רב. כאן נאלצו גברים במלוא־אונם לבצע עבודות, שבכל העולם עושים ילדים, כי הפועלים היו שרויים בלי־נשים ובלי־ילדים; מצד שני אסור היה להיעזר בילדי הערבים בלי להתעמת עם ציבור הפועלים. אפשר היה להעסיק במלאכות פועלים ערביים יעילים וזולים, אבל חייבים היו להביא ממרחקים בעלי־מלאכה הרבה פחות יעילים והרבה יותר יקרים, ובלבר שיהיו יהודים. לא היה אפשר למחוק את התפישה הדמיונית לחלוטין "שמותר לכסף יהודי להגיע אך ורק לירדים יהודיות"; ובה בשעה בנינו בלבנים שקנינו ממרסיי, אנגלים הובילו אותן לחיפה וגמלים ערביים הסיעו אותן למקום; והפועלים הוציאו חלק משכרם הדל על תפוזים ועל סיגריות, שברוב הגדול עוד היו בעת ההיא מתוצרת ערבית! אף־על־פי־כן החזיקה האגודה השיתופית הקטנה מעמד בתנאים שתוארו, תנאים שבהם היה כל מפעל פרטי מתמוטט תוך זמן קצר ביותר, וזאת הודות להסתפקות־

כמועט ולחריצות שאין דוגמתן, שבהן הצטיין כל הצוות. בסופו של דבר חוסלה השותפות רק מסיבה אחת, שאותה חזיתי מראש: הצעירים נשאו נשים, הולידו ילדים, אבל בנסיבות המלחמה לא היה אפשר לספק להם דירות נפרדות עם כניסות נבדלות. ובמקום שחסר הדבר הזה שם הורסות קטטות־הנשים כל חבורה כזו, כפי שמאשר ניסיון תולדות הכלכלה בכל אתר. מרחביה כיום, לאחר שהצטרפה אליה קבוצה יותר גדולה של חקלאים הקשורים בקשרי־שותפות, אך מעבדים איש איש את משקו הוא, היתה מ"שותפות המייצרים" ל"שותפות יצרנית", מעובדת בידי קבוצה קומוניסטית, המכונה "קבוצה". בהשוואה לקבוצות אחרות מסוגה ובהתחשב בתנאים השוררים בארץ־ישראל יכולה קבוצה זו להיות שמחה בחלקה הצנוע.

האוטופיה*

הבה נתאר את עיקר קוויי-אפיונה של החברה האליה-מעמדית שלעתיד-לבוא. מובן מאליו שהקורא ישווה לנגד עיניו: "אוטופיה!" הבה ננסה איפוא להגיע לכלל שפה אחת. אוטופיסט הוא מי שמניח שסדר חברתי בלתי-אפשרי הוא אפשרי. והנה רוב-רובם של הבריות, להוציא חבורה קטנה מזעיר, אלה הדוגלים בדעתנו, סבורים כי אפשרי אחד משני הסדרים החברתיים: או הקפיטליסטי או הקומוניסטי. כיוון שכבר הוכחנו ששניהם בלתי-אפשריים, הרי מתנגדינו כולם הם האוטופיסטים.

באשר למאמינים בסדר החברתי הקפיטליסטי כבר כתבנו את הדברים דלהלן¹:

אם, בצדק, מכנים לגנאי בשם אוטופיסט את מי שסבור שסדר כלכלי בלתי-אפשרי הוא אפשרי, הרי כל המזמין בסדר הקפיטליסטי הוא אוטופיסט. סדר זה הוא כמגדל בבל שכוננוהו על אדני-בוהו בנאים בורים מחומרי-בניין שנועדו מראש להתמוטט תחת עצם משקלם; וככל שייתמר ויגבה הבניין וירכו קומותיו כן תהיה קריסתו יותר וראית ויותר נוראה. אמת, שיטה זו יצרה יותר עושר מסך כל התקופות הכלכליות הקודמות גם יחד אבל סופה ההכרחי במשברים חוזרים ונשנים, שיבלעו בקרבם הרבה יותר מעושר זה. – אמת, היא יצרה מרחבי-חיים ליותר בני-אדם משחיו אי-פעם בעבר בארצות שלטונה; אבל הכרח הרהי-אסון לה שתוך כדי כך תשחרר כוחות הרסניים המסגירים למוות המזויע ביותר, בשואות זוועתיות, מיליונים לאייספרו של קרבנות חדלי ישע, יותר משגרמו בעבר הקשה שבמבולים או האיומה שבהתפרצויות של הרייגעש. – ולבסוף, אמת, מכוח כינונה של הכלכלה הבינלאומית עשתה יותר לקשר בין העמים ולהבנה הדדית משעשתה כל תקופה לפנייה; אבל בהכרח הרהי-אסון נגזר עליה להסית זה בזה אותם עמים עצמם במלחמות שאין אחרות כמותן, ואין כמותן בחמת-זעמן ובחורבן שהן מביאות – עד יכלו העמים אלה את אלה.

ירשמו זאת לפנייהם המבקרים הבורגניים, שחוקה עליהם שיקראו לחברה האלי-מעמדית אוטופיה בעוד הם עצמם דוגלים בפרועה שבאוטופיות. ואילו למבקרים הקומוניסטיים, שבוודאי יבואו אלינו באותה הטענה, להם נשיב בחיך: "Quis tulerit? Gracchos de seditione querentes" [וכי מי יסבול את הגרכים הטוענים כנגד מהומות?], בבחינת כל הפוסל – במומו פוסל. שהרי כנגדם יש בידנו טיעונים חזקים אף מטעוננו כנגד יריביהם הקפיטליסטיים.

* מתוך: 'my System Der Soziologie, Bd.2, Der Staat, 1926 732726 (חלק 7: 'החברה נטולת-המעמדות').

קרל מארכס השכיל ביותר להגדיר את מושג האוטופיה. אוטופיסט הוא מי שממציא סדר חברתי מדעתו. ואילו סוציאליסט מדעי הוא מי שמגלה אותו מכוח דעתו מתוך מגמת התפתחותה של הכלכלה הקפיטליסטית, מתוך "חוקי-התנועה" שלה. עליפי הגדרתו כל קומוניזם שקדם למארכס היה איפוא אוטופי. ואמנם לא היה זה אלא התשליל הצילומי של הקפיטליזם, כפי שנוצר עליידי ה"Imitation par opposition" [חיקוי מתוך ניגוד] הנודע²; לפני מארכס היה הסוציאליזם המבוזה ביותר בעיני כל אנשי-הרוח והמומחים, כגון לורנץ שטיין (Stein)³ ופרודון (Proudhon)⁴, הסוציאליזם של המעמד הנבער התחתון שבתחתונים, של שוליית-המלאכה. לראשונה העלה מארכס את הקומוניזם (בצורתו המתונה כקולקטיוויזם) למעלת שיטה מדעית בהשתדלו למצוא ולהגדיר את מגמת ההתפתחות. אולם הוא רק הציג את הבעיה, אך לא פתר אותה; כבר הראינו זאת בפרקים אחרים ולא נחזור על כך כאן. ואילו כאן מענייננו הוא כי כיום אף חסידיו, שנחשבו כנאמנים ביותר לה, הכולשוויקים, חזרו בהם בחרטה גמורה "מן המדע אל האוטופיה". הם לא המתינו עד שיכשיל בחיקה של החברה הקפיטליסטית הסדר הסוציאליסטי החדש כי אם דווקא בארץ המפגרת ביותר מבחינה תעשייתית, ברוסיה, הרחק אף מכל דיבור על בשלות כזאת, השתמשו באלים לא "מיילדת" (דבר שזכה להיתר ממארכס כאפשרות קיצונית ביותר), אלא כדי להקים בכוחה חברה חדשה, שהומצאה "מן הרעת", על חורבות החברה הישנה; אם להמשיך בדימוי זה, כל המבצע לא היה רק מתחיל בלידת-נפל שותת-ידם, כפי שאמנם קרה, אלא גם היה נגמר כך, לולא עשו בעל-כורחם את המעשה האחד והיחיד שהכרח היה לעשותו: פוליטיקה של איכרים (Bauernpolitik). דומה שכעת נדחקת המדיניות הסובייטית, בניגוד לתיאוריה שלהם, יותר ויותר אל המעשה האחד והיחיד שאפשר לנקוט לשם שחרור אותם חיים הטבעיים לכל חברה כלכלית מפותחת: חיי תחרות. וכך עתיד היה לקרות בסופו של דבר, בדרכי עקיפין איומות ונוראות, בקרבנות דמים תרתי-משמע, אותו דבר, שיכול היה לקרות בקרבנות מעט ובתוצאות מידי: הגשמת תכנית-הפעולה שפיתחנו ופירטנו אותה מזה כמעט 30 שנה על כל פרטיו ודקדוקיו – פוליטיקה מהפכנית של איכרים.

איש לא יבוא ויטען שפוליטיקה זו היא אוטופית כשלעצמה, הינו, גם בהתעלם מייעילותה והתאמתה להשגת המטרה הסופית, שאי-אפשר כלל לכצעה. כמוכן, אפשר לרכוש לבעלות הכלל את נכסי הקרקע הגדולים הפרטיים, למשל עליידי קנייה חופשית או עליידי הפקעה חוקית המלווה פיזיים. בגרמניה, למשל, היו נדרשות לכך פחות השקעות כספיות משנדרשו בשעתו לשם הלאמת מסילות-הברזל. וגם הטענה היחידה המבקשת להפריך את התכניות הרדיקליות להתיישבות-איכרים, טענה שהיא כשלעצמה מופרכת וחשודה מאוד, אינה קולעת כלל להנחותינו: אם אמנם מיוזג מסוים של משקים גדולים, בינוניים וקטנים רצוי וראוי לחקלאות, הרי ראשית אף אנו מעולם לא דרשנו הפקעת המשקים הגדולים כולם, ושנית הצענו בעצמנו להשאיר לפחות לפי שעה מספר משקים גדולים כמשקים שיתופיים. אל יעמיד מאן דהו פנים כאילו סבור הוא שאפשר שיהיה משק גדול רק בנכס גדול! כל "דומינה" [הכוונה כנראה לאחוזות ממלכתיות וכד', שהחוכרים מתנהגים מבחינת יחסם לנכס כבעלים] מוכיחה את ההפך. עד כאן באשר לאמצעי. ואילו באשר למטרה הרי כל העולם, לרבות השמאל

המהפכני הקיצוני, ברעה אחת, שיקשה לבצע את המהפכה הקומוניסטית שבעתיד הרבה יותר מאשר את המהפכה הפוליטית שבעבר, כגון זו שחוו אנגליה ב־1648 וצרפת ב־1789. וזאת משום שבימים ההם עסקו במטלה שלילית – להרוס מוסדות מסוימים: את המלוכה האבסולוטית, את זכויות המעמדות וכו'; ואילו עכשיו הכוונה היא לפעולה חיובית – לבנות דבר חדש לגמרי. כבר בעצם הצבת־מטרה זו ראו אל־נכון אוטופיה, כי החברה אכן היא אורגניזם קולקטיבי, ואורגניזם אי־אפשר לעשות; אפשר רק להניח לו להתפתח על־פי חוקיו שלו ורק לתמוך בו, כשעוזרים לו להסיר מכשולים מדרכו.

ובכן גם מנקודת־ראות זו אין בהצעתנו אף לא קורטוב של אוטופיזם⁵. גם אנו לא להרוס אנו באים כי אם לבנות, רוצים אנו אך להשלים את מלאכתה של המהפכה הפוליטית הגדולה בשלחנו לעזאזל את עמדת־השלטון הפיאודלית האחרונה, שלא הבחינו בה עד כה כי היתה מוסווה במסווה כלכלי, למען תרד שאולה אחר אחיותיה. או אז, זו טענתנו, יגיע האורגניזם הסוציאלי, בכוחות עצמו, חופשי מאחרונת עכבותיו, למצב של בריאות, אל הקונסנזוס.

אמנם אפשר היה להאמין באוטופיה גם מתוך אמונה שבכלל ייתכן קונסנזוס. ואילו אנו הוכחנו היפך אמונה זו, האמונה בצורך בדיסנזוס נצחי. זאת כמסקנה מהנחה מוטעית, חסרת־אחידה ונעדרת כל תמיכה, המשותפת לכל מתנגדינו: החוק המדומה על אודות ההצבר המקורי. מתנגדינו יאלצו לחדש את ביסוס משנתם מעיקרא – אם אמנם יוכלו. שכן עומדים אנו למנות שורה של עובדות מאוששות היטב, שיש בהן לאשר ולחזק את זו "האוטופיה כמציאות".

אולם, אפילו לא היינו מערערים ומפריכים הנחה הרת־אסון זו; אפילו לא היו בידנו העובדות הללו – בין כה וכה אין בידי מתנגדינו אלא להעמיד מול האוטופיה שאנו טוענים לה את האוטופיה שלהם, שכפי שהראינו זה עתה, אפשר לכנותה אוטופיה משפטנית. הן הקפיטליזם והן הקומוניזם, אם הם סדרים חברתיים בלתי־אפשריים ואם גם הסינתזה שלהם, האורחות החופשית המאחדת את החופש של הליברליזם עם השוויון של הקומוניזם, אם גם היא "מבטלת" את ניגודיהם במשמעות המשולשת נוסח היגל – אם גם סדר זה, האחרון מבחינת האפשרות התיאורטית, לא יתאפשר הלכה למעשה, הרי שהאנושות נדונה לגורל שוכני גיהנום.

וכי בנסיבות אלו אין אדם חייב ולו לפחות לנסות את המוצא האחרון שנשאר מבחינה תיאורטית? ואם אף זה "אוטופי", הרי שאין תואר־כבוד נעלה מאוטופיסט⁶. בהקדמה למהדורה השנייה של ספרנו האגודה השיתופית ההתיישבותית (Siedlungsgenossenschaft, עמ' XIV-XIII) כתבתי את הדברים הבאים:

איני ירא תואר זה. כל מציאות היא האוטופיה של אתמול. אנחנו חיים בקרב אוטופיות שנתגשמו: איחוד גרמניה [1871] היה אוטופיה, שלא זו בלבד שלעגו למאמינים בו אלא אף כלאו אותם ודנום לעבודת פרך. חסיד מלתוס (Malthus) ראו אוטופיה בכך שעתידים להרבות את המזונות ביתר מהירות משתגדל האוכלוסיה (עוד ב־1881 חזה גוסטב רימלין [Rümelin] שחורות אף לעתיד הקרוב!) – והיום אנו מייצרים בשביל האוכלוסייה שכה פרתה־זרבתה הרבה יותר מזון לגולגולת משייצרו אז,

ואין מטיל ספק בכך שיכולנו לייצר עוד הרבה יותר אילו העלו את המחירים. אנחנו חיים בקרב אוטופיות שנתגשמו: כל נפלאות אלף לילה ולילה היו לנו למציאות. אנו שולחים את הודעותינו בברק־מחשבה סביב כדור־הארץ, מפליגים במהירות העולה על מהירות הרוחות, המחרשה נרה ניריה בלא השור, ובכייר האורגים חולף בשתי־החוטים בלא האורג. השמש מציירת לנו ציורים צבעוניים ואנו רואים מתים משכב־הימים מתנועעים לפנינו ושומעים אותם דוברים אלינו; אנו שטים בספינות נגר הרוח וכנשר ממריאים בשמים. כל העולם לעג לצפלין וכינהו "אוטופיסט"; וכאשר בכל זאת המריאה ספינת־האוויר שלו העלוהו אותן בריות עצמן למעלת גיבור לאומי ותבעו כמעט את כל תהילתו לעצמן, כאילו הן שעזרו לו.

במהדורה הראשונה של ספר זה (עמ' 419-420) הבעתי את אמונתי ב"אוטופיה" זו, והנה פחות ממחצית חיי־אנוש הספיקו כדי להגשימה; וגם ה"אוטופיה" השנייה של אתמול, המוזכרת שם, גם היא היתה למציאות של היום: כבר לפני שנים הגיע פירי (Peary) אל הקוטב הצפוני.

האומנם לא נוכל לומר נוכח כל אלה, אנחנו ילדי הזמן הגדול והעצום הזה המכניע את כל יסודות־הטבע, האומנם נועז מדי יהיה דברנו: "כל אוטופיה היא המציאות של מחר?" אמנם גם עתה ימשיכו ה"ריאליסטים" ללגלג כמקדם על כל היורד הימה לתור אחר יבשות חדשות, למרות הניסיון הטופח על פניהם יום־יום; אך את זאת חייב אדם לסכול, ויכול לסכול בחיור.

אולם כלום כל אותה חבורה של קטני־ראש אינה מתבססת על הניסיון? כאן אנו מסתמכים קודם כול על דבריו של קאנט שכבר הוכחו לעיל (עמ' 50): "לא ייתכן דבר מה מזיק יותר ובלתי־נאות יותר לפילוסוף מלהסתמך כתואנה, בדרכו של האספסוף, על ניסיון מנוגד; אלא שזה לא היה נמצא כלל, אילו בעוד מועד קלעו המוסדות ההם (המדינה) אל האידיאות, ולא השליטו במקומן מושגים גלמיים רק משום שהם גדלו מן הניסיון, ובוה סיכלו כל כוונה טובה"⁷.

מלבד זאת: מהו הניסיון שעליו מסתמכים כל המתחכמים המחוכמים האלה? תולדות האנושות משתרעות בוודאות גמורה על־פני רבבות שנים, ובסבירות גבוהה על־פני מאות־אלפי שנים. לפחות 99% של התקופה הזו תפוסים בידי הטרום־היסטוריה; אולם לפי כל הידוע לנו הרי בקהילות הללו היה תוקף לצדק של שוויון והוא מנע ניצול בר־קיימא ויצירת מעמדות. ועוד זאת: אמנם קורות העולם כפי שהן מלאות מאבקים אינסופיים בין העדות, אבל בתוך העדות אנו מכירים רק שתי תקופות קצרות מאוד יחסית של ניצול כלכלי: כלכלת־העבדות הקפיטליסטית של ימי־הקדם וכלכלת־התקשורת הקפיטליסטית של העת החדשה.

אבל אפילו אין שפע עצום זה של עובדות מעיד למעננו, אפילו לא ידענו דבר לא על אודות הטרום־היסטוריה ואף לא על אודות ההיסטוריה הקפיטליסטית: מה יש בניסיונות אלה להוכיח בכלל?

דור־אנוש כיום אחד באנושות, מכאן ששנות־מאה כשלושה ימי־אנוש. ההיסטוריה של

האנושות המערבית כבת 1500 שנה, מכאן שהיא עודה בשחר ילדותה. המסקנה מהיסטוריה זו, כביכול, שהאנושות נדונית לחיות לנצח באותו דיסנווס, אשר בו היא מתייסרת ואולי צפויה לכליה בו וממנו, יש לה על מה לסמוך ממש כמו דעתה של אם הסבורה שכאשר ימלאו לבנה ארבעים שנה עדיין תצטרך לחתל אותו בחיתולים נקיים ו' פעמים ביום.

אנו צופים שאפשר יהיה ליצור את הקונסנווס, את החברה הפוליטית האלימממדית, את החברה הכלכלית נעדרת-הניצול, עליידי פוליטיקה של איכרים; צפייה זו מיוסדת על בסיס מדעייהגיוני רחב ביותר. כל המבקש להכחיש תחזית זו חייב לגמור בנפשו שעליו לסתור את הוכחותינו, לערוך את העובדות שערכנו בסדר שונה ואמין יותר, לאשש מחדש בהוכחות חדשות את החוקים שסתרנו. מי שמסתפק במקום זאת בשימוש בסיסמה "אוטופיה", ראוי לו וצפוי לו שבעת הזאת, הנרפה ונכובת-המחשבות, בה גם הפקפקנות נדרשת לשבח כמדענות לעילא ולעילא, גם כאשר אין לה ביסוס מכול וכול, – יזכה לתרועות-הידרד מן ה"אספסוף"; אין לו סיכוי כלשהו לזכות בדינו לפני משפט המדע.

הערות

1. קפיטליזם, קומוניזם וכו', עמ' 2-1.
2. ר' עמ' III, עמ' 193, השווה לעיל עמ' 158.
3. Geschichte der sozialen Bewegung, כרך I, עמ' 114: "לפיכך הקומוניזם על כל צורותיו הוא השיטה הגולמית הראשונה של רעיון השוויון החברתי..."
4. "הקומוניסטים משתופפים זה ליד זה, בלי נוע וברי רגש, צמודים כצדפות על סלע האחוזה" (מובא עפ"י אנטונלי [Antonelli], בספרו, עמ' 201). "סורו ממני, קומוניסטים! נוכחותכם צחנה בנחיריי ומראכם לגועל בעיניי" (מובא עפ"י ג'יד [Gidel] וריסט [Risti], מהד' גרמנית שלישית, עמ' 320).
5. איננו נזקקים ל"Soziale Mythe" (מיתוס חברתי) עפ"י סורל (Sorel), "שמצויות בו המגמות החזקות ביותר של מחשבת ימינו, מגמות הנטפלות לנפש נכוח של אינסטינקטים ומשוות פנים של מציאות לתקוות שמבצע קרוב לבוא" (עפ"י אנטונלי, שם עמ' 41).
6. גלסון כותב (Phil. Politik, עמ' 550): "האידיאל של מצב משפטי מובטח אינו נושא לנבואתו של היסטוריון אלא נושא למטלתו של פוליטיקאי". ודבר זה ניתן לפתור רק "בררר-העקיפין, דרך כיבוש השלטון הפוליטי" (עמ' 299).
7. השווה רודברטוס-יגצוב (Rodbertus-Jagetzow), הקפיטאל, עמ' 230. "אמנם סבורני שהתיאוריה, הפילוסופיה, הנבואה והאוטופיה הן רק תמרורי דרך שהרעיון החברתי מציב לעצמו בעתיד ההולך ומתרחק, ולכן הולכים המתארים

- ומיטשטשים, ואשר על כן תפישה מדעית-חברתית, שאין בה ולא כלום מן הנבואה, מיוסדת על השקפות דלות מאור."
8. מאז כתבנו דברים אלה אמנם נתעוררו ונשמעו ברמה ספקות חזקים בהצלחתו של פירי – אם לנקוט לשון זהירות. אבל שוב אין היום מטיל ספק בכך שמטרה זו תושג עד מהרה.
9. בצדק מדבר גלסון (שם, עמ' 599) על "הסנוורים, אשר מדינאיההאלימות ומדינאיי-הסמכות מכנים אותם ידיעת נפש האדם".